

**T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
ASKERÎ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
ASKERÎ SOSYOLOJİ PROGRAMI**

**ORDU VE ASKERÎ HABİTUS; PIERRE
BOURDIEU SOSYOLOJİSİ ÜZERİNDEN BİR
ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSMAİL TUFAN YILMAZ
1819108107**

**TEZ DANIŞMANI: DR.ÖĞR.ÜYESİ ADEM BAŞPINAR
İKİNCİ DANIŞMAN: DR.ÖĞR.ÜYESİ M.VEYSEL BİLİCİ**

**İSTANBUL
NİSAN 2022**

**T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
ASKERÎ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
ASKERÎ SOSYOLOJİ PROGRAMI**

**ORDU VE ASKERÎ HABİTUS; PIERRE
BOURDIEU SOSYOLOJİSİ ÜZERİNDEN BİR
ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSMAİL TUFAN YILMAZ
1819108107**

**TEZ DANIŞMANI: DR.ÖĞR.ÜYESİ ADEM BAŞPINAR
İKİNCİ DANIŞMAN: DR.ÖĞR.ÜYESİ M.VEYSEL BİLİCİ**

**İSTANBUL
NİSAN 2022**

**T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
ASKERÎ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
ASKERÎ SOSYOLOJİ PROGRAMI**

**ORDU VE ASKERÎ HABİTUS; PIERRE
BOURDİEU SOSYOLOJİSİ ÜZERİNDEN BİR
ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSMAİL TUFAN YILMAZ
1819108107**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 29.04.2022
Tezin Savunulduğu Tarih: 04.04.2022**

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	Dr.Öğr.Üyesi M.Veyssel BİLİCİ	
	Dr.Öğr.Üyesi Adem BAŞPINAR	
Jüri Üyeleri	Doç.Dr. Raif CERGİBOZAN	
	Dr.Öğr.Üyesi Barış ATEŞ	

**İSTANBUL
NİSAN 2022**

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 155 sayfalık kısmına ilişkin, 26/04/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

İsmail Tufan Yılmaz
29.04.2022

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Dönem Projesi ve Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

İsmail Tufan Yılmaz
29.04.2022

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Ordunun sosyal araştırmalara yeni açılmaya başladığı bir evrende elinizdeki çalışma, ülkemizde ekseriyetle orduyu sivil-asker ilişkileri ve politik alan ile olan bağlantılarından okuyan literatüre bir nebze yeni bir nefes sunma gayreti üzerinden ortaya çıkmıştır. Bu gayrete, son derece esnek kavramsallaştırmalara olanak tanıyan, incelikli bir kuramsal ve metodolojik bir yaklaşım sunan Pierre Bourdieu'nün geniş külliyyatı ve eleştirel bakışı kılavuzluk etmiştir. Bu bağlamda orduyu ele alırken kimi zaman başvurduğumuz kimi zaman kavramsallaştırmak zorunda kaldığımız ordu alanı, askeri habitus ya da rütbenin simgesel yayılımı gibi mefhumlar tam da bu külliyyatın ve bakışın hassasiyetleri ve düsturları üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmama başlarken destekleyici ve motive edici sözleriyle Prof. Dr. Güney Çeğin ve Loïc J.D. Wacquant'a müteşekkirim. Keşke yolun başında tanışsaydık dediğim Doç. Dr. Raif Cergibozan'a, lisans dönemimde ucu açık sohbetlerimizle bana sosyolojiyi sevdiren Prof. Dr. Cem Ergun'a, bana işin sahasını öğreten Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Yıldırım'a ise sonsuz teşekkürler.

Çalışma süresince kahrımı çeken, desteğini esirgemeyen aileme ve her koşulda yanımda bulunan müstakbel eşime minnettarım.

İstanbul; Nisan 2022

İsmail Tufan Yılmaz

Çalışmayı teslim etmeme birkaç gün kala kaybettiğim dedeme...

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZGÜNLÜK RAPORU

ETİK BEYANI

İTHAF

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER vii

TABLO LİSTESİ ix

KISALTMALAR x

TÜRKÇE ÖZ xi

İNGİLİZCE ÖZ (ABSTRACT) xii

1. GİRİŞ 1

2. PIERRE BOURDIEU SOSYOLOJİSİ 5

2.1. Nesnelcilik ve Öznellik Temelinde İkilikleri Aşma Çabası 7

2.1.1. Habitus 9

2.1.2. Toplumsal Uzmanın Dinamikleri; Alanlar 19

2.1.3. Bir Mücadele ve Gaye Olarak Sermaye 24

2.1.3.1. Ekonomik Sermaye 25

2.1.3.2. Kültürel Sermaye 26

2.1.3.3. Sosyal Sermaye 27

2.1.3.4. Simgesel Sermaye 28

2.1.4. Sermaye Bölünmesi ve Sınıf Yapısı 29

2.1.5. Simgesel Form Sosyolojisi 31

3. ORDUYU BOURDIEU İLE DÜŞÜNMEK 35

3.1. Askerî Habitus 35

3.2. Ordu Alanına Kısa bir Bakış 51

3.3. Ordu Alanında Geçerli Sermaye Türleri 61

3.3.1. Askerî Ekonomik Sermaye 61

3.3.2. Askerî Kültürel Sermaye 61

3.3.3. Askerî Sosyal Sermaye 63

3.3.4. Askerî Simgesel Sermaye 64

3.4. Simgesel Güç Oyunlarının Sahnesi Ordu; Rütbenin Simgesel Yayılımı 65

3.5. Türkiye'de Harp Okullarının Tarihçesi 74

3.6. Astsubay Okullarının Tarihçesi 75

4. FAİLLERİN SAHİP OLDUKLARI SERMAYELERİN VE ALANDAKİ
SİMGESEL MÜCADELELERİN RÜTBE BAZINDA ARAŞTIRILMASI 77

4.1. Yöntem ve Analiz 77

4.1.1. Araştırmanın Konusu 77

4.1.2. Araştırmanın Amacı 79

4.1.3. Araştırmanın Örneklemi 79

4.1.4. Sınırlılıklar 80

4.1.5. Araştırmanın Soru ve Hipotezleri ve Bunların Dayandığı Kaynaklar 82

4.1.6. Veri Toplama Araçları 86

4.1.7. Veri Analizi 86

4.2. Bulgular 87

4.2.1. Demografik Ve Tanımlayıcı Bulgular	87
4.2.2. Kültürel Sermayeye İlişkin Frekans Analizleri	92
4.2.3. Ekonomik Sermayeye İlişkin Frekans Analizleri	99
4.2.4. Simgesel Mücadelelere İlişkin Hipotez Testleri	103
5. SONUÇ	111
KAYNAKÇA	116
EKLER	128
Ek 1. Kara Kuvvetlerinde Görev Yapmakta Olan Subay ve Astsubaylara Uygulanan Anket Formu.....	128
Ek 2. Türkiye’deki Bazı Orduvevleri ve Askerî Kamplar; Sadece Sb. Orduvevi ve Askerî Kampları	136
Ek 3. Türkiye’deki Bazı Orduvevleri ve Askerî Kamplar; Sadece Astsb. Orduvevi ve Askerî Kampları	137
Ek 4. Türkiye’deki Bazı Orduvevleri ve Askerî Kamplar; Hem Subay Hem de Astsubay Orduvevi Askerî kampları	138
Ek 5. Her Rütbeden Faile Hizmet Veren Gazino ve Kamplar	141
ÖZGEÇMİŞ	143

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1: Demografik ve Tanımlayıcı İstatistikler	87
Tablo 1.2: Rütbe İstatistikleri	88
Tablo 1.3: Ayrıntılı Rütbe İstatistikleri	88
Tablo 1.4: Aile Bireyleri ile İlgili Demografik ve Tanımlayıcı İstatistikler	89
Tablo 1.5: Örneklemin Çocuk Sayısının Dağılımı.....	91
Tablo 1.6: Örneklemin Eş Meslek Durumunun Dağılımı	91
Tablo 2.1: Örneklemin Sahip Olduğu En Yüksek Diploma Türünün Dağılımı	91
Tablo 2.2: Örneklemin Müze, Sanat Galerisi, Opera, Tiyatroya Gitme Düzeylerinin Dağılımı.....	94
Tablo 2.3: Örneklemin Yabancı Dil Bilme Durumunun Dağılımı.....	94
Tablo 2.4: Örneklemin Baba Eğitim Durumunun Dağılımı.....	96
Tablo 2.5: Örneklemin Baba Meslek Durumunun Dağılımı.....	97
Tablo 2.6: Örneklemin Kitap Okuma Düzeylerinin Dağılımı.....	98
Tablo 3.1: 2021 Ocak-Haziran İtibarıyla TSK’de Görevli Askerî Personelin Ortalama Maşları.....	99
Tablo 3.2: Örneklemin Sahip Oldukları Otomobil Fiyatının Dağılımı.....	100
Tablo 3.3: Örneklemin Aylık Giyim Alışverişlerinin Dağılımı.....	100
Tablo 3.4: Örneklemin Ev Sahibi Olma Durumlarının Dağılımı.....	101
Tablo 4.1: Simgesel Mücadeleler Dair Ordinal Tipteki Maddelere Katılım Düzeyi Bakımından Farkı Sınayan Kruskal Wallis H Testi Bulguları..	102

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
TEMAD	: Türkiye Emekli Astsubaylar Derneği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

ÖZ

Ordu ve Askerî Habitus; Pierre Bourdieu Sosyolojisi Üzerinden Bir Analiz

İsmail Tufan YILMAZ

Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

İstanbul, Nisan 2022

Bu çalışma, orduyu Pierre Bourdieu sosyolojisi üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Bourdieu'nün pratik teorisi onun geniş bir düzlemde tatbik ettiği çalışmalarına bir giriş sunması açısından, ayrıntılı sayılabilecek bir biçimde tartışılmıştır. İkinci bölümde alan, askerî habitus ve sermaye gibi mefhumlar Bourdieu'nün tahakküm ve iktidarın büyüsunü bozmayı şiar edinen bakışı temelinde, kavramsal ve teorik bir düzlemde tartışılmıştır. Ardından alanın hiyerarşik yapısı ve sermayenin eşitsiz dağılımı dolayımında faillerin deneyimlendikleri yaşam koşullarındaki farklılığın, eşitsizlik örüntüleri üzerine yapılan bir askerî habitus ile kavranabileceği ileri sürülmüştür. Araştırma bu hiyerarşik yapılanma ve sermaye arasındaki tartışmalı bağın izinden gitmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda rütbe üzerinden faillerin sahip oldukları sermayelerin genel bir resmi, tüketim pratikleriyle çizilmeye çalışılmıştır. Ardından faillerin deneyimledikleri yaşam koşullarındaki eşitsiz deneyimlerin kendisini bizzat nakşettiği yatkınlıklarda göstereceği ileri sürülmüştür. Bu iddianın küçük ama etkili bir örneği olarak TSK'da uzun yıllardır süregelen simgesel mücadelelere ilişkin geliştirdiğimiz önermelere katılım düzeylerindeki farklılık, rütbe üzerinden SPSS yardımıyla analiz edilmiştir. Son bölümde ise şimdiye dek yapılan tartışmaların ve anket görüşmelerinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Askerî Habitus, Habitus, Ordu Alanı, Pierre Bourdieu, Sermaye.

Bilim Kodu : 113804

Sayfa Sayısı : 143

Tez Danışmanı : Dr.Öğr.Üyesi Muhammed Veysel BİLİCİ

Dr.Öğr.Üyesi Adem BAŞPINAR

ABSTRACT

Army and Military Habitus; An Analysis Through Pierre Bourdieu's Sociology

İsmail Tufan YILMAZ

Turkish National Defense University, Atatürk Institute of Strategic Studies

İstanbul, April 2022

This study aims to deal with the army through Pierre Bourdieu's sociology. The study consists of four main parts. In the first part, Bourdieu's theory of practice is discussed in detail to provide an introduction to his wide-ranging works. In the second part, the field, military habitus and capital are tackled at the theoretical and conceptual level based on Bourdieu's perspective, aiming to break the spell of domination and power. Then, it has been suggested that due to the hierarchical structure of the field and the unequal distribution of capital, the difference in living conditions experienced by the perpetrators can be understood through a military habitus built on patterns of inequality. The research tries to trace the controversial tie between this hierarchical structuring and capital. In this direction, a general picture of the capitals owned by the perpetrators based on rank has been tried to be drawn with consumption practices. Afterward, it has been argued that the unequal experiences in the living conditions experienced by the perpetrators would present themselves in the predispositions. As a small but effective example of this claim, the difference in the level of participation in the propositions that we have developed regarding the symbolic struggles that have been going on in the TAF for many years has been analyzed with the help of SPSS based on rank. In the last part, a general evaluation of the discussions and survey interviews conducted so far has been made.

Keywords: Capital, Habitus, Military Field, Military Habitus, Pierre Bourdieu.

Science Code : 113804

Pages : 143

Supervisor : Asst.Prof. Muhammed Veysel BİLİCİ, Ph.D.

Asst.Prof. Adem BAŞPINAR, Ph.D.

1.GİRİŞ

Bir disiplin olarak II. Dünya savaşı koşullarında ortaya çıkan askerî sosyoloji, ağırlıklı olarak ABD'nin uygulamalı bilim paradigmasının yön verdiği bir gelişim çizgisine sahiptir. 20.yüzyılın başlarına gelindiğinde Amerika'nın içinde bulunduğu siyasal, kültürel ve ekonomik koşullar, hızlı sanayileşme ve kentleşme, artan yoksulluk ve suç oranları, göç ve göçmen sorunları, birbirinden farklı etnik kökene sahip grupların bir arada yaşayabilmelerini sağlama gayreti; buradaki sosyal bilimlerin kurumsallaşmasının, beslendiği kaynakların ve ona yön veren motivasyonların Avrupa sosyolojisinden önemli farklılıklar arz etmesine neden olmuştur.

Nitekim burada gelişen sosyal bilim paradigması, bilimin saha araştırmalarıyla bizzat toplumsal içindeki sorunlara yönelik çözüm önerileri getirebilen, modeller ve stratejiler geliştirebilen bir çizginin yanında toplumun refahının bilimsel pratikler ile arttırılabileceğine dair çoğu zaman pragmatist bir inançtan beslenmiştir. II. Dünya savaşı koşullarında gelişen askerî sosyolojinin de -her ne kadar tarihsel kaynakları Avrupa sosyolojisine dayandırılabilse de- bu inanç ile yakın bir ilişkide olageldiği söylenebilir. Nitekim uyum, moral ve motivasyon, grup ve ırk ilişkileri, savaş çabalarını destekleme, toplum ve ordu denkleminde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelme, sivil-asker ilişkileri gibi çalışma alanlarıyla ağırlıklı olarak Amerika merkezli bir kurumsallaşma çizgisine sahip olan askerî sosyoloji, organizasyonlar için veri toplama, kavramsallaştırmalar yapma ve problem çözümünde modeller geliştirme hususlarıyla ampirik bir bilim pratiği içinde yapılanmıştır. Bu bilim pratiğinin, araştırmacının bağlı kaldığı etik sorumluluk ve kaygılar, neyin araştırma problemi olarak görülüp neyin öteleneceğinin saptayan bakış açıları, problem olarak belirlenen “şeye” yönelik kimi zaman geliştirilen kimi zamansa alıntılanan metodolojik ve teorik yönelimler üzerinde doğrudan etkili olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda onun ana damar sosyoloji ve eleştirel teoriler ile kurduğu tartışmalı ve ciddi süreksizlikler gösteren ilişkisini buna örnek olarak göstermek mümkündür. Öyle ki sosyal bilimlerin neredeyse her alanında etkili olmuş görünen Pierre Bourdieu'yü askerî sosyoloji içerisine eklemleyen pek çok çalışma, Bourdieu'nün sosyal bilim pratiğine bağlılık kaygısının alt temaya bile yerleşmediği, disiplininin pragmatist mantığındaki ele alış ve somut çıktılar sunabilme gayretiyle yürütülmüştür. Yine de son yıllarda ordu ve

Bourdieu'yü bu gayretin dışında ele alan çalışmalar, kimi araştırmacılar tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Elinizdeki çalışma bu doğrultuda bu araştırmalara hız vermek, disiplinin eleştirel yaklaşımlarla olan bağını bir nebze olsun kurmaya yardımcı olmak ve orduyu Pierre Bourdieu sosyolojisi ve yaklaşımı üzerinden ele almak gayesiyle ortaya çıkmıştır. Çalışma kurumsal bir bağlılık gösterme, pratik bir fayda sağlama ya da disiplinler bir sorunun üstesinden gelme gayreti içinde değildir. Yapmaya çalıştığı; ordunun, subayların, alandaki mücadelelerin ve sermayelerin epistemolojik olarak kavranma, bilim nesnesi haline getirilme sürecini ve bunların değerlendirmelerini olabildiğince bu kurumsallık ve fayda mantığı dışında, yalnızca bilim alanının kurallarına tabi olan müdahil bir bilim pratiğiyle gerçekleştirmektir.

Araştırmanın iki temel argüman doğrultusunda kurgulandığını söylemek mümkündür. İlk argüman ile ordunun, komünal yapısı ve disiplinindeki benzer örüntüler üretebilen ilişkilerinin, farklılık örüntülerine gebe hiyerarşik yapılanmasının ve sermaye dağılımının üzerinde duruyoruz. Burada hiyerarşik yapılanmanın en önemli gücü konumundaki rütbeyi, faillerin sahip oldukları sermaye yapısı hakkında fikir edinmek üzere tüketim analizleriyle birleştiriyoruz. Ardından hiyerarşi ve sermaye matrisi etrafında yapılanan eşitsiz yaşam koşulları içindeki faillerin askerî habituslarının, salt mesleki ve bedensel nitelikleri ön plana çıkaran bir aralık içine alınamayacak konumundaki farklılık örüntülerini analiz edebilme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürüyoruz.

İkinci argüman ile ordu alanında dönen simgesel mücadelelere ilişkin bu potansiyelin, faillerin öznelliklerinin içine sirayet eden, onların yaklaşım tarzlarındaki farklılaşmalar üzerinden analiz edilebileceğini savunuyoruz. Rütbenin simgesel yayılımı adını verdiğimiz bir süreci de tam olarak burada kavramsallaştırıyoruz. Nesnel dayanağını uzun yıllardır askerî tesislerdeki (orduevleri, gazinolar, kamplar, hastaneler gibi) rütbeye dayalı kurumsal ayırım-bölümlendirme uygulamalarından ve eşler arasında kurulan hiyerarşik ilişkilerden alan bu sürecin sürekliliğini, faillerin algılama ve tanıma kiplerine sızarak meşruiyet ağlarıyla sarmalanmasından aldığını vurguluyoruz. Bu doğrultuda hem bu ayırım uygulamalarına hem de onla at başı giden simgesel yayılıma ilişkin geliştirdiğimiz önermelere katılım düzeyini sınıyoruz.

Bu argümanları çalışmanın izlediği seyre nasıl yaydığımıza bakacak olursak; çalışmanın dört ana bölümden oluştuğu söylenebilir. İlk bölümde, Pierre Bourdieu sosyolojisi ayrıntılı sayılabilecek bir biçimde ele alınmış, düşünürün yapısal-inşacı yaklaşımı yanında kavramsal repertuarı tartışılmıştır.

Orduyu Pierre Bourdieu ile düşünmek başlıklı ikinci bölümde ordu alanı, askerî habitus ve sermayeler literatür üzerinden kavranmış, bu unsurların sahip oldukları anlamlar kavramsal ve teorik bir düzlemde ele alınmıştır. Burada Bourdieu üzerinden orduyu ele alan araştırmalarda genellikle gözden kaçan ordu alanı, organizasyonel bir düzlemde değerlendirilmiş, alanın hiyerarşisi içinde rütbe, kıdem ve emir-komuta zinciri etrafındaki yapılanmaya vurgu yapılmıştır. Bu bölümde özellikle askerî habitus üzerine yoğunlaşmış, kavramın çeşitli araştırmalarda öne çıkan boyutlarıyla -mesleki ve bedensel- birlikte ele alınmasına ve bu boyutlarda eksik olan farklılık örüntüsünü analize dâhil etme gerekliliği tartışılmıştır.

Simgesel mücadelelerin sahnesi; ordu alanı bölümünde ise ordunun bir tür simgesel güç oyunu temelinde kurgulanan bir alan olduğu ve failin sahip olduğu rütbenin askerî komuta zincirinin ötesine geçen bir yayılım ile eş ve çocuklara nüfuz ettiği, bunun ordu evleri ve çeşitli askerî tesislerde uygulanan ayırım-bölümlendirme uygulamalarıyla yeniden üretildiği ileri sürülmüştür.

Dördüncü bölüm ise şimdiye dek öne sürülen argümanları sınamak amacıyla yola çıkmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak üçüncü bölümde tartışılan farklılaşma vurgusu, faillerin sahip oldukları sermayelere genel bir bakış sunmak amacıyla Kara Kuvvetlerinde görev yapan 93 subay ve astsubay ile yapılan anket üzerinden ele alınmıştır. İkinci olarak eşitsiz sermayeleri elinde bulunduran faillerin, yaşam koşullarının birbirlerinden farklılaşabileceği ve bunun faillerin ordu alanında dönen çeşitli meselelere yaklaşım tarzlarında kendisini sunabileceği ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda Türkiye ordu alanında ağırlıklı olarak rütbe temelinde dönen simgesel mücadelelerin –rütbenin simgesel yayılımı gibi- kimi veçhelerini sınamak amacıyla geliştirilen 6 önermeye ilişkin farklılaşma soru bazında sınanmıştır.

Son bölümde ise şimdiye dek tartışılan ve ileri sürülen argümanların genel bir değerlendirmesi yapılmış, gerçekleştirilen anket araştırmasına ilişkin sonuçlar bu bağlamda yorumlanmıştır.

Ancak Türkiye ölçeğinde ordunun uzun yıllardır sosyal araştırmalara kapalı olması, uluslararası ölçekte ise Bourdieu'yü orduyla birlikte kapsamlı bir biçimde ele alan çalışmaların kısıtlılığı içinde böylesi bir bilim pratiği nasıl gerçekleştirilebilir? Pek çok şeyi sıfırdan kurmak zorunda olan böylesi bir çalışma, yüksek lisans tez süresinin darlığı, pandemi döneminin koşulları ve alınacak resmi izinlerin zorluğu içinde nasıl yürütülebilir? Çalışmanın bu doğrultuda hem özgün bir biçimde ortaya konduğu ve kendisinden sonra gelecek araştırmalara kolaylık sağladığı hem de pek çok şeyden feragat etmek zorunda kalmasından kaynaklı eleştirilere açık bir yapıda tasarlandığı söylenebilir.

Çalışma zaman kısıtı, pandemi koşulları ve literatür eksikliği gibi nedenlerle çeşitli sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak çalışma, yüksek lisans tez sürecinin görece kısa süresi içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak sürecin pandemi döneminin ortasına rastlamasından kaynaklı başlangıçta planlanan yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilememiştir. Bu durum çalışmanın salt anket yöntemiyle yapılmasına neden olmuş, kavramlar pratik gerçekliğin içinde inşa edilememiştir. Üçüncü olarak çalışma konumuzun literatürde daha evvel ele alınmamış olmamasından, Türkiye'de ordu alanına ilişkin ayrıntılı bilimsel bilgiye ulaşma zorluğundan ve bir ölçek ileri sürebilmek için saha araştırmalarıyla güvenilirliği ve geçerliliği sınamak gerektiğinden anket, bir ölçek üzerinden uygulanamamıştır.

Yine de tüm bu eksikliklerine rağmen araştırmanın askerî habitusu ele alış biçimi, sermaye kavrayışı ve bunları tüketim pratikleri ve simgesel güç bazında yorumlayışıyla özgün bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle ileride ordu üzerinde yapılacak olan çalışmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. PIERRE BOURDIEU SOSYOLOJİSİ

Bourdieu, 1930 yılında Güneybatı Fransa'nın Bearn bölgesindeki Deguin'de orta alt sınıf bir ailenin tek çocuğu olarak dünyaya geldi. Liseyi Pau'da tamamladıktan sonra eğitimdeki azmi ve başarısı sayesinde kazandığı burslarla, Avrupa'nın saygın kurumlarından biri École Normale Supérieure'a kabul edildi. École Normale Supérieure'daki üniversite yıllarında okulun düşünsel ve siyasi ikliminin onun üzerinde uzun vadeli etkileri olduğu söylenebilir. Nitekim bu yıllarda akademide başat konumda olan Sartre'ın varoluşçuluğu, kendi etki alanı ve hayranlarını oluşturduğu kadar ona karşı koymak isteyen kişileri de yaratmıştı. Bu kişilerden biri de Bourdieu'ydü. Bourdieu yine o dönemde etkili olmakla beraber hâkim konumda olmayan Gaston Bachelard, Alexandre Koyre ve Georges Canguilhem'in öncülük ettiği ve tarihsel epistemoloji ekolü olarak adlandırılan bir düşünsel gelenekten besleniyordu. Nitekim ileride eserlerinde sosyal bilimlere, Bachelard, Canguilhem ve Koyre'nin öncülüğünü yaptığı tüm bir epistemoloji geleneğini dâhil etmeye çalıştığından bahsedecektir.¹ 1954 yılında bu okuldan mezun oldu ve öğretmenlik sınavını kazandı. Bir yıl süreyle bir lisede öğretmenlik yaptıktan sonra askerlik görevini yapmak için orduya katılan Bourdieu, Fransız sömürgesi ile savaş halinde olan Cezayir'e gönderildi. Buradaki deneyimleri hem toplum bilimi anlayışı hem de ilişkisel perspektif içinde inşa edeceği kavramların iz düşümleri üzerinde büyük öneme sahip oldu.

Öyle ki alana doğrudan dâhil olmasıyla bir etnografa dönüşen Bourdieu'nün deneyimleri, ona ileride ortaya çıkacak pek çok karşıtlığı aşmasına imkân vermesinin yanı sıra failerin eylemlerinin bir rasyonel hesaplılık ya da basit bir yarar duygusundan kaynaklanmadığını keşfetmeye itti. Bu keşif, Bourdieu'yü yapıların dolayımından geçen, rasyonel hesaplılık ya da pür bilinçli hesaplar içinde değil, beklenmedik ve sürekli olarak yenilenen durumlarla başa çıkmaya olanak sağlayan stratejileri doğuran ilke olarak tanımladığı habitusu geliştirmesinde inkâr edilemez roller oynadı.² Üstelik buradaki deneyimleri ve Fransız sömürgeciliğinin Cezayir'de

¹ Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon and Jean-Claude Passeron, *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries* (Berlin: De Gruyter, 1991), 248'den aktaran David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 50.

² Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 158.

yol açtığı dönüşümlerin yıkıcı koşullarına bizzat şahit olması, bilim pratiğinin alt gündemi üzerinde daima muhalif bir yönün yerleşmesini sağladı. Askerlik görevini tamamladıktan, Cezayir Üniversitesinde sömürgeci görüşler ile Cezayir karşıtlarının egemen olduğu bir üniversitede 3 yıl görev yaptıktan sonra muhalif konumu nedeniyle Fransa'ya geri dönmek zorunda kalan Bourdieu, Cezayir macerasını tamamladı. Fransa'ya geldiğinde Paris ve Lille üniversitelerinde dersler verdi. En meşhur eseri *Ayrım*'ı 1979'da yayınladı. 1981'de College de France'da sosyoloji başkanı oldu.³ Burada amacımız, Bourdieu'nün düşünsel haritasını eksiksiz bir biçimde ortaya koymaktan ziyade genel düşünce sistematığı içinde kullandığı kavramların yanı sıra yönelim ve kaygılarını da daha iyi anlamamızı sağlayacak temel bir kılavuz oluşturmaktır.

Bourdieu'nün sosyolojisi üzerine konuşmaya başladığımızda karşımıza onun düşüncelerine yön veren merkezi bir anlayış çıkar. Onun için sosyolojinin amacı, toplumsal dünyanın en derine gömülü yapılarını ve bunların yeniden üretilmesini ve dönüştürülmesini sağlama eğilimindeki mekanizmaları ortaya çıkarmaktır.⁴ Bu mekanizmaları ortaya çıkarma çabasına, toplumsal düzenin eşitsizlik ve hiyerarşi yaratan mücadeleler tarafından yapılandırıldığı ve böylelikle meşruiyet düzlemleri kurduğuna yönelik temel vurgu rehberlik eder. Bu meşruiyet düzlemleri, Bourdieu'nün sosyolojisinin üzerine bina edildiği yanlış tanıma üzerine kurulur. Bourdieu'ya göre failler hem çıkarlarını hem de toplumsal dünyayı yanlış tanırlar. Bunun nedeni, faillerin sahip olduğu yatkinliklerin toplumsal dünyanın yapılandırmalarından geçen bilişsel yapılar tarafından şekillenmesinden kaynaklanır. O halde çıkar, kendi çıkar mantığını inkâr ederek doğal kabul edilen bir çıkarsızlık mantığı içinde yeniden tanımlanır. Bu, Bourdieu'nün yanlış tanıma dediği şeyi oluşturur.⁵

Başka bir deyişle, “toplumsal dünyanın ilk algısı, basit mekanik bir yansıma olmaktan öte, dolaysızlığı içinde kavranan kurulmuş nesnenin dışında olan kurulum ilkelerini harekete geçiren bir tanıma [connaissance] edimidir, ama aynı zamanda bu ilkelere

³ “Pierre Bourdieu”, erişim 03 Aralık 2021, <https://www.britannica.com/biography/Pierre-Bourdieu>.

⁴ Pierre Bourdieu, *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, (Stanford: Stanford University Press, 1996).

⁵ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 66'dan aktaran Pierre Bourdieu ve Loic J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 168.

hâkimiyeti ve bu ilkelerin yeniden ürettikleri toplumsal dünya ile olan ilişkilerine hâkimiyeti içermediklerinden dolayı, toplumsal dünyanın en mutlak kabul biçimini gerektiren bir yanlış tanıma [meconnaissance] edimidir.”⁶ Bu inkâr ve tanıma süreçleri, sınıflandırmalar yoluyla iktidarın uygulanmasının ön koşulu olan meşruiyet ağlarını yaratır. Bourdieu’nün temel derdi tam burada belirir. O, bu yanlış tanınan çıkarları ve meşruiyet alanlarını açığa çıkararak, bunların büyüsunü bozmayı, yanlış tanınan çıkarların altındaki örtük ve gizli niyetlerin işleyiş mekanizmalarını analiz ederek sosyal dünyanın hakikatini ifşa etmeye çalışır. Bunu ise çoklu tahakküm ve iktidar yapılarını hem felsefe hem de bilimsel alanın temel bölünmüşlüklerini aşma uğraşı içindeki (nesnelcilik-öznelcilik, fail-toplum karşıtlığı vb.) saha çalışmalarıyla şekillendirdiği genel bir pratik bilim ile ilişkisel bir tarzda yapar.

2.1. Nesnelcilik ve Öznelcilik Temelinde İkilikleri Aşma Çabası

Bourdieu’nün düşüncelerinin altında disiplinler arası olduğu kadar düşünce ve pratikte de bir araya getirilemez olarak görülen düşünürlerin etkileri görülür. “Marx ve Mauss, Durkheim ve Weber, ancak aynı zamanda Cassirer, Bachelard ve Wittgenstein’in felsefeleri, Merleau-Ponty ve Schutz’un fenomenolojileri ve Saussure, Chomsky ve Austin’in teorileri.”⁷ Bourdieu teorisinin büyüsu, bu uzlaşmaz görülen düşünürleri kendi toplum felsefesinden, metodolojik yöntem ve pratik kavrayışına kadar uzanan bir çerçevede bir araya getirme çabasından kaynaklanır. Bu karşıtlıklar temelde toplumsal gerçekliğin birbirine zıt olarak konumlandırılan öznelcilik ve nesnelcilik karşıtlığı içinde şekillenir. Doğrudan ifadesiyle;

“...sosyal bilim, görünüşte uzlaşlamayan iki uyumsuz bakış açısı arasında salınır: nesnelcilik ve öznelcilik.”⁸

Nesnelci yaklaşım (Durkheimci hat üzerindeki yapısalcı yaklaşımlar) toplumsal dünyayı faillerin yapıp etmelerinden, onların bilinçlerinden bağımsız olarak var olan nesnel düzenlilikler olarak kavrar. Böylece pratikleri gerçekleşme hareketi dışında, ilk elden deneyimlemeden, dayatmacı ve oldubitti şekilde ele alarak pratiğin üretici

⁶ Pierre Bourdieu, *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 681.

⁷ Loic Wacquant, “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 57.

⁸ Pierre Bourdieu, “Social Space and Symbolic Power”, *Sociological Theory* Vol. 7, No. 1 (1989): 14.

ilkelerini gözden geçirir.⁹ Başka bir ifadeyle nesnelci yaklaşım, faillerin öznel temsillerini göz ardı ederek onların pratiklerinin yapılar ile biçimlendiği kadar bu yapıları inşa edebilme potansiyeline de sahip olduğu gerçeğini göz ardı eder.

Öznelci yaklaşım ise (simgesel etkileşimcilik, etnometodoloji, fenomenoloji gibi) toplumsal dünyanın gerçekliğini faillerin deneyimlerinde, onların etkileşimlerinde ve eylemlerini anlamlandırmalarında arar. Failleri, toplumsal uzay içindeki konumlarından ve onların nesnel yapılandırılmalarından önemli ölçüde bağımsız olarak değerlendirir. Bu değerlendirme içinde faillerin algılama ve harekete geçme pratiklerini bir tür iradecilik vurgusu üzerinden ele alarak hali hazırda bu pratiklerin hem nesnel yapıların içinde yapılaştığı hem de arkasında toplumsal konumlar uzayının bulunduğu gerçeğini gözden geçirir.

Bourdieu'ye göre birey ve toplumu birbirinden ayıran, karşıt olarak kuran ve bu minvalde toplumsal gerçekliğin kısmi bir kavrayışına sebep olan bu okuma ve yaklaşım türlerinin, bilimsel hâkimiyeti sınırlandırıcı tarzda işlemesinden kaynaklı aşılması elzemdir. Bu doğrultuda, bu yaklaşım türlerinin kısır sarmalını aşmak için toplumsal eylem ve yapıları bir araya getiren analitik bir teori inşa eder. Bu teori, faillerin etkileşimlerini ve yapıp etmelerini bir yapısal düzenlilik içine koyarak başlangıçta bu yapıları kısıtlamalar ve imkânlar dâhilinde okuyan nesnelci görüşü kabul ediyor görünür. Ancak bu yapısal düzenlemelerin anlaşılabilmesini; toplumsal olasılık koşulları içindeki nesnel ilişkiler yapısının analiz anına, pratiğin ayrıntılı tahlili ve ilk elden bilinmesi koşuluyla inşa edilecek üretim koşullarının (nesnel yapıları yeniden üreten) analiz anını katma koşuluyla ondan ayırır.

Başka bir ifadeyle, bir yandan nesnel yapılar bu temsillerin temelini oluşturur ve etkileşimler üzerine kurulu yapısal kısıtlamaları kurar, ancak bu temsiller, bu yapıları dönüştürmeyi veya korumayı iddia eden bireysel ve kolektif günlük mücadelelerin hesabı verilmek isteniyorsa dikkate alınmalıdır.¹⁰ Dolayısıyla Bourdieu'ye göre toplumsal bakış açısının esası “hem nesnel bölünmeler biçiminde nesnellikte hem de bu bölünmeler uyarınca düzenlenmiş olan ve bu nesnel bölünmelerin algılanmasını düzenleyen bilişsel şemalar biçiminde öznellikte kazanmış haldedir.”¹¹

⁹ Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 141.

¹⁰ Pierre Bourdieu, “Social Space and Symbolic Power”, *Sociological Theory* Vol. 7, No. 1 (1989): 15.

¹¹ Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*, çev. Bediz Yılmaz (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015), 23.

Bourdieu bu yaklaşımını yapısal-inşacılık olarak adlandırır.¹² Bu yapısal inşacılığını başlarda praksiyoloji sonraları ise pratiğin genel bilimi olarak adlandırdığı; nesnelliğin pratiği kısıtlayıcı ilkesini, pratiğin nesnelliği üretici ilkesiyle bir araya getirdiği bir tür Bachelard diyalektiği içinde habitus, alan ve sermaye kavramlarıyla bina eder.

Kendi cümleleriyle;

“...prakseolojik olarak tanımlanabilecek olan bilginin nesnesi, sadece nesnelci bilgi kipinin inşa ettiği nesnel ilişkiler sistemi değil, bu nesnel yapılarla içinde gerçekleştikleri ve onları yeniden üretmeye meyilli yapılandırılmış yakınlıklar arasındaki diyalektik ilişkilidir. Yani dışsallığın içselleştirilmesi ve içselliğin dışsallaştırılması denebilecek olan ikili süreç.”¹³

Sosyolojisinin en meşhur kavramı olan habitusu da bu doğrultuda, bireysel öznellik ve toplumsal nesnelliklerin birbirleri içine geçme boyutu olarak ilişkiyel bir biçimde inşa eder. Böylece çok yönlü bir okuma imkânı sunar. İlk eserlerinde pratik bilimini kurarken ağırlıklı olarak habitusa yaslanır ve nesnel yapılar olarak kavradığı şeyi tam olarak açıklayan bir kavram sunmaz. Ancak daha sonraları habitusun kesişimini oluşturan nesnel yapıları, alan mefhumu ile daha açıklayıcı ve daha analitik bir anlama kavuşturur. Bu alanın yapısını ise bir alanın geçerli akçesini oluşturan, faillerin uğruna mücadele ettikleri bir tür mücadele silahı konumundaki sermayeler belirleyecektir.

2.1.1. Habitus

Bourdieu'nün toplum biliminin merkezi kavramlarından biri olan habitusun ne olduğuna geçmeden önce bu kavrama tarihsel süreç içinde farklı düşünürlerce yüklenen anlamlardan söz etmemiz gerekir. Nitekim Bourdieu'nün de belirttiği gibi “bir kavramın bilimsel kullanımı, söz konusu kavramın kullanıldığı kavramsal uzay konusunda pratik ve mümkün olduğunca da kuramsal bir uzmanlık gerektirir.”¹⁴ Kavram kaynağını öncelikle Aristoteles'in hexisinde bulur. Hexis, belirli nesnelerle veya durumlarla karşılaşırken belirli faaliyet kiplerine girmek için edinilmiş, eğitilmiş bir eğilime sahip olma durumunu ifade eder. Sonraları habitus, Orta çağ felsefesinde Thomas Aquinas 'ta bir etik akıl yürütme aygıtı olarak karşımıza çıkar. Aquinas'a göre yaradılış gereği kusurlu varlıklar olan insanların, mükemmellik seviyesine ulaşmak için verdikleri mücadelede çaba tek başına yeterli değildir. İnsanlar, habitusa yani

¹² Bourdieu, *Social Space*, a.g.e., 14.

¹³ Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 142.

¹⁴ Roger Chartier ve Pierre Bourdieu, *Sosyolog ve Tarihçi*, çev. Zuhall Karaca (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 62.

onun istikrarlı alışkanlıklar olarak kavradığı eğilimlere sahip olmalıdırlar. Aquinas, habitusu böylece ruhun mükemmelliğe ulaşma yolunda kazanacağı- ve kazanması gereken- alışkanlık haline getirilen davranışlar olarak kavrar. Kavram daha sonraları sosyolojinin kurucu babalarından Max Weber tarafından din sosyolojisi bağlamında, psikolojik durumu belirlemek için kullanılmıştır. Weber, dini düşüncelere Batı'ya göre daha fazla dalmış olarak değerlendirdiği Doğu'nun dini gelenekleri içinde, etkin bir dini habitus tasarlar. Bu dini habitusu, bireylerin kurtuluşa ermelerinin vasıtası olan dini alışkanlıktan, bireyin Hinduizm ve Budizm'de dünya ile bağlarını kopararak bir trans halinde kazandığı 'habitusa' uzanan bir çerçevede kavramsallaştırır. Weber'in habitusu ele alış tarzı, bilinçli bir seçim doğrultusunda iradeyi işe koşarak kazanılan "erdemli" alışkanlığı imlemesinden kaynaklı Aquinas'ın dini etik içinde kazanılması gereken istikrarlı alışkanlıklar kavrayışına benzer.¹⁵

Sonraları kavram, sosyolojinin bir diğer kurucu babası Emile Durkheim'in "*Fransa'da Pedagogik Evrim*" adlı eserinde, zihnin ve iradenin genel eğilimini nitelendirmede bir ahlaki varlık olarak kullanılmıştır. Durkheim burada, pagan kültürüne karşı bir Hristiyanlık habitusu yaratma zorunluluğunun Hristiyanlık eğitiminde ortaya çıkardığı problemlere değinir.¹⁶ Ondan yaklaşık 30 yıl sonra yeğeni Marcel Mauss, "*Bedenin Teknikleri*" adlı eserinde habitusa, bedensel bir boyut katar. Paylaşılan alışkanlıkların taklitten kaynaklandığını ileri süren Gabriel Tarde teorisinin aksine Mauss'a göre beden, özellikle eğitim yoluyla, yalnızca sosyal temsiller değil aynı zamanda davranış kuralları ve uygulamalarının özümsemiş birleştirilmesiyle biçimlenir.¹⁷ Habitus daha sonra ise karşımıza Fenomonoloji geleneği içinde yer alan Edmund Husserl'in yazılarında çıkar. Husserl, habitusu geçmiş deneyimler ve gelecek eylemler arasında zihinsel bir kanal olarak ele alır. "Habitus ile aynı kökten gelen 'habitualitat' kavramını kullanır. Onun ardından öğrencisi Alfred Schutz'da söz konusu kavramı İngilizceye 'habitual knowledge' olarak çevirir ve kavram onun elinde alışkanlık, adet, zihinsel yapı, yaradılış vb. anlamlarını taşıyan 'habit' kelimesini çağırıştırır."¹⁸ Schutz, 'habitual knowledge' kavramıyla her zaman el altında hazır bulunan, durumlara ve eylemlere otomatik dâhil edildiği sürece de bilgi stoklarından zor ayrılan, kendi içinde

¹⁵ Gisèle Sapiro, "Habitus: History of a Concept", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* Vol. 10 (2015): 484.

¹⁶ Pierre Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, çev. Filiz Öztürk vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016), 162.

¹⁷ Sapiro, a.g.e., 485.

¹⁸ Güney Çeğin, "Yerel Siyasal Alan ve Siyasal Yatkinlıkların Yapısal-İnşacı Analizi: Denizli Kenti Örneği" (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, 2012), 45.

sergilediği uygunluk kadar ilişkili olduğu bir yapının analizini dâhil bile etmeden uygunluk yapısı sergileyebilen bir bilgi biçimini kasteder.¹⁹ Habitual knowledge kavramı sonradan Maurice Merleau-Ponty tarafından kullanılmıştır. Ponty, toplumsal dünya ile girdiğimiz etkileşim biçimleri içinde, bedensel şemanın yeniden düzenlenmesi ve yenilenmesi yoluyla bir tür alışkanlık biçimi kazandığımızdan söz eder. Bu alışkanlık biçimi, yaşamımıza genellik biçimi verir ve kişisel eylemlerimizi istikrarlı eğilim düzenliliklerine dönüştürür. Örneğin bir çocuğun renkleri öğrenmesi, belirli bir görme tarzı edinmesi yani bedenini yeni bir şekilde kullanması anlamına gelecektir. Bu da onun vücut imajını hem zenginleştirecek hem de yeniden oluşturacaktır. O halde –Ponty’nin yerinde benzetmesiyle- bakışlarımız da kör bir adamın bedensel yardımcısı, onun bedensel sentezinin bir uzantısı olan bastonuyla kurduğu ilişkiye benzeyen bir ilişki vardır.²⁰

Son olarak kavram, Norbert Elias’ın “*Uygarlık Süreci*”nde karşımıza çıkar. Elias bu çalışmasında, Fransız ve Alman adetlerinin geldiği kültür ve medeniyet kavramlarını tartışırken medeni halkların psikolojik habitusundan söz eder. “*Society of Individuals*’da” ise habitus kavramını, belirli bir davranış kontrolünün bir karakteri ya da psikolojik bireysel habitusu billurlaştırdığını gösterme yolunda kullanır.²¹

Nihayet habitus, Bourdieu’ye geldiğinde şimdiye dek hiç kazanmadığı bir önem ve üne sahip olur. Bourdieu’ye göre habitus;

*“Kalıcı yatkınlık sistemleri, yapılandırıcı yapılar şeklinde, yani kurallara itaatin ürünü olmadan, sonuçları bilinçli olarak hedeflemeden ve bunlara ulaşmak için gerekli işlemlere anında hâkim olmadan ve böylece de bir orkestra şefinin örgütleyici eyleminin ürünü olmadan da kolektif olarak harmoni içinde olabilecek, nesnel olarak “düzenlenmiş” ve “düzenli” olabilecek pratik ve temsillerin üretilme ve yapılandırılma ilkesi olarak işlemeye eğilimli, yapılanmış yapılardır.”*²²

Daha açık bir ifadeyle;

“Habitus, içinde bulunulan toplumsal yapılarca üretilen ve bu yapıları dönüştürebilen algı, değerlendirme ve eylem şemalarıdır. Rasyonel hesaplılıktan ziyade pratik bir oyun duygusuna

¹⁹ Alfred Schutz and Thomas Luckmann, *The Structures of the Life World* (Evanston: Northwestern University Press, 1973), 105-10.

²⁰ Eric Matthews, *Maurice Merleau-Ponty: Phenomenology of perception* (Londra: Routledge, 2006), 164-77.

²¹ Gisèle Sapiro, “Habitus: History of a Concept”, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* Vol. 10 (2015): 485.

²² Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 158.

gönderme yapar. Diğer bir deyişle habitus, “toplumsal koşullara sürekli maruz kalınarak, dışsal kısıtlamalar ve imkânlar içselleştirilerek kazanılır.”²³

Bourdieu'nün habitusa yaklaşımı üzerinden dört temel argüman karşımıza çıkar.

1. Habitus, faillerin toplumsal yörüngeleri içindeki çeşitlilik gösteren nesnel konumlarına göre biçimlenir.
2. Habitus, bir rasyonel hesaplılık ya da fayda mantığına değil, bir pratik duygusu içinde edinilen yatkınlıklara gönderme yapar.
3. Kavram, analitik gücü içinde yapısalcıların ifade ettiği anlamda “pasif” ve “alıcı” konumundaki birey kavrayışının ötesine geçerek failin hem yapılar tarafından dönüştürülen hem de onları dönüştürme gücüne sahip olduğunu vurgulama potansiyeli taşır.
4. Habitus, zihinsel ve bilinç dışı üzerine yapılandığı kadar bedenler üzerinde de yapılanarak varlık gösterir.

1- Habitus, faillerin toplumsal yörüngeleri içindeki çeşitlilik gösteren nesnel konumlarına göre biçimlenir.

Faillerin toplumsal yörüngeler içindeki nesnel konumlarına dönük vurgu, Bourdieu'nün toplumsal tabakalaşma analizi ile bağlantılıdır. Bourdieu, tabakalaşmayı sahip olunan çoklu sermaye türlerinin hacmi, bileşimi ve toplumsal istikamet içinde ele alarak; sınıfsal olarak bölünmüş bir zeminde, tahakküm ilişkisi temelinde kavrar. Bu kavrayış içinde “habitus en temelde her failin sosyal uzaydaki konumuna göre biçimlendirilmiş olup ampirik olarak değişken ve sınıfa-özgü bir kavramdır. Daha açık bir ifadeyle, Bourdieu için habitus üretim noktalarına yerleşmiş değil, inşa edilmiş bir süreçtir. Bu bağlamda sosyal uzamdaki her mekân, belirli yaşam koşulları durumuna, Bourdieu'nün terimleriyle 'sınıf durumuna' tekabül eder.”²⁴ Ancak bu analiz içindeki sınıf, ne yalnızca Marksizm'in salt ekonomizm vurgusu içinde sömürü üzerinden, ne de salt bir meslek ya da gelir ayrımı üzerinden tanımlanır. Bourdieu'nün kavradığı haliyle sınıf, yapısalcıların anladığı şekilde verili bir kategori değil, çok yönlü inşa edilmesi gereken analitik bir kavramdır;

²³ Loic Wacquant, “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 61.

²⁴ Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 19.

“...sadece üretim ilişkilerindeki konumuyla değil, aynı zamanda bir çeşit sex-ratio (cinsiyet oranı) ile coğrafi uzamda belirlenmiş bir dağılımla (toplumsal anlamda asla nötr olmayan) ve bütün bir yardımcı özellikler toplamıyla da tanımlanır.”²⁵

Üstelik benzer sınıf koşulları, bu koşullarla bağdaşan hiyerarşik olarak bölünmüş bir ilişkisel evrende deneyimleri de bölerek sınıf habitusunu doğururlar. Bu sınıf habitusları, failin toplumsal bir yörüngede pratikleriyle dâhil olduğu toplumsal ağlar ile rezonansa girerek failin yatkınlıklarını yapılandırır. Böylece sınıf konumunun etrafında, failerin toplumsal uzaydaki nesnel konumları üzerinden pratikleriyle dâhil olduğu ilişki ağları da analize katılır. Öyle ki Bourdieu, *Pratik Teorisi için Taslak*’ta habitus analizinin çok değişkenli bir çözümleme gerektirdiğinin altını çizer.

“Bizâtihi doğuşun mantığı, habitusu kronolojik olarak sıralanmış bir dizi yapı, aşağı sıradaki (dolayısıyla daha önce doğmuş) yapıları tanımlayan ve bu yapıları doğuran yapılandırılmış deneyimler üzerinde uyguladığı yapılandırıcı eylem aracılığıyla üst sıralardaki yapıları yapılandıran belirli bir dizi yapı kılar. Böylece, örneğin ailede edinilen habitus, okul deneyimlerinin (özellikle pedagojik mesajın alınmasının ve özümsemesinin) yapılandırılmasının esasını oluşturur. Kendisi de farklılaşan okul eylemiyle dönüşen habitus da daha sonraki tüm deneyimlerin (örneğin kültür endüstrisinin ürettiği ve yaydığı mesajların veya mesleki deneyimlerin alınması ve özümsemesi) yapılandırılmasının esasını oluşturur ve bu böylece yeniden yapılandırmadan yeniden yapılandırmaya doğru gider. Çok değişkenli bir çözümlemenin, mantıksal olarak yer değiştirilebilir ölçütlerin kesleştirilmesiyle ayırt edip kesinleştirebileceği deneyimler, belirli türden bir aile yapısında deneyimlenen sınıf kökeni etrafında örgütlenen sistematik bir biyografinin birliği içinde bütünleşirler. Bireyin tarihi hiçbir zaman sınıfının veya grubunun kolektif tarihinin belirli bir özgülleştirilmesinden başka bir şey olmadığı için bireysel yatkınlıklar sistemlerinde, sistematik olarak onları ayıran farklılıklar etrafında örgütlenen ve sınıfın içindeki veya dışındaki konumlar ve güzergâhlar arasındaki farklılıkları ifade eden, sınıf veya grup habitusunun yapısal çeşitlemeleri görülebilir.”²⁶

Görüleceği üzere, Bourdieu’nün analizinde failerin “toplumsal yörüngelerinde” bir sınıf ya da grup içinde sahip olunan habitusun, ancak birbirlerini yapılandırmadan yapılandırmaya giden üst üste binmiş eylem kipleri içinde anlam kazandığı açıktır. Üstelik bu tanım, onun hem pratik kuramının bir çıktısıdır hem de habitusun farklılık ilkesini de açıklayıcı güce sahiptir. Çünkü her failin “sistematik biyografisi” -benzer koşullandırmalarda benzer örüntüler göstermek kaydıyla-diğerlerinde olmayan koşullanmaları da beraberinde getirdiğinden “her fail aslında eşsiz bir habitusa sahiptir.”²⁷

²⁵ A.g.e., 158.

²⁶ Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 178.

²⁷ Pierre Bourdieu, *The Logic of Practice*, Richard Nice (California: Stanford University Press, 1992), 60.

2- Habitus, bir rasyonel hesaplılık ya da fayda mantığına değil, bir pratik duygusu içinde edinilen yatkınlıklara gönderme yapar.

Habitusun ikinci boyutu, onun ne rasyonel olarak düşünen-planlayan ve uygulayan anlamda bilinçli bir rasyonel seçime ne de faillerin eylemlerini salt yarar arayışından çıkarsayan faydacılığa indirgenemeyeceğine dairdir.

Ancak Bourdieu'nün sosyolojisinin bir tür faydacılığı çağrıştırdığı üzerinde duranlar da vardır.²⁸ Bourdieu'nün istediği gibi anlaşılmamasının temelinde, onun çıkar kavramıyla ne kastettiğinin tam olarak kavranmamasının yatması kuvvetle muhtemeldir. O, çıkar kavramıyla faillerin çeşitli alanlardan oluşan mücadele boyutlarına katılımının katalizör dinamiğini, başka bir deyişle; failin oyunu oynamaya değer bulup oyuna bağlanmayı, onun içinde eylemde bulunmayı kabul ettiği -sonraları *illusio* olarak adlandıracağı- bir tür duygusal yatırımı kasteder.²⁹ Bu yatırımdaki çıkar, failin toplumsal yörüngesi içinde edindiği yatkınlığa göre kendine özgü bir çıkardır. Bourdieu, failin kendisine özgü olan çıkarı, maddi çıkarlardan (ekonomik çıkar, maddi kâr), kendisini çıkarsızlık mantığı içinde sunmakta epey uzman olan (simgesel sermaye) ve genellikle göz ardı edilmiş simgesel çıkarlara kadar uzanan bir perspektifte kurar. Simgesel çıkar hem maddi çıkarlar gibi faillerin peşinde koştukları hem de kendisini kendi çıkar mantığından uzaklaştıracak simgesel sermaye ile-ileride göreceğimiz- güç kazanarak şiddetini artıran bir çıkardır. O halde Bourdieu çıkarı, genellikle birbirlerinden ayrı olarak ele alınan ve maddi olana vurgunun ön plana çıktığı maddi ve simgesel yönleriyle bir araya getirir. Nitekim *The Logic of Practice* adlı eserinde evlilik stratejilerinden, intikam cinayetleri ve arazi dolaşımlarına kadar uzanan örneklerle, faillerin maddi ve simgesel kârı en üst düzeye çıkarmaya yönelik geliştirdikleri strateji sistemini vurgular.³⁰

Ancak çıkar kavramının daha iyi anlaşılabilmesi -özellikle rasyonel hesap ve fayda mantığına verdiği cevaplar- için, tüm çıkar türlerinin dayandığı “pratiğe uygunluk” mantığı üzerinde durmayı gerekli kılar. Bourdieu, faillerin toplumsal uzayda ancak bir “yeterli neden” ilkesi içinde akla yatkın eylemlerde bulunabileceğini belirtir. Bu yeterli neden, faillerin olur olmaz şeyler yapmadıklarını ve nedensiz

²⁸ Christian Joppke, “The Cultural Dimensions Of Class Formation And Class Struggle: On The Social Theory Of Pierre Bourdieu”, *Berkeley Journal of Sociology* Vol. 31 (1986), 53-76.

²⁹ Pierre Bourdieu, *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 136.

³⁰ Pierre Bourdieu, *The Logic of Practice*, (California: Stanford University Press, 1992), 120.

davranmadıklarını varsaymak anlamına gelir.³¹ Ancak bu varsayım, faillerin içinde bulundukları koşulları akılcı bir biçimde hesaplamasının aksine “akla yatkın tutumlara” sahip olabileceklerini vurgular.

Peki, bu akla yatkın tutumlar faillerin eylem katalizörü olarak değerlendirilen salt hesaplılık ilkesi içinde açıklanamıyorsa ne ile açıklanacaktır? Bourdieu’nün buna cevabı çıkarın, toplumsal yapılar ve zihinsel yapılar arasındaki bir suç ortaklığının içinde kafamıza, bedenimize oyunun anlamı olarak bize dayatılan şey olduğudur.³² Çıkar, böylece rasyonel hesap ya da bilinçli hedefler içinde değil, beklenmedik ve sürekli olarak yenilenen durumlarla başa çıkmaya olanak sağlayan stratejileri doğuran ilke olarak habitusun, nesnel koşulların kesin bir değerlendirmesi ile değil, değerlendirmelerin kendisinin de nesnel koşullar tarafından kısıtlandığı ve böylece bilinçli hesabın ancak “nesnel bir potansiyeller alanı üzerinden” (yapılacak ve yapılmayacak, söylenecek ve söylenmeyecek şeyler)³³ var olabileceği bir ahenk içinde tanımlanır. Başka bir deyişle “fail asla bütünüyle kendi pratiklerinin öznesi değildir. Çünkü oyuna katılımının temeli olan eğilimler inanç vasıtasıyla, alanın pratik aksiyo­matığının tüm kurucu varsayımlarıyla [failin] görünürdeki en berrak niyetleri[ne] nüfuz eder.”³⁴ O halde Bourdieu’nün sosyolojisindeki çıkar kavramı, habitusun yapılandırılmış yapılandırıcılar olma mantığını geri çağırarak onu, salt bilinçli hesaplama ya da fayda üzerinden gören okumaların ötesine geçer.

3- Kavram analitik gücü içinde, yapısalcıların ifade ettiği anlamda “pasif” ve “alıcı” konumundaki birey kavrayışının ötesine geçerek failin hem yapılar tarafından dönüştürülen hem de onları dönüştürme gücüne sahip olduğunu vurgulama potansiyeli taşır.

Habitusun üçüncü boyutuna geçmeden önce -Bourdieu’nün teorisinin genel hatlarına yönelik dursa da- genellikle habitus etrafında toplanan eleştirilere bakmak gerekir. Bourdieu’nün habitustan bahsederken onun, nesnel yapılar tarafından kolektif olarak yapılandırılmasının yanında toplumsal olarak değişen, üretici bir matris olduğunu

³¹ Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Hil Yayınları, 2015), 148.

³² A.g.e., 149.

³³ Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 159.

³⁴ Pierre Bourdieu, *Akademik Aklın Eleştirisi & Pascalca Düşünme Çabaları*, çev. Burcu Yalın (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 167.

vurguladığından daha evvel bahsettik.³⁵ Bu, aslında habitusun düşünüldüğü gibi bir yazgı olmadığı anlamına gelir. Ancak pek çok eleştirmen, habitusun toplumsal uzay içinde failerin nesnel koşulları içselleştiren ve yapıları yeniden üreten yönüyle yapısal belirlenimci okumalara yol açtığını savunur.

Bazı eleştirmenler, failin nesnel kısıtlamaları içselleştirmesinin seçimde bir zorunluluk ilkesini de beraberinde getirdiğini ileri sürer.³⁶ Bazı eleştirmenler ise³⁷ Bourdieu'nün habitus teorisini hâkimiyet mantığıyla şekillendirerek bir tür “toplumsal kontrol”e kapı açtığını ve bunu ne direnmeyi ne de uyum sağlamayı ifade edecek bir ideoloji teorisini geliştirmeden yaptığını savunurlar. Yine de eleştirilerin ağırlık noktası, habitusun kendisini üreten yapıları “yeniden üretme”ye hizmet eden³⁸ ve geçmişten ayırt edilemeyen bir gelecek sunan³⁹ deterministik bir model olduğu üzerinedir.⁴⁰ Nitekim Bourdieu sosyolojisi üzerine en şiddetli eleştirilerden birini sunan Alexander da⁴¹ habitusu, vaat ettiği gibi doğaçlamaya izin vermeyen aksine nesnel yapıları yansıtan ve onları çoğaltan bir model olduğu gerekçesiyle eleştirir.

Gerçekten de Bourdieu çalışmalarında genellikle yapısal zorunluluklara öncelik verme eğilimindedir. Her ne kadar eserlerinde habitusun dönüştürücü gücünü vurgulasa da ilk çalışmaları dışında, orta ve geç dönem çalışmaları stratejileri dönüştüren, koşulları üreten habitusa değil, onunla ilişkisel bütünlük arz etmesi için geliştirdiği alan mefhumuna odaklanır. Üstelik habitusun yeniden üretim mantığına dönük eleştiri, Bourdieu'nün eserlerinde yeniden-üretim, özellikle kimi yerlerde çok fazla ön plana çıkmasından da kaynaklı haklılık kazanır. Her ne kadar Bourdieu yeniden-üretim, habitus ve alan arasındaki ilişkinin yalnızca bir boyutunu oluşturduğunu ve ancak

³⁵ Pierre Bourdieu ve Loïc J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 27.

³⁶ Bennett M. Berger, “Taste and Domination”, *American Journal of Sociology* Vol. 91, No. 6 (1986): 1445-53.

³⁷ Henry A. Giroux, “Theories of Reproduction And Resistance in the New Sociology of Education: A Critical Analysis”, *Harvard Educational Review* 53, No. 3 (1983): 257-93.

³⁸ David Gartman, “Culture as Class Symbolization or Mass Reification? A Critique of Bourdieu's Distinction”, *American Journal of Sociology* Vol. 97, No. 2 (1991), 421-447.

³⁹ Richard Jenkins, “Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism”, *Sociology* Vol. 16, No. 2 (1982): 270-81.

⁴⁰ William H. Sewell, “A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation”, *American Journal of Sociology* Vol. 98, No. 1 (1992): 1-29.

⁴¹ Jeffrey C. Alexander, *Fin de Siècle Social Theory: Relativism, Reduction, and the Problem of Reason* (New York: Verso, 1995), 128-212.

habitus ve alan arasında bir mutabakat olduğunda gerçekleşebileceğini vurgulasa da yeniden üretim teması eserlerinde çok güçlüdür.

Ancak habitusun yapılandırıcı gücüne ve pratiğe dönük vurgu, eserlerinde sabit kalır. Nitekim sonraları geliştirdiği alanın dinamiğini sermaye hacmi ve miktarı üzerine yaşanan mücadelelerden okuyan kavrayışı, aslında onun ilk çalışmalarındaki- Kabil toplumu üzerine yaptığı çalışmalarda-nesnel kısıtlılık ve koşullanmaların yine yapılanmış ve yapılandırıcı pratik duygusu ile pratik anında değişebileceğine yönelik vurgunun dayandığı mantık ile büyük ölçüde aynıdır. Dahası onun habitus kavramında, onu salt yeniden üretimi olarak gören determinizm okumasıyla bağdaşmayan merkezi iki nokta vardır. İlk olarak failin nesnel koşullar tarafından yapılandırılması basitçe bir tepki düzeneği olmayan sınırsız sayıda stratejinin üretilabileceği pratik bir anlayışa, bir tür oyun duygusuna dayanır. Düzenliliklerin ve nesnel yapıların içselleştirilmesi ve failerin bilişsel şemalarını yapılandırması, bu koşullara doğrudan doğruya uyum sağlaması gereken zorunlu mekanik birer tepki düzeneği değildir. Çünkü pratiği doğuran ilke, nesnel yapıların faileri koşullandırmalarının, failin bu koşullandırılmalara çok uçlu yollara uzanabilen eylemleriyle karşılık vereceği düzenliliklerden oluşur. Üstelik bu eylemlerin dinamosu, geçmişin yapılarına uygun karşılıklar vererek ondan farklı olmayan bir gelecek yaratma işleminden değil, bir kart oyunu misali sahip olunan eli, oyunu oynama ustalığı dâhilinde masaya sürebilme sezgisine dayanan bir tür oyun oynama duygusundan meydana gelir. Bu duygu içinde failer, Bourdieu'nün Kabil ve Bearn'deki çalışmalarında işaret ettiği gibi karmaşık ve sonsuz sayıda strateji üretebilirler. İkincisi, habitusu yapılandıran nesnel koşullar hem alandaki kaynaklar üzerinde dönen mücadeleler tarafından hem de toplumsal faildeki tezahür biçimi olan bir tür bilgi, yaklaşım ve algı temsilinin yani bizzat habitusun zihinsel şemaları üzerinde sürekli dönen simgesel mücadeleler tarafından yapılandırılır.

Bu nedenle özelde habitusu genelde ise Bourdieu'nün yapısal-inşacı teorisini deterministik bir model olarak görmek ve bir yazgı şeklinde değerlendirmek hem yüzeysel hem de eksik bir kavrayışa yol açar.

Burada son olarak habitusun bilinç ya da bilinç dışı düzeyde varlık gösteren bir tür düşünümsel becerinin yanında aynı zamanda toplumsala katılım içinde, bizzat bedenlerimizde taşıdığımız bir tür çoklu toplumsal tarihe de sahip olduğu üzerinde duracağız. Bourdieu, habitusun hem bilişsel ve normatif hem de bedensel boyutlarıyla

bir aradalığını savunarak ikisi arasındaki keskin ayrımları reddeder. Bourdieu'ye göre bedenselleşmiş habitus ya da bedensel hexis, failin bedenine “toplumsal fizyonomisini veren, onun bedenini taşıma tarzı, diğerlerine sunma biçimi, hareket ettirme biçimi, ona bir yer açma biçimi”⁴²dir. Bu beden biçimlerinin ardında nesnel yapılar ve mekanizmaların tarihi yatar. Nitekim “toplumsalın iki hali bedenleşmiş tarih ile şeyleşmiş tarih ya da daha doğrusu, şeylerde yapılar ve mekanizmalar (alanların veya toplumsal uzamın yapıları ve mekanizmaları) biçiminde nesnelleşmiş tarih ile bedende habitus biçiminde cisimleşmiş tarih arasındaki suç ortaklığında”⁴³ habitusun hem nesnel hem de bedensel yönü, birbirleriyle ilişkisel bir biçimde bütünleşmiş gözükür. Bu bütünleşmiş tema içinde toplumu ikiye bölen kavrayışlar bir ölçüde aşılır.

Başka bir deyişle failin bedenini kullanımının, “ses tonu, söylem biçimi, başın bir duruşu, yürüyüşü, bir dudak bükmesi, oturması, alet kullanma tarzı”nın arkasında onu koşullandırmış, sınırlamış ve en mühimi kendisini onun bedeni üzerinde açığa vuran bir toplumsal tarih yatar. Bourdieu bu açığa vurulan toplumsal tarihin, failin söylemlerinden çok bedeni üzerinde yapılaştığının altını çizer. Oyunu oynama duygusu, toplumsal dünyaya bir tür kendini- bedenini- açma koşulunu da beraberinde getirir. Bourdieu'nün ifadesiyle;

*“Beden dünyaya (farklı derecelerde) maruz kaldığı, riske girdiği, tehlikeye düştüğü, duygulanma, yaralanma, acı çekme, bazen de ölme riskliyle karşı karşıya kaldığı dolayısıyla da dünyayı ciddiye almak zorunda olduğu içindir ki (ve organik eğilimlerin en derinlerine dokunan duygudan daha ciddi bir şey yoktur) bizzat dünyaya ya da toplumsal dünyanın yapılarına açık olma anlamına gelen eğilimler (bu yapıların bünyeye dâhil edilmiş biçimleridirler) edinme becerisine sahiptir.”*⁴⁴

Diğer yandan bedenselleşmiş habitus, en önemsiz görünen ayrıntıların bilincin kontrol alanı dışında görünmez bir tür yer edinmesiyle işlerliğini artırır. Bourdieu, buna örnek olarak Goffmancı anlamda total kurumları gösterir ve bu kurumların söylemden çok beden üzerine odaklanmalarının arkasında bedensel hexise aktarılan değerlerin, failin bilinçli olarak kontrol edemeyeceği alanlara nüfuz etmesiyle işlerliğini ve kalıcılığını son derece arttırdığının altını çizer.⁴⁵

⁴² Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 685.

⁴³ Pierre Bourdieu, *Akademik Aklın Eleştirisi & Pascalca Düşünme Çabaları*, çev. Burcu Yalın (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 181.

⁴⁴ A.g.e., 170.

⁴⁵ Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 186.

Görüleceği üzere bedenselleşmiş habitus, habitusun edinilme koşullarının odak noktasında durur. Dahası toplumsal dünyaya ancak bir katılım sonucunda, onun içinde eylemde bulunma koşuluyla kazanılan habitus, bilişsel ya da bilinç dışı içerikleri oluşturmalarının yanında bedende taşınan ve bizzat beden ile oyuna sokulan boyutuyla da ikili karşıtlıkların bir kez daha ötesine geçer.

2.1.2. Toplumsal Uzamın Dinamikleri; Alanlar

Bourdieu'nün ileriki dönem çalışmalarında geliştirdiği alan, onun çalışmalarında habitus ile merkezi bir mefhumu oluşturmaktadır. (diğeri sermaye) Bourdieu'nün ifadesiyle;

“Alan, toplumsal konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşlar ve kendilerini işgal edenlere, eyleyici ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki ve potansiyel durumlarıyla, ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır.”⁴⁶

Başka bir deyişle alan, Bourdieu'nün ilişkisel bakışı içinde geliştirdiği yekpare bir evrenin yerine çoklu toplumsal “mekânların”, görece birbirinden özerk⁴⁷ yapılanma sahalarının geçtiği; kendi işleyiş mantıkları dolayımında faillerine potansiyel hedef ve çıkarlar sunan ve faillerin bu özerk mantıklar tarafından hem koşullandırıldığı hem de değişim imkânının bu hedef ve çıkarlar üzerine verilecek mücadelelerin motoru tarafından belirlendiği, mücadele sahalarıdır. Buradaki çoklu toplumsal evren (ya da alan) vurgusu, bu evrenlerin birbirlerinden farklı koşullama mantıklarıyla yapısal ve nesnel olarak karmaşık bir ilişkisel ağ içinde olduklarına özellikle gönderme yapar. Bu aynı zamanda, Bourdieu'nün toplumların karmaşılaşmasıyla bağdaştırdığı bir süreç içinde gerçekleşir.

Biraz daha açarsak;

“Alan kavramını geliştirirken, Durkheim, Weber ve Marx'ın tarif ettiği, toplumların zaman içerisinde ilerledikçe ayrı ve özerk evrenlere ayrışmaları süreci üzerinde çok durdum. Bu, üzerinde herkesin mutabık olacağı nadir eğilim kanunlarından biridir. Durkheim'a göre “ilkel” toplumlarda her şey (dinî, bilimsel, ekonomik, törensel, siyasî düzen) iç içe geçmiştir; eylemler “çok işlevli” veya Althusser'in deyişiyle “üst belirlenmiş”tir (çok işlevli daha iyi). Toplumlar [evrildikçe] düzlemleri birbirlerinden ayırır ve her biri kendi kendi nomos'una, özgül yasallığına sahip evrenler kurarlar.”⁴⁸

⁴⁶ Pierre Bourdieu ve Loic J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 81.

⁴⁷ Kendi kuralları, özerkliği ve işleyiş mantığı ile birbirleriyle ilişkiye girdikleri nesnel bağıntı mekanizmaları bakımından.

⁴⁸ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine*, çev. Aslı Sümer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 243.

Bu çoklu toplumsal evrenler içinde yer alan her alanın kendine özgü bir yapısı vardır. Bu kendine özgü yapı, kendisine özgü olan sermayeye, alan içindeki hâkim konumlara gelmek için sermaye üzerinde dönen mücadelelere ve diğer alanlar ile ilişkisellik içinde onlarla kesişme ve kendini yalıtabilme koşulları üzerine kuruludur. Her alanın kendine özgü bir yapıya sahip olması, onun başka alanlara indirgenemeyeceği anlamına gelir.

“Bir alan, söz konusu olan bilimsel alan olsa bile, başka şeylerin yanı sıra özgül hedefleri ve çıkarları tanımlayarak tanımlanır; bunlar başka alanlardaki hedeflere ve çıkarlara indirgenemez (bir filozofu coğrafya hedefleriyle koşturamayız) ve bu alana girmek için gerekli eğitimi olmayan biri tarafından algılanmazlar (her çıkar kategorisi başka çıkarlara, başka alanlardaki karşı ilgisizlik içerir, böylece saçma, anlamsız veya yüce, ilgisiz olarak algılanmaya adaydır.)”⁴⁹

Alan mefhumunda temel yönlerden biri olan mücadele meselesine geçmeden önce, ileride ele alacağımız sermaye kavramından kısaca bahsetmekte yarar var. Bourdieu’ye göre sermaye, faillerin toplumsal yörüngeleri dolayımında, kendi biyografik tarihleri içinde kazandıkları bir tür “toplumsal fizik enerjisidir”.⁵⁰ Bourdieu alanı, sermaye kavramıyla ilişkilendirerek konumlar ve karşılıklı ilişkilerin farklı sermaye türlerinin dağılımlarına göre belirlendiği yapılaşmış bir toplumsal konumlar uzayı olarak ele alır.⁵¹

Sermaye, salt ekonomik olmadığı gibi salt simgesel olarak da tanımlanamaz. Bourdieu’ye göre her sermaye türü birbirine indirgenemez olan ekonomik, simgesel, sosyal ve kültürel boyutlarıyla kendi (ancak birbiriyle ilişki içinde) işleyiş ve birikim mantığına sahiptir. O halde bir sermaye, etkisini ancak “yeniden üretilip tedavüle sokulduğu alanda gösterir.”⁵² Örneğin subay olmak isteyen birisi, ordu alanındaki askerî sermayeyi edinmek zorundadır. Onun bu sermayeyi edinebilmesi ordu alanının kurallarına, temel işleyiş dinamiklerine hem bir ön bağlılık gerektirir hem de bu bağlılık alanda eylemde bulundukça etkisini arttıracak bir potansiyele sahip olur.

⁴⁹ Pierre Bourdieu, *Toplumbilim Sorunları*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1997), 103.

⁵⁰ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 115.

⁵¹ Güney Çeğin ve Emrah Göker, *Tözcülüğün Tasfiyesi İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar* (Ankara: Notabene Yayınları, 2012), 412.

⁵² Emrah Göker, “Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 278.

Alanların mücadele üzerine kurulu olan yönü, onun en temel yönlerinden birini teşkil eder. Bu mücadelelerin hedefi, alana özgü sermaye türü üzerinde kurulacak tekele ve alandaki hiyerarşi üzerinde söz hakkı edinebilme gayesine dayanır. Diğer yandan failin sahip olduğu sermayeyi alan içinde geliştirebilmesi başka bir deyişle elindeki kartları iyi ya da kötü öne sürebilmesi, failin habitusuyla denkleme katılmasını şart koşar. Alan ve habitusun birbirine eklendiği son derece rekabetçi olan bu mücadeleler ile alandaki sermaye miktarlarının ağırlığı ve dağılımı üzerinde meydana gelecek değişimler, alanın yapısını da değiştirecektir. Bu da tüm alanlara, klasik yapısalcılığın katı belirleyiciliğinden uzak, tarihsel bir esneklik ve dinamizm sağlar.⁵³

Bourdieu, bir alanın dönüşüm dinamiğini mücadele ve rekabete dayalı olarak kavramsallaştırması ile toplumsal yapıların, toplumsal aygıt olarak ele alınan, direniş imkânlarının ya kısıtlı olduğu ya da hiç olmadığı totaliter kurum teorilerinin de ötesine geçer. Ancak yine de onun temel derdi, habitus meselesinde olduğu gibi değişim odaklı değildir. Başka bir deyişle onun yaklaşımında “alanlar, yeniden-üretim mantığı içinde mücadeleyi zapt eder ve nadiren sosyal dönüşüm mekânı hâline gelirler.”⁵⁴

Bu noktayı biraz açacak olursak; Bourdieu, habitus ve alanın diyalektik ilişkisinde üç farklı durum kavrar. Bunlardan ilki, failin ilk içselleştirdiği yatkınlıklar ile söz konusu alandaki fırsat ve kısıtlamaların çok benzer olduğu durumlarda habitusun uyarlanmaya gitmesidir. Swartz’a göre bu, toplumsal yeniden üretim anlamına gelir ve Bourdieu sosyolojisinde çok güçlüdür. İkincisi, alanın fırsat ve kısıtlama yapıları ile faillerin yatkınlıkları arasında uyumsuzluklar fazla olmadığında, yapılarda salt tedrici bir değişim ve uyarlanma süreci ile durumun aşılmasıdır. Bourdieu’nün en az üzerinde durduğu üçüncü durum ise ortaya çıkan toplumsal krizlerde yeniden üretimin yerini teslimiyet ve isyana bıraktığı durumdur.⁵⁵ O halde değişim, alandaki yapısal değişimler ile faillerin yatkınlıkları arasındaki diyalektik ilişkide doğacak uyumsuzluk durumlarına ilişkin ele alınıyor gibi görünür.

⁵³ Pierre Bourdieu ve Loic J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 27.

⁵⁴ Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio, ed., *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1991), 25’ten aktaran Güney Çeğin, “Yerel Siyasal Alan ve Siyasal Yatkınlıkların Yapısal-İnşacı Analizi: Denizli Kenti Örneği” (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, 2012), 50.

⁵⁵ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 294.

Alanın diğerk temel yönü ise sahip olduğı sınırlar hususudur. Bourdieu'ye göre bir alanın sahip olduğı sınırlar, verili olarak ele alınamaz, yalnızca bilimsel bir araştırmada, istatistiki açıdan alana giren nesneler üzerindeki etkilerin azalma ya da yok olma durumlarının analizi ile kavranabilir. Bu da özellikle alanın özerklik meselesi üzerinden anlaşılabilir birtakım kıstaslar sunar.

Bir alanın hangi ölçütlere göre özerk hangi ölçütlere göre bağımlı olduğuna dair Bourdieu'nün şu pasajı oldukça açıklayıcıdır;

“Aslında dış tazyikler, hangi mahiyette olurlarsa olsunlar, alan üzerinden ve alanın aracılığıyla tatbik olduklarından ötürü, alanın mantığı tarafından dolaylı hâle getirilirler. Alanın özerkliğinin en görünür tezahürlerinden biri, dış tazyik ve talepleri hususi bir biçime sokarak kırıp-yansıtmaya kabiliyetidir. Dışsal bir olgu, bir felaket, bir musibet (zamanında resimde etkisini kavramaya çalıştığımız kara veba), örneğin ne bileyim, bir deli dana hastalığı, belli bir alana nasıl yansıyacaktı? Şunu söyleyebiliriz: Bir alan ne kadar özerkse kırıp-yeniden tanımlayarak yansıtmaya kabiliyeti o kadar kuvvetli olacak ve dış tazyikler de (artık tanınmayacak ölçüde) bir o kadar şekil ve suret değiştirecektir. O hâlde bir alanın temel özerklik göstergesi yeniden tanımlama, biçimleme, kırıp-yansıtmaya kabiliyetidir.”⁵⁶

Böylece bir alanın özerklik kapasitesi, dışsal etkileri kendi mantığına göre yorumlayabilme kapasitesine bağlanır. Alanların kendi içsel mantığına göre bu yorumlama kapasitesi, alan analizi hususunda da alanın içsel analizinin merkeze alınmasına neden olur.⁵⁷ Diğerk yandan alanlar kendi özerkliklerini korumak için alana girişler üzerinde bir denetim oluşturacak giriş bariyerleri kurar. Örneğin edebiyat alanında bu, bazen bir diploma ve edebi yazma becerisi olabilir. Nitekim ordu alanı düşünüldüğünde nitelikli bir şekilde yapılan fiziksel ve psikolojik eleme usulleri akla gelebilir. Bourdieu giriş bariyerlerini, alana yüksek ihtimalle daha önce girmiş ve iktidarın ve otoritenin tekeli e line almış faillerin, takip ettikleri muhafaza etme stratejisi kapsamında alandaki tekeli savunmaları ve rekabeti devre dışı bırakma çabalarıyla ele alır. Bunun karşısında ise bariyerleri aşarak alana giren ve alandaki tekeli yıkmaya çalışan alt üst etme stratejilerini izleyen faillerin mücadelesi⁵⁸ durur.

Ancak failler alanda hangi stratejiyi izlerse izlesinler, alan içinde eylemde bulunmayı sürdürdükleri sürece onun temel kabullerini ve paradigmalarını sorgulamadan kabul edeceklerdir. Bourdieu bunu, illusio ve doxa kavramlarıyla -alanın üçüncü temel yönünü oluşturan- alan fikrine eklemleyerek ele alır. Ancak failin çoklu toplumsal

⁵⁶ Pierre Bourdieu, *Bilimin Toplumsal Kullanımları & Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, çev. Levent Ünsaldı (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2013), 42.

⁵⁷ Swartz, a.g.e., 182.

⁵⁸ Pierre Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, çev. Filiz Öztürk vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016), 229.

alanlara oyunu oynamaya değer bularak katılımı (illusio), -ki bu katılım failin kendi biyografik yörüngesi içindeki konumları dolayısıyla sahip olduğu habitus üzerinden gerçekleşir-, beraberinde pek çok sorgulanmadan kabul edilen ve sorgulanmadan kabul edildiği ölçüde de gücünü arttırarak meşruluk gücü kazanan doxayı getirir. Diğer bir deyişle “bir alana katılan bütün insanların, alanın varlığına bağlı olan şeyler gibi ortak olarak belli sayıda temel çıkarları vardır: bütün uzlaşmazlıkların altında bulunan nesnel suç ortaklığı buradan kaynaklanır. Mücadelenin, kendiliğinden olanın içine bastırılmış, doxa durumuna terk edilmiş, yani alanın kendisini, oyunu, hedefleri ve oynuyor olunduğu için, oyuna girildiği için zımni olarak farkına bile varmadan kabul edilen bütün ön kabuller ile uğrunda mücadele etmeyi hak etmiş şey üzerine hasımlar arasında bir anlaşma gerektirdiği unutulur”⁵⁹ O halde doxaların alana bir giriş bedeli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sorgulanmayan kabuller olarak tanımlanabilecek doxa, Bourdieu’nün kastettiği anlamı, ona güç ve tahakküm ilişkileri vurgusu dâhil edildiğinde gösterir. Şöyle ki bir alanın yapısı, alandaki mücadele ve hâkim-tabii konumdakiler arasındaki tahakküm ilişkilerinden oluştuğu için failin bu alana girişte benimseyeceği sorgulanmayan kabuller, alanın üzeri meşruiyet perdesi ile örtülü güç ilişkilerini içinde barındıracaktır. Böylece bu doxa sahip olacağı simgesel gücü, sorgulanmadığı müddetçe arttırdığı ölçüde yeniden üretim gücünü de kendinde taşır. Daha açık bir ifadeyle fail alanda eylemde bulunduğu anda, alanın doxasını kabul etmiş sayılır. O halde bu doxa, söz konusu alandaki eşitsizlik ilişkilerinin yeniden üretimini, başka bir deyişle kurulu düzenin devamlılığını sağlama aracı olarak işleyecektir. Çünkü bir alanda failin izleyebileceği stratejiler, fail o alan içinde eylemde bulunmayı yani illusioyu kabul ettiği müddetçe doxic bir yapıyı da kendisinde barındırır. Dolayısıyla, oyunun oynamaya değer olduğu inancı sabit olduğu müddetçe alan içinde eylemde bulunan, stratejileri izleyen faillerin en esaslı sorgulamaları dahi bir ortak kabul zemini üzerine kurulmuş temel varsayımlarla hareket etme potansiyeline sahiptir.

Alanın bu başlık altında ele alacağımız son temel özelliği homolojisiidir. Bourdieu, bir failin toplumsal yörüngesi içinde birden çok alanda yer alarak aynı anda eylemde bulunduğunu belirtir.⁶⁰ Mücadele boyutları farklılık gösterse de bu alanlar içinde eş

⁵⁹ Pierre Bourdieu, *Toplumbilim Sorunları*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1997), 105.

⁶⁰ Christopher Torphe, “İlişkisel Bir Sosyolojik Paradigma Uygulamak İçin Eleştirel Stratejiler: Bourdieu ve Vahşi Sosyolojik Mücadeleler”, *İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler*, çev. Özlem Akkaya, ed. Ali Esgin, Güney Çeğin (Ankara: Phoenix, 2015), 175.

mantıklar kurmak mümkündür. Çünkü “alanlar, hâkim ve ezilen konumları, dışlama ve ele geçirme stratejileri, yeniden üretim ve değişim mekanizmaları gibi eş biçimli özellikler geliştirdikleri ölçüde benzeşiktir.”⁶¹ Yani bir alanda hâkim ya tabii konumunda bulunan faillerin, diğer alanda da benzer konumu paylaşımlarını ve benzer stratejilere sahip olmalarını sağlayan şey, alanın bu eş mantıklarıdır. Dahası onun alanlar üzerine kurduğu bu ağlar, vakaların tikellikleri içinde kaybolmadan, tikel vakayı mantıksal bir karşılaştırmalı yöntemle ilişkisel bir boyut içinde ele almaya yardım eder.⁶²

2.1.3. Bir Mücadele ve Gaye Olarak Sermaye

Pierre Bourdieu’nün doğrudan ifadesiyle sermaye, “nesnelleşmiş ya da somutlaşmış biçimleriyle biriktirilmesi zaman alan ve potansiyel bir kâr üretme ve kendisini aynı ya da genişletilmiş biçimde yeniden üretebilme kapasitesi olarak varlığını sürdürme eğilimi taşıyan, her şeyin eşit derecede mümkün veya imkânsız olmaması için şeylerin nesnellğine yazılı bir güçtür.”⁶³

Sermaye, “bir alan ile ilişkisi dışında yani üretildiği ve yeniden üretildiği alan dışında var olmayan ve işlev gösteremeyen bir toplumsal enerjidir.”⁶⁴ Başka bir deyişle bir sermaye ya da sermaye türü, “failine uğruna mücadele edeceği şey olarak belli bir iktidar, bir nüfuz kurma olanağı veren, belirli bir alanda var olmayı sağlayan şey olarak”⁶⁵ salt alan ile ilişkisi içinde var olan bir güçtür. Kıymetli mallar şeklindeki sermayeler, “mücadele nesneleri” durumuna gelerek toplumsal iktidar ilişkisi görevi gördüklerinde sermaye olurlar.⁶⁶ Bourdieu sermayeyi ele alırken, onu ağırlıklı olarak ekonomik kaynaklar temelinde değerlendiren tözcü bir anlayıştan kurtarmak ister. Ona göre iktisat teorisi, mübadele evrenini nesnel ve öznel olarak kârın maksimizasyonuna yani ekonomik çıkara, ticari mübadeleye indirgemiş ve böylelikle diğer mübadele

⁶¹ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 183.

⁶² Pierre Bourdieu ve Loïc J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 238.

⁶³ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, (Westport CT: Greenwood, 1986), 284.

⁶⁴ Pierre Bourdieu and Loïc J. D. Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1992), 101; Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 176.

⁶⁵ Pierre Bourdieu ve Loïc J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 82.

⁶⁶ David Swartz, “Bourdieu’cü Perspektiften Sosyolojik Analiz İçin Meta-İlkeler”, *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*, ed. Philip S. Gorski, (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 55.

biçimlerini –kültürel ve sosyal sermaye gibi- çıkarsız olarak tanımlamıştır. Oysa sermayeyi bu teorinin kabul ettiği tek biçimde değil, tüm biçimleriyle yeniden kavramadan toplumsal dünyanın yapısını ve işleyişi açıklamak imkânsızdır.⁶⁷

Diğer yandan Bourdieu’ye göre sermaye türleri bir dereceye kadar dönüştürülebilir. Ancak bu dönüştürülebilirlik derecesi, “toplumsal mücadeleler ile değişime açık bir durumdadır. Örneğin akademik niteliklerin aşırı üretimi, eğitimin ekonomik sermayeye dönüştürülebilirliğini azaltabilirken benzer şekilde ekonomik sermayeye sahip olanların kültürel sermayeyi ‘satın alma’ çabaları da genellikle algılanan bir zevk eksikliği (bir tür kültürel sermaye) tarafından sınırlandırılabilir.”⁶⁸

Bourdieu bu minvalde, faaliyet gösterdiği alana bağlı olarak 4 tür sermaye sunar:

Bunlar, mal ve hizmet üretmek için kullanılabilecek para ve maddi nesneler olan *ekonomik sermaye*, gruplaşmalar ve sosyal ağlardaki konumlar ve ilişkiler olan *sosyal sermaye*, kişiler arası beceriler, alışkanlıklar, görgü kuralları, dil stilleri, eğitim bilgileri, zevkler ve yaşam tarzları olan *kültürel sermaye* ve diğer üç sermayenin değişen düzeylerine ve konfigürasyonlarına sahip olmayı meşrulaştırmak için simgelerin kullanılması olan *simgesel sermaye*dir.⁶⁹

2.1.3.1 Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye, “anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir”⁷⁰ olan paradan (ücretler, temettüler ve finansal yatırımlar), gayrimenkulden ve güzel sanat ürünlerinden, makineler, patentler ve fabrikalar gibi üretim araçlarından oluşur.⁷¹ Bourdieu’ye göre ekonomik sermaye, kültürel sermaye ile bir alandaki temel hiyerarşik iki kutuptan biri olarak işlerlik gösterir. Her ne kadar Bourdieu, ekonomik sermayenin kültürel sermayeden daha fazla güç ve avantaj getirdiğini kabul etse de her iki sermayenin de avantajlı olduğunu düşünür.⁷² Fakat sosyolojisinde böylesi bir merkezi konumda bulunan bir kavramın

⁶⁷ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, (Westport CT: Greenwood, 1986), 281.

⁶⁸ Jonathan H. Turner, *Theoretical Sociology: 1830 to the Present* (Thousand Oaks California: SAGE Publications, Inc, 2012), 173.

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, (Westport CT: Greenwood, 1986), 281.

⁷¹ Erik Neveu, *Bourdieu’s Capital(s): Sociologizing an Economic Concept* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 431.

⁷² Michael James Grenfell, *Pierre Bourdieu: Key Concepts* (Londra: Routledge, 2014), 71.

üzerinde çok durmamıştır. Bu durumun arkasında yaygın bir biçimde kabul edilen sermaye tanımını reddetmesi ve çoklu sermaye yapısını ortaya çıkarma gayretinin postulatı olan önemli meydan okumalar yatar. Öncelikle modern toplumlarda sermaye, hali hazırda zenginlik ve kaynaklara atıfta bulunmak için kullanıldığından ve Bourdieu'nün sosyolojiye biçtiği görev de sağduyuya meydan okumak olduğundan, bu durum; onu, sermayenin daha açık bir tanımını icat etmek yerine bu tür açıklığı yapı bozuma uğratma yoluna yöneltmiştir. Yani sermayenin fazla genelleştirilmiş bir biçimde ekonomik içeriğinin –özellikle Marksist boyutta- sahip olduğu anlam ve muhtevanın yeterince açık olduğunu düşünür. Böylelikle ekonomik sermayenin tanımını düzeltmeye değil, sermayenin çoğul olarak anlaşılmasına gayret eder. Üstelik diğer işlerlik gösteren sermaye türlerinin önemsizleştirilerek ya da doğallaştırılarak ekonomi boyutunun içine indirgenmesine itiraz eder. Onun dikkati, ekonomik sermaye kadar basat bir konumda bulunan, gizli ve büyümlü bir boyutu taşıdığı için çok daha fazla kavramsal karmaşıklığa sahip *kültürel sermaye*ye yönelir.⁷³

2.1.3.2. Kültürel Sermaye

Bourdieu, kültürel sermayeyi üç boyutta ele alarak inceler. Bunlar:

Zihnin ve bedenin uzun süreli eğilimleri biçimdeki somutlaşmış ya da bedenleşmiş kültürel sermaye, kültürel mallar (resimler, kitaplar, sözlükler, araçlar, makineler, vb.) biçiminde nesnelleştirilmiş kültürel sermaye, eğitim nitelikleri durumunda görülebilen ve garanti ettiği varsayılan kültürel sermayeye tamamen özgün nitelikler veren kurumsallaşmış kültürel sermayeden oluşur.⁷⁴

Sırayla ele alacak olursak, Bourdieu'nün bedenselleşmiş ya da somutlaşmış kültürel sermaye dediği şey, kültürel zevkler ve eğilimlerin zihin ve bedende kalıcı yatkınlıklar haline gelmesidir.⁷⁵ “Bedenselleşmiş kültürel sermayeye örnek olarak ailenin toplumsal konumuna göre öğrenilen dil alışkanlıkları, yazma stili, vücudun farklı bağlamlarda kullanılma tarzları” verilebilir.⁷⁶ O halde bedenselleşmiş kültürel

⁷³ Neveu, a.g.e., 431.

⁷⁴ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, (Westport CT: Greenwood, 1986), 282.

⁷⁵ Gerry Veenstra, “Transmutations of Capitals in Canada: A ‘Social Space’ Approach”, *Quantifying Theory: Pierre Bourdieu*, ed. Karen Robson, Chris Sanders (Toronto: Springer, 2009), 63.

⁷⁶ Emrah Göker, “Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 282.

sermayeyi, yaşamın çok erken dönemlerinde aile içinde ortaya çıkan, sahibine doğal geliyormuş gibi görünen tutumlar, inançlar ve yetenekler olarak değerlendirebiliriz.

Nesnelleştirilmiş kültürel sermaye ise değerli kültürel mallara sahip olmakla eşit olan, genellikle sosyalleşme veya miras süreçleri yoluyla aktarılan kültürel sermaye türüdür.⁷⁷ Nesnelleştirilmiş kültürel sermayeye örnek olarak kitaplar, tablolar, müzik aletleri, koleksiyonlar, antikaların yanı sıra villa ve lüks evler gibi daha farklı formlarda biriktirilebilen kaynaklar da verilebilir.⁷⁸

Son olarak kurumsallaştırılmış kültürel sermaye, “okul diplomalarında, sertifikalarda, ilerleme ve onur belgelerinde, cemiyet üyeliğinde ve akademik unvanlarda görülebilen”⁷⁹ özne tarafından belirli bir kültürel sistem altında elde edilen, tipik olarak sahiplerine sosyal olarak uyumlu, yasal olarak korunan bir değer veren akademik ve profesyonel niteliklere yansıyan kurumsal nitelik ve statüdür.⁸⁰ Kurumsallaşmış kültürel sermaye, çeşitli kültürel departmanların faillerine akademik sertifika ve mesleki yeterlilik belgeleri biçiminde çıktılar sunan, kültürel yeterliliğin varlık biçimidir. Akademik sertifika ve mesleki yeterlilik belgesi gibi göstergeler ne denli yüksekse kültürel sermaye de o denli yüksek kabul edilir. Ancak bu varlık biçimi, sistemin değerlendirmelerine göre derecelendirilir, sürekli kanıtlama baskısı altında bir etiket haline getirilir.⁸¹ Başka bir deyişle, faile verilen kurumsal kültürel sermaye aynı zamanda kurumsal bir tanınmadır ve yeterlilik derecelendirmesine sahiptir. Böylece yeterlilik sahiplerini birbirleriyle karşılaştırmayı hatta (sıradaki birini başka birinin yerine koyarak) mübadele edilebilmelerini mümkün kılar.⁸²

2.3.1.4 Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, “az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkilerinden oluşan dayanıklı bir ağa -ya da başka bir deyişle bir gruba üyeliğe- sahip olmakla

⁷⁷ A.g.e.

⁷⁸ Kersten Reich, *A New Theory of Forms of Capital in the Twenty-First Century* (Cologne: University of Cologne, 2018), 219.

⁷⁹ A.g.e., 220.

⁸⁰ Xu Yongjian and Xu Liqun, “Cultural Capital Theory and College Students Cultural Competitiveness” (International Conference on Mechanical Science and Engineering (ICMSE2015), Paris: Atlantis Press, 2015), 2.

⁸¹ A.g.b.

⁸² Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, (Westport CT: Greenwood, 1986), 285.

bağlantılı gerçek veya potansiyel kaynakların toplamıdır.”⁸³ Bir dizi kalıcı sosyal ilişkiler, ağlar ve bağlantılar biçimde var olan sosyal sermaye, diğer sermayeleri mübadele edebilmede bir tür strateji olarak hareket eder.⁸⁴ Gönüllü dernekler, sendikalar, siyasi partiler, gizli topluluklar sosyal sermayenin somutlaşmış biçimlerinin modern örnekleridir.⁸⁵ Bourdieu, sosyal sermayenin hacminin, failin etkin biçimde kullanabileceği ilişki ağının boyutuna bağlı olmasının yanında diğer sermayelerin her birinin kendi başına sahip olduğu hacme de bağlı olduğunu ileri sürer. Yani sosyal sermaye diğer sermayelere görece indirgenemez olsa da diğer sermayeler sosyal sermaye üzerinde çarpan etkisi uyguladığından hiçbir zaman onlardan bağımsız değildir.⁸⁶ Bu, aynı zamanda faillerin benzer ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olsalar da eğer sahip oldukları sosyal sermaye farklılık gösteriyor ise ekonomik ve kültürel sermayelerinin onlara sağlayabileceği kâr ve etki güçlerinin neden farklılık gösterebileceğini açıklar niteliktedir.⁸⁷

2.3.1.5 Simgesel Sermaye

Simgesel sermaye, diğer üç tür sermayenin “-hangi biçimde olursa olsun- bir bilgi ilişkisi içinde, daha doğrusu bir yanlış tanıma ve tanıma ilişkisi içinde simgesel olarak temsil edildiği sermaye türüdür.”⁸⁸ Başka bir deyişle simgesel sermaye, onu tanıyacak ve bilecek faillere belirli algı kategorileri dayatarak bilindiği ve tanındığı andan itibaren aslında ekonomik ve kültürel sermayeden başka bir şey olmayan sermayedir.⁸⁹

Bourdieu simgesel sermayenin, herhangi bir sermaye türünün tanınması ve bilinmesiyle doğan sermaye türü olduğu düsturundan hareketle, meselenin daha iyi kavranması için diğer sermaye türlerinde pek yapmadığı bir tarzda, ayrıntılı açıklamalara gider. Önce ekonomik sermayenin simgesel sermaye ile ilişkili olan boyutunu göstermek için verdiği örneklerde zenginliğin, hiçbir zaman salt zenginlik olarak

⁸³ A.g.e., 286.

⁸⁴ Stephen Obrien ve Mairtin O Fathaigh, “Bringing In Bourdieu’s Theory Of Social Capital: Renewing Learning Partnership Approaches To Social İnclusion”, *Irish Educational Studies* Vol. 24, No. 1 (2005): 69.

⁸⁵ Martti Siisiäinen, “Two Concepts Of Social Capital: Bourdieu Vs. Putnam”, *International Journal Of Contemporary Sociology* Vol. 40, No. 2 (2003): 11.

⁸⁶ Bourdieu, *The Forms of Capital*, a.g.e.

⁸⁷ Siisiäinen, a.g.e.

⁸⁸ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, (Westport CT: Greenwood, 1986), 289.

⁸⁹ Pierre Bourdieu, *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology* (California: Stanford University Press, 1990), 135.

anlaşılamayacağını her zaman bir tanınma biçimine sahip olduğunu ve böylelikle ekonomik gücün yanında bir de simgesel gücünün bulunduğunu ileri sürer. Daha sonra ise kültürel sermaye sahipliğinin simgesel sermaye ile ilişkili olan boyutuna eğilerek kültürel sermayenin simgesel sermayeyi işleme eğiliminin ne denli kuvvetli olduğuna vurgu yapar. Örneğin “belagat, zekâ veya bilim kültürel sermayesine sahip olanlar aynı zamanda tanrı vergisi bir yetenekle özdeşleştirilerek meşru bir otoriteye sahipmiş gibi algılanırlar. Böylelikle bilim ya da kültürle ilintili bir otoriteye sahip yöneticiler, bir erdem olarak sahip oldukları bir beceri adına, iktidarlarını icra etmeye layık olarak kabul görürler.”⁹⁰

Bu aynı zamanda sahip olunan çıkarların üzerini kendisini bir tür çıkarsızlık mantığı içinde sunarak gizlemesine, “oyunu oynamanın bir şekli olan çıkar kollamaya karşı kayıtsızlık yatkinliğini mümkün kılmaya, iktidar kullanımının dolayısıyla tahakküm kurmanın masum bir tanınma, meşruiyet, ve itaat taleplerine bürünmesini sağlar.”⁹¹

2.1.4 Sermaye Bölünmesi ve Sınıf Yapısı

Bourdieu yukarıda ele aldığımız sermaye biçimlerinin hacmine, bileşimine ve zaman içindeki değişimine göre eşitsiz dağıldığını savunur. Failler ilk düzlemde; ellerinde bulundurdıkları total sermaye hacmine göre, ikinci düzlemde; başını ekonomik ve kültürel sermayenin çektiği çeşitli sermaye türlerinin total sermaye miktarının içindeki göreceli ağırlığına göre ve üçüncü düzlemde; sermayelerin hacim ve kompozisyonunun zaman içindeki evrimine yani sosyal uzaydaki yörüngelerine göre konumlandırılırlar.⁹² Bourdieu, *Ayrım* isimli çalışmasında, bunun en bilinen uygulamalı örneklerinden birini verir. Mesleki sistem içindeki mevkileri belirleyecek olan ekonomik ve kültürel sermayenin total hacmi olan ilk boyut, Bourdieu’ye göre sınıf konumunu belirler. Çalışanlarca sahip olunan sermayenin kompozisyonundaki dağılım olan ikinci boyut ise sınıf mevkileri içindeki konumları başka bir ifadeyle sınıf fraksiyonlarını belirler. Son olarak sermayelerin hacminde ya da kompozisyonunda

⁹⁰ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine*, çev. Aslı Sümer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 233

⁹¹ Emrah Göker, “Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 284.

⁹² Pierre Bourdieu, “What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups”, *Berkeley Journal of Sociology* Vol. 32 (1987): 4.

zaman boyunca deneyimlenen değişim ya da stabilite olan üçüncü boyut ise çalışanları bu zaman yörüngesindeki deneyimlere göre farklılaştırır.⁹³

Bourdieu analizlerinde sınıfı ve sınıf habitusunu ağırlıklı olarak sermaye üzerinden konumlanan, farklı meslekleri icra eden failer üzerinden inşa eder. Bu inşa sürecinde ikincil nitelikler ağıını –etnisite, cinsiyet, yaş, coğrafi özellikler gibi- değişkenlerin analize dâhil etmenin gerekliliğini de vurgular. Örneğin mesleği, tüm bu ikincil özellikler kompleksinin bir göstergesi olarak ele alır. Weininger’in⁹⁴ vurguladığı gibi, Bourdieu’nün geliştirdiği model, mesleki iş bölümünün bütününü kapsayarak hem Marksist anlamdaki üretim araçlarının mülkiyeti ve kontrolü sorunuyla uğraşmak zorunda kalmaz hem de tabakalaşma analizini çoklu sermaye vurgusunda ısrar ederek, mesleki iş bölümü içinde sermayelerin dağılımları ve yörüngeleri üzerinden inşa edilen bir düzlemde geniş bir bağlama oturtur.⁹⁵

Öte yandan sermayelerin eşitsiz dağılımı onları farklı hacim ve bileşkelerde elinde bulunduran faileri, farklı yaşam koşullarına ve böylelikle farklı koşullandırmalara maruz bırakan toplumsal sınıflar dolayımında gerçekleşir. Toplumsal uzamda sermaye hacmi ve kompozisyonu doğrultusunda oluşan her bir mevkii Bourdieu’nün sınıf durumu olarak kavradığı özgül bir yaşam koşulları setine tekabül eder.⁹⁶ Ona göre toplumsal sınıfları, benzer koşullandırmalar ve deneyimler etrafında, faillerinin toplumsal dünyayı anlama, onu sınıflandırma, değer biçme ve eylemde bulunma pratiklerinin üretici ilkesi olan habitus ile ilişkilendirmek gerekir. Doğrudan ifadesiyle “...nesnel sınıfı benzer pratikleri doğurmak üzere, homojen koşullandırmaları dayatan ve homojen yatınlıklar sistemini üreten, homojen varoluş koşulları ile nesnelleştirilmiş veya sınıf habitusu biçiminde bedene işlemiş ortak niteliklere sahip eyleyiciler kümesi olarak oluşturmak”⁹⁷ gerekir.

Başka bir deyişle sermaye yapısına göre inşa edilen toplumsal sınıflar faillerine toplumsal dünyayı sınıflandırabileceği pratikler sunar. Bu sınıflandırılabilir pratikler ve eserler başka bir deyişle ayırt edici işaretler, sınıflandırılmış ve sınıflandırıcı

⁹³ A.g.e.

⁹⁴ Elliot B. Weininger, “Bourdieu’nün Sınıf Analizinin Esasları” , *Sınıf Analizine Yaklaşımlar*, ed.Erik Olin Wright. (Ankara: Notabene Yayınları, 2014), 116.

⁹⁵ A.g.e.

⁹⁶ A.g.e., 119.

⁹⁷ Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 157.

pratikler sistemi olan bir hayat tarzıyla sonuçlanır.⁹⁸ O halde “habitusun ayırt edici işlevi biçimsel yakınlık oluşturmakla sınırlı değildir, aynı zamanda başkalarının pratiklerini ve eserlerini de sınıflandırarak”⁹⁹ yaşam koşulları içinde ortaya çıkan farklılığı ve bu minvalde eşitsizliği yeniden üretir.

Toparlayacak olursak toplumsal uzamda yakın pozisyonları işgal eden faillerin benzer yaşam koşullarını deneyimleme ve bu koşullar tarafından yapılandırılmaları, onların benzer eğilim ve çıkarlara sahip olmalarının ve dolayısıyla benzer türde pratikler ve temsiller üretebilmelerinin önünü açar.¹⁰⁰ Bu Bourdieu'nün sınıf habitusu olarak adlandırdığı şeydir. Bu analizlerin hiçbirinde sınıf habitusu, habitusun ikincil özelliklerinden biri değil, cinsiyet ve etnisite gibi ikincil niteliklerin şemsiyesi altında toplanacağı, ilk deneyimleri yapılandıran ve Bourdieu'nün sürekli olarak geri döndüğü toplumsal bir analiz nesnesidir. Başka bir deyişle toplumsal dünyayı sınıflandırma biçimleri nesnel biçimde toplumun sınıflara bölünmesinin bir sonucu olduğundan¹⁰¹ sınıfsal habitus, habitusun asli unsurudur. Çünkü nesnel sınıf, pratiklerin birleştirici ve üretici ilkesidir; kendi sınıf koşulunu ve koşullandırmalarını dayatarak benzer pratikleri yaratacak homojen yatınlıklar sistemini¹⁰² yani sınıf habitusunu doğurur. Öte yandan Bourdieu, toplumsal kolektivitelerin kendisini özellikle tüketim alanında biçimlendirdiğini savunur. Bu minvalde sınıfları, “toplumsal uzamda paylaşılan konum içinde ve tüketim alanında gerçekleşen ve paylaşılan yatınlıklar bağlamında”¹⁰³ ele alır. Farklı sınıf mevkilerinde bulunan ve farklı sınıf habituslarına sahip olan faillerin tüketim alanındaki pratikleri, onların toplumsal dünyayı sınıflandırmalarıyla uyum içindedir ve bizzat bu pratikler tarafından kurulur.

2.1.5 Simgesel Form Sosyolojisi

Bourdieu, simgesel sistemler sosyolojisini; Kant- Humboldt ve Cassirer geleneğinin simgelerin bilişsel işlevlerini vurgulayarak farklı biliş biçimlerinin (mit, dil, sanat ve bilim) özgül mantığına yönelen yaklaşım ile yapısalcı gelenek içinde özellikle

⁹⁸ Richard Jenkins, *Pierre Bourdieu* (Hove: Psychology Press, 1992), 91.

⁹⁹ Aksu Akçaoğlu, “The Making of Conservative Habitus: The Case of an Uppermiddle Class Neighborhood in Ankara” (PhD Thesis, Ankara, Middle East Tecnic University, 2017), 33.

¹⁰⁰ Pierre Bourdieu, “What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups”, *Berkeley Journal of Sociology* Vol. 32 (1987): 5.

¹⁰¹ Pierre Bourdieu, *Ayrim: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 676.

¹⁰² A.g.e., 157.

¹⁰³ A.g.e., 19.

Saussure'un fenomenolojisiinde açıkça görülen, analiz nesnesini kendisinden başka hiçbir şeyle ilişkilendirmeyen ve yapılandırılmış yapıların mantığını ele geçirmeye çalışan yapısalcı analiz yaklaşımı sentezleyerek geliştirir.¹⁰⁴

Öncelikle Cassirer'in Kanttaki form kavramını, simgesel form kavramıyla genişleterek, Durkheim'daki ilkel sınıflandırma biçimiyle eşlemesinin, simgesel formları, -Kantçı anlamında- aşkın ve evrensel anlamından kopararak¹⁰⁵ tarihsel üretim koşullarıyla bağlantılı şekilde oluşmuş formlar haline getirmesindeki önemin altını çizer.¹⁰⁶ Daha sonra Durkheim'in Mauss ile birlikte yürüttüğü çalışmalarda, "sınıflandırma ilkelerinin bizzat zihni yapıların içerisinde oluştukları toplumsal düzenin yapılarıyla ilişkilendirilmesi"¹⁰⁷ gerektiğine yönelik vurgunun izinden gider. Dolayısıyla Bourdieu'ye göre inşa edilmiş anlamıyla simgesel formlar ya da sınıflandırma biçimleri ancak yapısalcı geleneğin -simgesel biçimlerin kendine özgül mantığının anlaşılmasında kullanılabilecek- metodolojik araçlarıyla analiz edilebilir. Nitekim bu doğrultuda Saussure'un dil modelinden yararlanarak "bütün simgesel sistemlerin, şeyleri karşıt sınıflar arasında bölüp gruplandıran ve böylece içirme ve dışlama ikili mantığı aracılığıyla anlamları doğuran bu temel sınıflandırma mantığına göre işlediğini, ender/yaygın, iyi/kötü, yüksek/düşük, iç/dış, eril/dişi, seçkin/bayağı gibi, düzenlenmiş bir dizi temel ikili ayrım inşa ettiğini ve bunların bütün zihinsel faaliyetlerimizin temelinde yatan ilkel sınıflandırmalar olarak işlev gördüğünü" belirtir.¹⁰⁸

Bourdieu' nün doğrudan ifadesiyle;

"Bir toplumsal oluşumun tüm eyleyicileri, pratiğin çok farklı sahalarındaki kişileri ve nesneleri sınıflamak ve nitelendirmek için ortak bir biçimde kullanılan karşıt sıfat çiftleri içinde nesnelleştirme sürecinin başlangıcını bulan ortak algı kalıpları bütününe sahiptirler. Ortak mekânların matrisi -zira tüm toplumsal düzen onlar içindir- o kadar kolayca kendini dayatır ki-, yüksek ve alçak, ruhani ve maddi, ince ve kaba, hafif ve ağır, özgür ve zoraki, geniş ve dar veya başka bir boyutta biricik ve harcıâlem, parlak ve donuk arasındaki karşıtlıklar örüntüsü ilke olarak, egemen "elitler" ile tabi "kitle" (istatistiksel olanın dışında bir varoluşa

¹⁰⁴ Pierre Bourdieu, "Social Space and Symbolic Power", *Sociological Theory* Vol. 7, No. 1 (1989): 77-79.

¹⁰⁵ Ancak diğer yandan belirtmek gerekir ki, Cassirer, bu noktadan sonra Durkheim'i sosyal kategorilerin temelini salt toplumsala dayanarak açıklama çabasında saf seyir ve saf düşünce (a priori) formlarını göz ardı etmekle eleştirerek, kendi Kant yorumuna geri döner.

¹⁰⁶ A.g.e., 77.

¹⁰⁷ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine*, çev. Aslı Sümer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 203.

¹⁰⁸ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 123.

sahip olmayan, olağan ve düzensiz, zayıf ve donanımsız, birbirinin yerini alabilen ve sayılamayacak çokluk) arasındaki karşıtlığa dayanır.”¹⁰⁹

Ancak Bourdieu'nün özgünlüğü, simgesel sistemlerin politik işlevlerinin tahakküm araçları (ya da tahakkümün meşrulaştırılması) olarak yapılandırılmış ve yapılandırıcı iletişim ve bilgi araçları olduğunu vurgulamasında yatar. Bourdieu'ye göre simgesel sistemler bir sınıfın diğerine uyguladıkları tahakkümü tatbik etmeye yardımcı olurlar.¹¹⁰ O, simgesel sistemlerin ve onların ikili karşıtlıklarının tamamını hâkim-tabii ikiliğindeki karşıtlık olarak ele alır.¹¹¹ Onun kilit kavramları olan simgesel iktidar ve simgesel şiddet, tam da bu karşıtlık ilişkisi içinde biçimlenen bir zemine oturur. Bourdieu'ye göre simgesel iktidar, gücünü bireyin kendini ve tahakkümü algılama ve anlamlandırma mekanizmalarıyla, egemenliği ve tahakkümü “yanlış-tanıyarak” meşru ve doğal kabul etmesinden alan bir iktidardır. Burada yanlış tanıma kavramını biraz açmakta yarar var. Bourdieu'ye göre toplumsal dünyanın kurulmuş nesnelere yönelik tanıma edimi, kurulmuş nesnenin dışında olan kurulum ilkelerine hâkimiyeti ve bu ilkelerin yeniden ürettikleri toplumsal dünya ile olan ilişkilere hâkimiyeti içermemesinden dolayı, aynı zamanda bir yanlış tanıma edimidir.¹¹² Başka bir deyişle yanlış tanıma, bilinçli olarak üzerine düşünmeden sahip olunan temel varsayımlar dizisi olarak, “toplumsal eyleyicilerin dünyayı sorgulamadan olduğu gibi kabul ederek ve zihinleri bu dünyayı yine bu dünyanın yapılarından çıkan bilişsel yapılara göre oluştuğu için doğal bularak başvurdıkları varsayımlardır.”¹¹³ Simgesel şiddet işte tam da bu kendisine dayanan koşulların ve kullanılan araçların yanlış tanınmasıyla doğru orantılı olarak etkililik gücünü arttıran,¹¹⁴ “nesnel yapılarla zihinsel yapılar arasında gerçekleşen ve bilincinde olunmayan mutabakatlar olarak”¹¹⁵ karşımıza çıkar. Toparlayacak olursak; ikili simgesel ayrımlar temelinde faillerin habituslarına yerleşerek algı ve anlamlandırma şemalarında cisimleşen simgesel iktidar, altta yatan çıkar mantığının yanlış tanınmasıyla doğalmış gibi kabul görecektir. Bu, tahakkümü

¹⁰⁹ Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 677.

¹¹⁰ Pierre Bourdieu, “Social Space and Symbolic Power”, *Sociological Theory* Vol. 7, No. 1 (1989): 80.

¹¹¹ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 123.

¹¹² Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 681.

¹¹³ Pierre Bourdieu ve Loic J.D. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 167.

¹¹⁴ Pierre Bourdieu, *Sosyoloji Meseleleri*, çev. Filiz Öztürk vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016), 84.

¹¹⁵ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine*, çev. Aslı Sümer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 186.

uygulamanın aracı olan simgesel şiddetin zeminini oluşturur.¹¹⁶ Diğer yandan Bourdieu, simgesel şiddeti asli unsurunun ve onu “etkili kılan tesir ve koşulların, yatkınlıklar biçiminde bedenlerin en derinine kalıcı bir şekilde kazınmış”¹¹⁷ olmasında yattığını savunur. O halde simgesel iktidar, simgesel ayrımların failin algı ve anlamlandırma mekanizmalarına yerleşerek yanlış tanınma mekanizmalarının üzerinde işleyeceği ve böylelikle onu simgesel şiddete dönüştürecek bir habitusu şart koşar.

¹¹⁶ Irmak Karademir Hazır, “Bourdieu Sonrası Yeni Eşitsizlik Gündemleri: Kültürel Sınıf Analizi, Beğeni ve Kimlik”, *Cogito Pierre Bourdieu*, S. 76 (2014): 246.

¹¹⁷ Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*, çev. Bediz Yılmaz (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015), 55

3. ORDUYU BOURDİEU İLE DÜŞÜNMEK

3.1. Askerî Habitus

Burada düzenli sosyal karşılaşmalar ve pratiklerde somutlaşan bir dizi bilinçsiz eğilim seti olarak tanımlanan habitusun, ordu alanı içinde eylemde bulunan faillerin düşünme, inanma ve davranma yollarının araştırılmasına olanak sağladığına, böylece askerî habitusu inşa etmek için araştırmacılara çeşitli yollar sunduğuna yönelik argümanları tartışmaya açacağız.

Öncelikle habitusun toplumsal koşullara sürekli maruz kalınarak dışsal kısıtlamalar ve imkânların içselleştirilmesi yoluyla¹¹⁸ edinildiğini aklımıza getirdiğimizde, içinde bulunulan toplumsal alanlar tarafından üretilen yönü karşımıza çıkar. Bu nedenle askerî habitustan söz etmek onun ordu alanı içinde eğitim ve deneyimler yoluyla inşa edilen varlık biçimi olduğundan söz etmek anlamına gelir. Askerî habitus, ilk olarak silah altına alınanların askerî kültüre uyum sağlamaları ve sivil yaşamdan uzaklaşmaları amacıyla¹¹⁹ ordu tarafından verilen askerî eğitim sırasında şekillenir. Askerî eğitime giriş süreci aşılması gereken kimi mülakat engellerini içinde barındırır. Buradaki eğitimle askerlerin “silahlı şiddet kullanabilen bir yapıyı organize etme, donatma, savaşma için hazırlama, ayrıca operasyon planlama ve taktik düzeyde birlikleri yönlendirmenin yanında”¹²⁰ ateşli silah kullanabilme, çetin koşullar altında hayatta kalabilme gibi becerileri de kazanması hedeflenir. Bu kapsamda eğitim kurumlarına girdikten kısa süre sonra yeni girenler aşağılama ya da “küçük düşürme” sürecinden, bir başka deyişle sivil statülerinin yapı sökümü sürecinden geçerler. Daha sonra yeni değerlere açık hale gelince askerî öğrenciler yeniden inşa edilir, yani onlara yeni bir kimlik verilir. Bu, kıdemli askerî öğrenciler tarafından kendilerine bildirilen normlara, otorite ilişkilerine ve organizasyonun disiplin kurallarına yoğun bir şekilde maruz kalmaları anlamına gelmektedir.¹²¹ Böylece, “Silahlı Kuvvetlerde kariyer

¹¹⁸ Loic Wacquant, “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 61.

¹¹⁹ Taavi Laanepere and Kairi Kasearu, “Military and Civilian Field-Related Factors in Estonian Reservists’ Military Service Readiness”, *Armed Forces & Society* Vol. 47, No. 4 (2021): 5.

¹²⁰ Mustafa Uluçakar ve Ali Çağlar, “Turkish Professional Military Education and Civilian Control”, *Bilig*, S. 79 (2016): 177.

¹²¹ Joseph L. Soeters vd, “Askerî Kültür” , *Askerî Sosyoloji*, ed. Giuseppe Caforio (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 250.

yapmak isteyenler için kışlaya girme, askerî habitus edinmeleri ile sonuçlanacak bir dizi değer, vizyon ve ilkeyi benimseme anlamına gelir.”¹²²

Askerî eğitimin en yoğun olduğu bu ilk giriş döneminde; Goffman’ın total kurumlarını andırırçasına, yaşamın uyuma, eğlenme ve çalışma sınırları ortadan kalkarak tüm yönleri aynı mekânda ve aynı otorite altında idame ettirilir. Tüm üyeler, diğer üyelerle birlikte aynı şeyi yaparak benzer şekilde davranır.¹²³ Goffman’ın doğrudan ifadesiyle “Tüm faaliyetler, açık resmi kurallar ve resmi görevlilerden oluşan bir grup tarafından dayatılır.”¹²⁴ İster apaçık şekilde ister en görünmez ayrıntılara dek uzansın tüm bu alışkanlık, hazırlık ve beceriler askerî kültür ile değer ve hiyerarşilerin öğrenilerek bir “asker” kimliğinin inşa edildiği ordu alanında gerçekleşir. Dahası bu sosyalizasyon pratikleri disipline edici mantığıyla sürekli gözetim altında “fiziksel dayanıklılık, silahların kullanımına aşinalık ve başkalarıyla yakın mesafede yaşama kapasiteleriyle”¹²⁵ şekillense de bu süreç; ordu içindeki etkileşim kalıpları, güven ve dostluğa dayalı pozitif grup ilişkileri, tüm askerlerin farklı rütbelerin rol ve sorumluluklarını öğrenmeleri gibi¹²⁶ daha geniş bir bağlamda; askerî kültürdeki etkileşim kalıplarının içinde yaşanır. Askerî kültür, bir ordunun fikirler, inançlar, ön yargılar, algılar ve değerler toplamıdır. Ordu içindeki askerî disiplin, ordudaki iç koşulların ve operasyonların yönetilmesindeki dokuyu oluşturan söz konusu bu kültürün içinde yaşanır.¹²⁷

Bu sürecin en göze çarpan özelliklerinden biri de abartılı ve basmakalıp hegemonik erkeklik ile alakalı kurumsal norm ve toplumsal beklentilerin öğretilmesine dönük çabadır. “Alanda kurumsal ve sosyal olarak tanımlanan acı, zayıflık ve kırılğanlığın reddedilmesi “erkeklik” ile şikâyet etmek ve başkalarından yardım aramak ise

¹²² Nádia Xavier Moreira, Ludmila Fontenele Cavalcanti, and Rodriane de Oliveira Souza, “The Meanings Assigned To Disablement Based On Military ‘Habitus’”, *Ciência & Saúde Coletiva* Vol. 21, No. 10 (2016): 3028.

¹²³ Erving Goffman, *Timarhaneler*, çev. Ebru Arıcan (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 27.

¹²⁴ A.g.e.

¹²⁵ Alison Smith and Jeffrey Minson, “See Under: Discipline”, *Economy and Society* Vol. 26, No. 2 (1997): 200.

¹²⁶ “A New Appeal to Canadian Military Justice: Constitutionality of Summary Trials”, 14.

¹²⁷ Ancak askerî kültürü salt böyle bir tanım üzerinden ele almak, fazla kültüralist bir yaklaşım olmakla beraber, onu değerler ve fikirler düzleminde, toplumsal birimlerin ilişkilerinden ve failerin pratiklerinden bağımsız olarak kendinde bir varlığa sahipmiş gibi, donuk bir düzlemde değerlendirme tehlikesini de içinde barındırır. Bu nedenle askerî kültürü gerek askerî habitusa gerek ordu alanı ve diğer analiz nesnelerine dâhil ederken, onun toplumsal birimlerin ve ilişkisel ağlarının tarihselliği içinde sürekli yeniden inşa edildiği gerçeğiyle birlikte düşünmeliyiz.

“kadınsı” niteliklerle ilişkilendirilir.”¹²⁸ Erkekliğin tanımlanması ve sınırlarını, kadınlar ve kadınsı olarak imlenenler yani eşcinseller çizer. Kadın, öteki olarak korkutucu bir tehdittir hem erkekliğin kuruluşu için vazgeçilmezdir hem de onu yaralayan, sakatlayan ve olanaksız hale getiren kötücül bir unsurdur.¹²⁹ “Ordu, erkeklik ve kadınlık arasında toplumsal olarak kurulmuş zıtlığı kullanarak askerleri, yani “gerçek erkekleri”, “erkekliği” olmayan erkek ve kadınlardan ayırt etmek için bir araya getirmede temel ilke olarak kullanır. Kendine has terbiye sistemiyle insanları âdeta sonuna kadar kendi maksadına göre işler bir makine haline getirir; faillerin her biri kendi ruh ve bedenleri ile ilah sayıda kabiliyet ve değerleri aynı maksada uygun surette kullanmak gibi önemli bir görevi kabul edip başarmak zorunda kalacaklardır.¹³⁰ Bunu yerine getirmek için ise kişisel çıkarların yanında emirler doğrultusunda kasıtlı olarak öldürebilme becerisini ve çetin koşullar altında korku, telaş, endişe gibi duyguların bir kenara bırakılması gerekir. Çünkü disiplin altına alma ile amaçlanan, “insan malzemesinin olabildiğince ileri düzeyde bir işe yararlılık, verimlilik sağlayacak ve itaat gösterecek şekilde” işlemektir.¹³¹ Nitekim Caforio’nun normatif bir tavırla ele aldığı Harp Okullarında subayların mesleki sosyalizasyonuna ilişkin şu satırlar söz konusu pragmatik mantığı özetleyici niteliktedir.

*“Etkin bir mesleki sosyalizasyonun, ilk sosyalizasyon üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Botanik anlamda yetiştirme sürecine benzer şekilde kişilik ve karakter ilk filizleri; değerler, askerî düşünme kabiliyeti ve bilgi birikiminden oluşan mesleki sosyalizasyon süreci, filizlerin üzerine geliştiği dalları simgelemektedir. Hem filiz hem de dallar sağlıklı olduğu sürece, yetişen ağaç bize en güzel meyveleri verebilecektir.”*¹³²

Bu da operasyonel etkinliğin, işe yararlılığın ve verimliliğin, savaşın en stresli ve cüretkâr koşullarında bile yasal üstün emirlerine itaat etme alışkanlığının sağlanmasına son derece bağlı olduğu anlamına gelir.¹³³

Dahası bu sosyalizasyon içinde uygulanan tek tip üniforma, saç stili, nevresim katlama, bot bağlama tarzı, grupla yapılan içtimalar, söylenen marşlar ve yürüyüş

¹²⁸ Traci Abraham, Ann Cheney, and Geoffrey Curran, “A Bourdieusian Analysis of U.S. Military Culture Ground in the Mental Help-Seeking Literature”, *American Journal of Men’s Health* Vol. 11, No. 5 (2015): 5.

¹²⁹ Barış Çoban, “Gösteri İktidarı ve Militarist Erkeklik”, *Erkek Millet Asker Millet*, der. Nurseli Yeşim Sünbülöğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 198.

¹³⁰ Mithat Özgüç, *Askerlik Psikolojisi ve Psikolojik Tecrübe Esaslarına Göre Askerlik Eğitimi* (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1948), 154.

¹³¹ Ulrich Bröckling, *Disiplin*, çev. Veysel Atayman (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 405.

¹³² Giuseppe Caforio, “Subay Eğitim Sistemi”, *Askerî Sosyoloji*, ed. Giuseppe Caforio (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 263.

¹³³ “A New Appeal to Canadian Military Justice: Constitutionality of Summary Trials”, 13.

kalıplarıyla bireysel farklılıklar minimuma indirgenerek yerine birlik niteliği geçirilmek istenir. Başka bir ifadeyle, “faillerde kendini düşünme yerine iş birliği zihniyetinin ikame edilmesi ve vazife şuuru ile vazifeye bağlılık sorumluluğunun uyandırılması”¹³⁴ tasarlanır. Böylece failin “kendi ferdi duygularından sıyrılıp mensup olduğu takımın, bölüğün, taburun dolayısıyla ordunun tamamlayıcı bir unsuru olduğunu anlaması”¹³⁵ hedeflenir. Bu doğrultuda “askerler taktik hareketler gibi diyalojik eylemlerde bulunduklarında, ritim ve kadans esas hale gelir. Her uygun eylem paylaşılan bir hareket ve zaman duygusuyla uyumlanır. Bu kaybolduğunda grup karmaşaya düşer, düzen dağılır, grubun bütünlüğü ve güvenliği kaybolur.”¹³⁶

Bunun önüne geçmek için askerî kuruma katılan bireylerin, törenlerde, ritüellerde ve kurumun günlük yaşamında ifade edilen pratikler ve söylemlerinden oluşan bir dizi simgesel kurum tanımlayıcısının mirasçısı olmaları amaçlanır. Bu mekanizma, ordu alanına dâhil edilen her bireye dayatılan sosyalleşme süreciyle işleyecektir.¹³⁷ Öte yandan ordu içindeki bu eğitim süreçleri aynı zamanda talim ve terbiye ile doğrudan ahlaki kontrole tabi tutmak amacını da kendinde barındırır. Cumhuriyetin ikinci döneminin başlarında Harp Okulunda okutulan *Askerî Terbiye* isimli ders kitabı bunu örnekler niteliktedir.

*“...her subay hizmet haricinde bulunacağı yerlerin nezahetini düşünmek, temas edeceği şahsiyetleri seçmek hulusa her yerde, her zaman iyi kötünden ayırt etmek mecburiyetindedir. Binaenaleyh Türk Cumhuriyeti ordusunun şerefli ve kutsi üniformasını taşıyan bir asker, bütün ordunun ahlak ve terbiyesini, şeref ve haysiyetini temessül etmiş olduğundan onu korumakla mükellef bulunmakta ve bu hal subaylık şerefinin en mümtaz mesnedini teşkil eylemektedir.”*¹³⁸

Bu şerefli ve kutsi üniforma vurgusu önemlidir. Çünkü grup bütünlüğünü ve idealini yansıtan bir gösterge olarak hizmet eder. Askerî yaşamda üniforma ve rozet kullanma zorunluluğu, bireyin her zaman kendisini sorumlu hissetmesine neden olur.¹³⁹ Nitekim Filipinli vatandaşların ABD askerî kamplarında görmüş oldukları eğitim ile

¹³⁴ Mithat Özgüç, *Askerlik Psikolojisi ve Psikolojik Tecrübe Esaslarına Göre Askerlik Eğitimi* (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1948), 131.

¹³⁵ A.g.e.

¹³⁶ Brian Lande, “Breathing like a Soldier: Culture Incarnate”, *The Sociological Review* Vol. 55, No. 1 (2007): 100.

¹³⁷ Nádia Xavier Moreira, Ludmila Fontenele Cavalcanti and Rodriane De Oliveira Souza, “The Meanings Assigned To Disablement Based On Military ‘Habitus’”, *Ciência & Saúde Coletiva* Vol. 21, No. 10 (2016): 3028.

¹³⁸ Hadi Atay, *Ordu Bilgisi 1941 Ders Yılı Notları II.Kısım “Askerî Terbiye”* (Ankara: Harp Okulu Matbaası, 1941), 3.

¹³⁹ Marcleide Silva De Azevedo Abreu vd., “First Officer Nurses Of The Military Police Of The State Of Rio De Janeiro (1994-1995): Incorporation Of Military Habitus”, *Escola Anna Nery - Revista De Enfermagem* Vol. 19, S. 4 (2015): 539.

“Amerikanlaşmasını” ele alan çalışmasında Maramba, üniformanın Filipinli askerlerin Amerikan askerî üssünde ABD ordusunun üyeleri ve temsilcileri olarak hareket etme kabiliyetini kolaylaştırdığını ve ABD ordusuna aidiyeti garanti ettiğini vurgular.¹⁴⁰ Gerçekten de üniforma, vücuda bir eklenti olan ikincil bir deri gibi işlev görür. Bir grupta özdeşleşir, totemik niteliklere sahip bir amblemin niteliklerini üstlenir ve bir grubun niteliklerini bünyesinde barındırmaya başlar. Buradaki süreç iki yönlü işler. Bir yandan “üniforma grup haline gelir ve düşünce ve duygunun odak noktasına dönüşür. Bu nedenle bir bireyin davranışı, grubundan ziyade üniformasına olumlu veya olumsuz şekilde yansiyabilir ve aşırı durumlarda kişi üniformayı utandırabilir. Ama diğer yandan üniforma, giyen kişinin onurunu artırabilir veya karalayabilir.”¹⁴¹

Dolayısıyla üniformaya verilen anlam sabit bir kategori değildir, sürekli inşa halinde olan ve çeşitli bağlamlarda birbirinden farklı anlamlara sahip olabilecek çatışma ve bölünmeleri de içinde barındırır. Örneğin bir üniformaya verilen prestij, ABD örneğinde gettoda yaşan siyahi bir toplum için utanç kaynağına dönüşebilir. Bizzat üniformanın kendisi de meşruiyet ve prestij bakımından farklılık gösterebilir. Üyelerine farklı derecelerde onur verebilir, gruba girme ve hizmet etme isteklerini etkileyebilir.¹⁴²

Buraya kadar kısaca ele alınan ordu alanındaki tüm bu sıkı eğitimler, karşılaşmalar, disipliner ve hiyerarşik yapı; alanın doxic yapısının içselleştirilmesi ve diğer toplumsal birimlerle ilişkisi içinde yapılanan, üretken mantığı ve yapılandırıcı gücü de içinde barındıran bir yatkinlikler sistemini, askerî habitusu çağrıştırır. Burada askerî habitusun geniş çaplı bir tanımlama uğraşına girmek yerine, onun çeşitli araştırmalarda da öne çıkan kimi özellikleri üzerinde durulacaktır.¹⁴³ Askerî habitusa yönelik yapılan araştırmalar onun öncelikle kalıcı bir varlık hali olarak işlerlik gösterdiği üzerinde durmuştur. Bu araştırmalara göre ordu alanında edinilen yatkinlikler, fail ordu alanından çıktıktan sonra bile farklı alanlara aktarılabilen ve onun bedenine ve zihnine

¹⁴⁰ Valiente Neighbours, “Racialized Bodies And Phantom Limb Citizenship: The Case Of The Filipino World War II Veterans” (PhD Thesis, Santa Cruz California University, 2016), 157.

¹⁴¹ Nathan Joseph and Nicholas Alex, “The Uniform: A Sociological Perspective”, *American Journal Of Sociology* Vol. 77, No. 4 (1972): 720.

¹⁴² A.g.e.

¹⁴³ Pierre Bourdieu’ye ve onun kavramlarına olan ilgi, askerî sosyoloji literatüründe henüz çok yenidir. Dolayısıyla geniş çaplı bir kavram tanımına girmek, somut verilere dayanmayan pek çok ön kabulü de içinde barındırabilir.

yerleşerek kişisel yaşam öyküsü boyunca devam edebilen¹⁴⁴ özellikler sergiler. Bu özellikler kendisini habitusun merkezinde yer alan, onun yapıların bedene işlenmesiyle bedensel hexisi oluşturduğu kalıcı yatkınlıklar biçiminde gösterir.

Literatürde askerî habitusun, bedensel olarak kalıcı ve süreklilik biçimleriyle¹⁴⁵ kendisini sunan örneklerle yönelik yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Lakika'nın çeşitli nedenlerden ötürü – pek çoğu siyasal krizden kaynaklı- Kongo ordusundan ayrılarak Güney Afrika'da yaşamak zorunda kalan eski askerler üzerine yaptığı çalışmada, eski bir askerî ordudan ayrılmasına rağmen “sivil” alanda da devam eden bu hexisi yansıtan sözleri buna örnek niteliğindedir.

“Eğer siviller arasındaysam, bana her zaman ‘bizimle bir asker gibi konuşuyorsun; biz asker değiliz derler. Her zaman askerî bir tonum vardır; her zaman bağırırım. Ve onlara her zaman derim ki, bu benim çoktan kanıma girmiş, 29 yıl!’”¹⁴⁶

Yine Güney Afrika'da eski Zimbabwe askerleri üzerine yapılan bir diğer çalışmada, askerî habitusun, ordu alanından ayrılışlar da failleri koşullandırmaya devam ettiği ve bu devamlılığın onları aktif askermiş gibi asker olmayanlardan ayıran nitelikleri yeniden ürettiği vurgulanmıştır. Eski bir albay ile yapılan görüşme, orduda çeşitli süreçler, disiplin ve telkin uygulamaları yoluyla varlık kazanan askerî habitusun, geri dönülemez noktalara varan bedenini kullanım tarzının yanı sıra askerî becerilerde de bir tür devamlılığına sahip olduğunu gösterir.

“Savaşta ve barış zamanında birliklere liderlik edebilmek için eğitildim. Komuta etmek bana aşılınmış olan bir nitelik ve onunla öleceğim bir mirastır, bu yüzden şimdi olduğum kişi, birlikleri komuta etmekten sivilleri komuta etmeye geçişi başarmış gerçek bir komutandır. Etrafımda olup bitenlere keskin bir gözle bakan bir yetişkinim ve çoğu zaman durumları normal insanlardan farklı anlıyorum. Hareket ettikçe asker gibi hareket ediyorum, konuşurken asker gibi konuşuyorum, tüm vücudum askerdir ve dediğim gibi komutanlık bana aşılınmış olan şeydir. O, artık kan sisteminin bir parçasıdır, bana sadece bir savaş üniforması ve birlik verin, gerisi sızıp gelecektir.”¹⁴⁷

Maramba ise Filipinler'de Amerikan askerî üslerinde eğitim gören Filipin vatandaşlarının bir Amerikan askerî olarak davranmayı nasıl öğrendiğini sorgularken

¹⁴⁴ Godfrey Maringira, Diana Gibson and Johanna Maria Richters, It's in My Blood: The Military Habitus of Former Zimbabwean Soldiers in Exile in South Africa”, *Armed Forces & Society* Vol. 41, No. 1 (2014): 29.

¹⁴⁵ Pierre Bourdieu, *Bilimin Toplumsal Kullanımları & Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, çev. Levent Ünsaldı (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2013), 69.

¹⁴⁶ Dostin Lakika, “Living the Past in the Present: a Reconstruction of the Memories of War and Violence of Former Congolese Soldiers Living in South Africa” (PhD Thesis, Johannesburg, University of the Witwatersrand, 2019), 212.

¹⁴⁷ Godfrey Maringira, “Soldiers in Exile: The Military Habitus and Identities of Former Zimbabwean Soldiers in South Africa” (PhD Thesis, Bellville, Cape Town, University of the Western Cape, 2014), 121.

Amerikanlılığın somutlaşmasını etkileyen gündelik faaliyetler ve ritüeller ile inşa edilen bir askerî habitus kavrayışı öne sürer.¹⁴⁸

“Üste Filipin bayrakları yoktu. Hepsi Amerikan bayrağıydı. Bayrak töreninde, Amerikan bayrağını selamlardık çünkü biz orduya yazıldığımızdan beri Amerikalıydık. Bayrak törenini yapmak için sabah 4'te kalkar ve Amerikan bayrağını selamlardık. Camp Murphy'deki subayların hepsi Amerikalıydı. Bizi süngü savaşı, silahlı çatışma ve silahların nasıl etkisiz hale getirileceği konusunda eğittiler. Dersler İngilizceydi. Yemekhanede balık, tavuk, domuz eti ve sığır eti yerdik. Kahvaltıda kahve, süt ve ekmek yerdik. Öğle yemeği saat 1'deydi ve sonrasında etrafı temizlerdik. Daha sonra ise gün batımında bayrağı indirir ve uyumaya giderdik. Her gün böyleydi.”¹⁴⁹

Filipinliler, Amerikan ordusu için veya Amerikalılara hizmet etmek için eğitim alarak, görevlerini yerine getirerek bir Amerikan askerî olarak davranmayı öğrenmişlerdi. Yürüyüşleri, silah sökme ve temizlemeleri, Amerikan yetkililerini ve Amerikan bayrağını selamlamaları gibi pratiklerle bir tür Amerikalılık yaratılmıştı. Böylelikle aslında hareket etme, görme, duyma, konuşma ve yeme biçimlerinin oluşumu yoluyla hayatın en sıradan ve en gündelik yönlerinde deneyimlenen somutlaşmış bilgi, yani bedensel bir askerî habitus inşa edilmişti.¹⁵⁰

Bir diğer çalışmada Lande, bir subay olmanın ayrılmaz parçası olarak değerlendirdiği, koşma ve ateş etmede nefes almanın önemine odaklanır. Yaptığı çalışmaya göre orduya katılan Harbiyeliler, zamanla hakaret, azarlama ve küçük düşürme yoluyla belirli türde bir nefes alma tekniğinin istendiğini görürler. Örneğin yeni başlayan öğrencilere, leğen kemiğini topuklarının üzerinde nasıl tutacakları, koşarken omuzlarını geriye nasıl verecekleri, sırtlarını dik ve çenelerini yukarıya doğru nasıl kaldıracakları konusunda direktifler verilerek nefes alma yeteneklerinin şekillendirilmesi amaçlanır.

“Vay canına Lande, nefesini kontrol etmelisin. Derin, yavaş nefesler al. Burnundan içeri, ağızdan dışarı. Benimle, içeri, dışarı, içeri... Ben nefesimi kontrol altına alana kadar bunu birkaç saniye daha yaptım. Ayrıca duruşumu düzeltiyor, çeneni kaldır, sırtını düz tut daha fazla hava alacaksın diyordu.”¹⁵¹

Bu tekniklerde öncelikli amaçlardan biri, nefes almayı bireysel bir aktivite olmaktan çıkarmaktır. Nefes almak kendi hızında nefes almak değil, “bir asker gibi” nefesi birlik ile aynı anda burundan alıp aynı anda ağızdan vermektir. Böylece nefes almayı

¹⁴⁸ Valiente Neighbours, “Racialized Bodies and Phantom Limb Citizenship: The Case of the Filipino World War II Veterans” (PhD Thesis, Santa Cruz California University, 2016), 151.

¹⁴⁹ A.g.e., 151.

¹⁵⁰ A.g.e., 127-155.

¹⁵¹ Brian Lande, “Breathing like a Soldier: Culture Incarnate”, *The Sociological Review* Vol. 55, No. 1 (2007): 101.

öğrenmek, aktif katılım ve başkalarının davranışlarına açıklık gerektiren sosyal bir aktivite halini alır.¹⁵² Nefes almanın bir diğer ayrılmaz parçası olan tüfeği ateşlemeyi öğrenmek de her ne kadar doktriner metinler, kodlanmış uygulamaları içerse de asıl olarak pratik planların aktarımından, taklitten, doğrudan fiziksel temastan, bir dizi görsel ve söylemsel eser ve disiplin tekniklerinin bir kombinasyonundan oluşur. Burada yine karşımıza eğer nişan alınan şey vurulmak isteniyorsa “doğru” nefes alma gerekliliği çıkar. Bunun için ise askerî tüfeğini iyi kavrayacak, düzensiz nefes almayacak, bedenini çok fazla aşağı yukarı hareket ettirmeyecek bir bedensel duyarlılık geliştirmesi hedeflenir.

“Burada kim tetiği kullanmanın doğru yolunu biliyor?’ Bir el havaya kalkar ve bir öğrenci, ‘Yavaşça ve sarsmadan sıkarsın’ der. ‘Ayrıca parmağınızın etli kısmını da kullanırsın. Yani işaret parmağının ucunun ortası’. Eğitmen ‘Doğru. Nefes almaya ne dersin ne zaman nefesini tutuyorsun?’ Bir öğrenci cevap verir ‘nefesin tepesinde’. Eğitmen düzeltir, ‘bunu bu şekilde yapabilirsiniz ama en iyi yol nefesin alt kısmında tutmaktır. [derin bir nefes alıp vererek gösterir]. Şimdi hepiniz bir nefes alın ve ciğerlerinizdeki havayı boşalttığınızda sadece duraklayın. Güzel. İşte o zaman ateş etmek istersiniz.”¹⁵³

Böylece Lande asker gibi nefes almayı, bedenin dönüştürüldüğü ve yeni disiplin tekniklerinin geliştirildiği süreçler içine yerleştirerek onu fiziksel bir aktivite olmaktan çıkarır. Onu, normları ve inançları iç organlara demirleyerek sosyal kurumları bir arada tutan sosyal sinir olarak değerlendirir.¹⁵⁴

Başka bir çalışmada ise Thornbury, “zorlu koşullarda kritik beceri ve bilgilerin hayata geçirilmesine izin veren, zihinsel bir esneklik ve keskinliği içeren” bir askerî habitus tasarlar.¹⁵⁵ Yaptığı görüşmelerde, katılımcıların askerî kimlik oluşumuna yönelik ifadelerindeki fiziksel uygulamalara yapılan vurguyu, askerî bilginin somatik doğası olarak değerlendirerek bunu basit fiziksel yeteneğin ötesine geçen, krizle karşı karşıya kalındığında her eylemi ve tepkiyi bildiren, içsel ve refleksif bir yapı olarak kavrar. Faillerin, radikal profesyonellik kültürü içinde bireysel ve ahlaki failliğin bir kenara bırakıldığı daha yüksek otoriteye ya da pratik çıkarılara tabi kılındığı sürece vurgu yapar. Ona göre ordu, faillerin duygularını yönetmeye, bu duyguların durumunu

¹⁵² A.g.e.

¹⁵³ A.g.e., 103.

¹⁵⁴ A.g.e., 97.

¹⁵⁵ Paul Charles Thornbury, “Military Culture and Security: Boundaries and Identity in the UK Private Military Security Field” (PhD Thesis, London School of Economics and Political Science, 2020), 97.

yeniden tanımlamaya, ifade edici jestleri değiştirmeye, düzenleyici normlar dayatmaya ve bazen de tutarlı eylem kipleri inşa etmeye çalışır.¹⁵⁶

Bu koşullandırmaların yarattığı eğilimler, asker olmanın ne demek olduğunu tanımlayan ve edinilebilen diğer karmaşık askerî beceri ve bilgileri edinmeden önce hâkim olunması gereken yatkınlıkların temelini oluşturur. Askerî habitus; “askerleri, bir düşmanla çatışmada başarılı olmaya hazırlayan, onun ordu alanında konumlanmasına, bu alandaki hareketlerini ve olanaklarını kolaylaştırmasına hizmet eden, bir tür askerîleştirilmiş somatik hafıza olarak somutlaşmış, fiziksel ve nörolojik pratiklerin toplamıdır.”¹⁵⁷ Thornbury’nin askerî habitusu faillerin bedensel hexisleri üzerinden ele alışı, Lande’nin onu “askerî kültür içinde büyük ölçüde askerî dünyanın simgesel bölünmeleri ve değerlendirmeleri nazarında yetkin katılıma izin veren beden teknikleri veya bedeni kullanmanın geleneksel ve etkili yollarını üreten yer değiştirebilir ve dayanıklı eğilimler sistemi olarak”¹⁵⁸ ele alışıyla benzer vurgulara sahiptir. O halde ordu alanındaki bu disipline edici uygulamalar ve toplumsallaşmalar yoluyla failin, askerliğin ve muharebe hayatının taleplerine dirençli hale gelmesi için askerî varoluş ve hareket etme biçimlerine alıştırılması, bizzat onun bedeninin bu planlama ve dönüştürme sürecine dâhil edilmesiyle gerçekleşir. Yaşamın son derece yapılandırılmış ve planlanmış bir hale geldiği, bedenlerin ve tavırların değiştiği, sertleştiği ve katılaştığı; hatta nefes almanın bile askerî yaşamın talepleri tarafından düzenlendiği¹⁵⁹ bir noktada, yapılanan bedensel hexisin ya da askerî habitusun, failer alandan çıkarsa bile kalıcı özellikler göstermesi beklenebilir.

Bu vurguların izinden hareketle askerî habitus, çoklu toplumsal koşullar içindeki uzamda eylemde bulunan failerin bu eylemlere bedenleri ile katılmalarıyla, bedensel bir habitustur. Bu bedensel habitus ya da başka bir ifadeyle bedensel hexis, en basit açıklamasıyla failin bedenini kullanım tarzına işaret eder. Askerî beden, yani hexis askerî fail ile dünyanın geri kalanı arasındaki ilişkinin güçlü bir unsurudur ve fail bu ilişkiyi desteklemek için bedenlerini biçimlendirmeye istekli görünür. Yürüme, konuşma, giyinme, saç tarzları ve başkalarıyla konuşma pratikleriyle bedenleri

¹⁵⁶ A.g.e., 116-118.

¹⁵⁷ A.g.e., 116.

¹⁵⁸ Brian Lande, “Breathing Like A Soldier: Culture Incarnate”, *The Sociological Review* Vol. 55, No. 1 (2007): 97.

¹⁵⁹ Linda Maguire vd., “Transition From the Military Into Civilian Life: An Exploration of Cultural Competence”, *Armed Forces & Society* Vol. 44, No. 1 (2017): 8.

üzerinden öğrenir. Askerîn bedeni, parçası olduğu toplumsal bir düzeni ifade eden, onu sivillerden ayıran bir araçtır ve fiziksel-davranışsal nitelikler, fail askerî alan dışında kurumun en görünür işaretlerini taşımadığında, üniformalı olmadığında bile onu tanınır hale getirir.¹⁶⁰ Ancak bedeni kullanım tarzının, yüksek sesli konuşma alışkanlığının, dik yürüyüşün, saç kesim tarzı gibi göstergelerin arkasında onu koşullandıran, sınırlandıran ve en mühimi kendisini onun bedeni üzerinde açığa vuran toplumsal bir tarih yatar. Dolayısıyla "iyi bir asker" üretmenin ne anlama geldiğini anlamak, askerliğin bedensel mantığını ve habitusun bedensel planlarının karşılıklı bağımlılık zincirleri içinde uzmanlardan yeni gelenlere nasıl aktarıldığını değerlendirmeyi gerektirir.¹⁶¹

Askerî habitusun bedenlere kazıdığı ve onun kılcal damarlarına kadar sızan yatkınlıklar, özellikle farklı alanlar arasındaki geçişte korku, panik ve değişime direnç gibi çeşitli olumsuz yaptırımlarla ortaya çıkan "histerezis" etkisini doğurabilirler.¹⁶² Çünkü ordunun faillerden beklediği zorlu operasyonel faaliyetlere katılım, yüksek itaat ve ölüm duygusuyla başa çıkma stratejilerini geliştirebilme yetisi hem ordudaki görevler esnasında hem de ordudan ayrıldıktan sonra kendisini olumsuz veçhelerde gösterebilme potansiyeline sahiptir.

Failin, öncelikle sivil yaşamdaki günlük yaşamın ve düzenli istihdamın taleplerine uygunluk göstermesi gerekir. Çünkü askerî uzmanlığın doğası ve hizmet sırasında biriken kültürel sermaye, çok değerli aktarılabilir beceriler sunsa da sivil yaşamda farklı uygulama sahaları içinde farklı değerlere sahip olabilir.¹⁶³ Nitekim orduda çok değerli olan, askerî kültürel sermaye biçimlerinin sivil alanda tanınmayabileceğine dair bir örneği Cooper, Ashcroft'un sunduğu rapordan alıntılar.

"Sunacak çok şeyiniz yok. Bir tankı sürebilmenin Morrisons [Birleşik Krallık merkezli bir süpermarket zinciri] için pek bir faydası yoktur. Ben sözleşmeli bir subaydım, ama görüşmemdeki tüm sorular çatışmayla nasıl başa çıkacağım ile ilgiliydi, çünkü geçmişte bir fünyeyi ateşlemek zorunda kaldığımı düşünüyorlardı. Nükleer reaktörlü bir denizaltıda 40

¹⁶⁰ Nádia Xavier Moreira, Ludmila Fontenele Cavalcanti and Rodriane De Oliveira Souza, "The Meanings Assigned To Disablement Based On Military 'Habitus'", *Ciência & Saúde Coletiva* Vol. 21, No. 10 (2016): 3031.

¹⁶¹ Lande, a.g.e.

¹⁶² Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, *Reproduction In Education, Society And Culture* (London; Newbury Park, Calif.: Sage, 1990), 93'ten Aktaran Linda Maguire vd., "Transition From The Military Into Civilian Life: An Exploration Of Cultural Competence", *Armed Forces & Society* Vol. 44, No. 1 (2017): 9.

¹⁶³ A.g.e., 10.

mühendis yönettim ve onlar bana bir departmanı yönetebileceğimi düşünmediklerini söylediler.”¹⁶⁴

Görüleceği üzere ordu alanında özellikle kültürel kaynaklar etrafında şekillenen askerî habitusun somutlaşan etkisi, sivil alana geçişte alanların yapısının ve taleplerinin farklılık göstermesi nedeniyle bir tür süreksizliğe neden olabilir. Bu süreksizliğin bir sonucu, bir hayal kırıklığı hissiyatı veya geçiş literatüründe iyi bir biçimde ele alınan sivil yaşamdaki yabancılaşma¹⁶⁵ ya da bir tür histerezistir. Dolayısıyla askerî alanda özellikle eğitim aracılığıyla elde edilen teknik becerilerin, faillerin somutlaşmış askerî kültürel sermaye biçimlerinin yani ordu içinde somutlaşan kurumsallaşmış kültürel sermayenin sivil alana başarılı bir şekilde aktarımı olumlu bir geçiş için şarttır.¹⁶⁶

Ahern'nin belirttiği gibi Afganistan ve Irak'tan dönen gazilerin önemli düzeyde fiziksel ve psikolojik sorunların yanı sıra evsizlik ve erken ölüm gibi (intihar) uzun vadeli sorunları deneyimledikleri çeşitli çalışmalarda pek çok kez belgelenmiştir.¹⁶⁷ Bu çatışma ve kopma durumlarını –Cooper'in yaptığı gibi- Bourdieu'nün histerezis kavramı üzerinden ele almayı düşünebiliriz. Histerezis etkisi, habitus kendi kendini yeniden üretme eğiliminde olduğundan ve böylece kendisini üreten nesnel yapıları sürdürdüğünden, alan değişikliği durumunda bazı faillerin yeni düzene karşılık gelen pratikleri üretmekte zorluk çekmesi, bir tür gecikme yaşaması durumudur. Çünkü bu faillerin nesnel yapıdaki değişimden kaynaklı eğilimleri, aslında geçmişteki –ya da değişimden önceki- nesnel yapılar içinde yapılanan algı ve değerlendirme kategorileri olduğundan “faillerin eğilimleri işlevsiz hale gelir ve bunları sürdürmek için harcadıkları çabalar onları başarısızlığın daha da derinlerine sürüklemeye neden olur.”¹⁶⁸ O halde histerezis, nesnel yapılardaki değişime habitus tarafından cevap vermedeki geri kalmışlık ile habitus ve alan arasındaki gecikmeden doğan fark olarak tanımlanabilir. Böylece Bourdieu, histerezis kavramı ile herhangi bir alan

¹⁶⁴ Lord Ashcroft, The Veterans' Transition Review. Retrieved May 18, 2015, www.veteranstransition.co.uk/vtrreport.pdf den aktaran Linda Cooper vd., “Transition From the Military Into Civilian Life: An Exploration of Cultural Competence” *Armed Forces & Society*, C.44, S.1 (2018), 66-67.

¹⁶⁵ A.g.e., 9.

¹⁶⁶ A.g.e., 10.

¹⁶⁷ Jennifer Ahern vd., “The Challenges of Afghanistan and Iraq Veterans' Transition from Military to Civilian Life and Approaches to Reconnection”, *Plos One* Vol. 10, No. 7 (2015): 2.

¹⁶⁸ Pierre Bourdieu, *Pascalian Meditations* (California: Stanford University Press, 2000), 161'den aktaran Peggy McDonough and Jessica Polzer, “Habitue, Hysteresis and Organizational Change in the Public Sector”, *Canadian Journal of Sociology* Vol. 37, No. 4 (2012): 362.

değişikliğinin sonucu olarak ortaya çıkan yeni olasılıklar ile bu yeni alan konumlarını tanımak, kavramak ve işgal etmek için ihtiyaç duyulan tutum ve pratiklere sahip saha katılımcıları arasındaki boşluğu vurgular.¹⁶⁹ Öte yandan histerezisin vurgulanması gereken yönlerinden biri ordu alanını oluşturan resmi (failin sahip olduğu rütbe, çalıştığı kuvvet, bulunduğu makam gibi) ve resmi olmayan (ordu alanının dışında her ne kadar doğrudan geçerli bir kaynak olarak değerlendirilmese de etkisini sürdüren ileride ele alacağımız rütbenin simgesel yayılımı gibi) hiyerarşi içindeki güç ilişkilerinin konfigürasyonu tarafından şekillendirilebilme potansiyeline sahip olmasıdır. Çünkü histerezis meydana geldiğinde, değişen alan yapıları tarafından yeni fırsatlar yaratılır. Alan değişikliğinin sonuçları, simgesel sermayelerin ve meşruiyet kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi nedeniyle konum, güç ve zenginlik kaybı olabilir. Ve çoğu zaman yeni alan yapıları içinde arzu edilen baskın konumları elde edebilenler, ekonomik ve simgesel sermaye açısından zaten iyi durumda olanlardır.¹⁷⁰ Bu yargıyı destekleyebilecek bir çalışma –farklı bir alanda- Toronto’daki belediyelerin tek bir şehir altında toplanarak yeniden yapılandırma projesine girdiği bir süreci saha analizleriyle ele alan Peggy tarafından 2012 yılında yapılmıştır. Peggy, yeniden yapılandırma projesindeki değişim durumunda histerezisi, harekete geçirilen sermaye türlerinin ve neyin mümkün (ya da neyin mümkün olmadığı) olduğuna dair varsayımların, mesleki sınıf konumu ve cinsiyete göre farklılaşan ilişkisi içinde ele almıştır.¹⁷¹ Örneğin belediyedeki kol işçilerinin histerezisle baş etmek için değişimden önceki kamu hizmetinde sahip oldukları simgesel sermayeden yararlanırken kütüphanecilerin, hemşirelerin ve vaka çalışanlarının ise kendi mesleklerindeki uzmanlıklarıyla bağlantılı ek kültürel ve simgesel sermayeyi harekete geçirdiklerini tespit etmiştir.¹⁷²

Biraz daha açarsak, belediyedeki yeni düzen bağlamında yönetim ve iş organizasyonundaki değişiklikler – daha mesleki profesyonel bir çalışma tarzı ve daha az geleneksel bir yönetim anlayışı- içinde kol işçilerinin çoğu yeniden yapılanma öncesindeki çalışma koşullarının ve ilişkilerinin yasını tutmaya devam etmişlerdir. Bunun yanında meydana gelen değişiklikler işçilerin fedakârlıklarının daha az

¹⁶⁹ Michael James Grenfell, *Pierre Bourdieu: Key Concepts* (Londra: Routledge, 2014), 135.

¹⁷⁰ A.g.e. 148.

¹⁷¹ Peggy McDonough and Jessica Polzer, “Habitus, Hysteresis and Organizational Change in the Public Sector”, *Canadian Journal of Sociology* Vol. 37, No. 4 (2012): 374.

¹⁷² A.g.e.

tanınmasına neden olduğu için kamu hizmeti habitusunun bir parçasını oluşturan fiziksel zorluklar ve kamu hizmetine bağlılıkları giderek daha zor hale gelmiştir. Buna karşılık kütüphaneci, sosyal hizmet çalışanı ve hemşire konumlarında bulunan kadın profesyoneller, kadınların başkalarına hizmet etmelerinin “doğal” olduğuna yönelik söylemlerden etkilenen belirli koşullandırmalar içindeki habituslarını ve bu habitusların somutlaştırdığı kültürel ve simgesel sermayeyi işe koşarak histerezis deneyimlerinin üstünden emeklerini yoğunlaştırarak gelmeye çalışmışlardır.¹⁷³

O halde faillerin histerezis deneyimleri cinsiyetleri, mesleki uzmanlıkları ve nihayet sınıfsal konumları bağlamında eşitsiz bir biçimde yapılabilir. Bu yargının ordu alanında eşitsiz bir şekilde dağılmış durumda bulunan farklı sermaye türlerini elinde bulunduran ve çeşitli konumlar işgal eden failler için ne kadar geçerli olduğu bir araştırma konusunu hak eder gibi görünmektedir. Dolayısıyla faillerin alanın nesnel yapılarında yaşanan değişiklik ve ordudan ayrıldıktan sonra sivil alana geçiş kapsamında yaşadıkları kopuş ve gecikme etkisinin (histerezis) farklı kuvvet komutanlıklarında, farklı rütbelerde ve farklı hizmet birimlerinde görev yapmaları tarafından ne ölçüde etkilendiği ve bu etkilenmenin hangi farklılaşma ve bölünme ilkesi uyarınca işlediği araştırılmalıdır.

Öte yandan belirtmek gerekir ki Cooper’a göre askerlerin ordu alanından ayrıldıklarında ortaya çıkan sorunlar- askerî topluluk ve dostlukların kaybı, önceki rol veya statünün kaybı, aile ve ev yaşamının yeni rutinlerine uyum sağlama sorunları gibi- askerî yaşamla ilişkisinin ötesine geçerek varlığını sürdürmeye devam eden askerî habitusun somutlaşmış mirası olarak okunabilir.¹⁷⁴

Ancak bu okumaya, habitusun bir lokomotif gibi hareket ederek uyarlayıcı ve üretici dinamizmiyle esneklik sağlayabilen koşullarını da dâhil etmek gerekir. Bunun en açık ayaklarından birini failin, ordu alanı içinde sahip olduğu kaynakları, sivil alanın düzenliliğine ve işleyişine göre geçer akçeye dönüştürebilme potansiyeli oluşturur. Nitekim ordu alanındaki hizmet süresince çeşitli uzmanlıklar, teknik bilgi ve beceriler vasıtasıyla elde edilen alanın geçer akçelerini- buna ileride sermayeler başlığında döneceğiz- elde etme mücadeleleri, pratiği doğuran ilkeyi kendinde barındıran askerî habitusun doğrudan katılımıyla gerçekleşir. Bu sermaye türleri üzerinde dönen

¹⁷³ A.g.e., 373.

¹⁷⁴ A.g.e., 8.

mücadeleler ile ona sahip olma koşulları içinde yapılan pratikler, failer alandan çıktıktan sonra da yeni pratik sahaları yaratma hususunda etkililik gösterebilirler. Başka bir ifadeyle; liderlik, kriz yönetimi¹⁷⁵ ve disiplin¹⁷⁶ ateşli silahlarla nasıl başa çıkılacağını, güvenlik sorunlarının nasıl üstesinden gelineceğini bilmek¹⁷⁷ gibi ordu alanında edinilmiş askerî sermayeler, ordudan ayrıldıktan sonra da kıymet kazanma potansiyellerini askerî habitusta barındırırlar.

Bu doğrultuda bu potansiyele dair, taşınan askerî geçmişin üretici göstergelerinden biri olan -hiyerarşiye duyulan saygının sağladığı getiriler örneğinde- Lakika'nın çalışmasına bakmak, ordu alanındaki disipline edilmiş bedenlerin, işlerlik ve yararlılık sağlama amacıyla sivil alanlarda da “düzen” ve “hiyerarşi” temelinde bir örgütlenme arayışında olduklarının izlerini gösterme açısından önemlidir. Çalışmada, Güney Afrika'daki sürgün askerlerden biri olan eski bir albayın basit bir güvenlik görevlisi olarak çalıştığı yerde, hiyerarşiye saygı duyulmadığını fark ederek şirket yöneticisi için belirli bir koltuk ve yer düzenlemek için inisiyatif almasının, onun kısa zamanda –askerî geçmişini açıkladıktan sonra- yönetici kadrosuna terfisini sağladığı¹⁷⁸ vurgulanmıştır.

Söz konusu eski albayın doğrudan ifadesiyle;

“Araçları haklı çıkaran amaçtır; örneğin güvenlik şirketindeyken disiplin ve organizasyon anlayışıyla beni tanıdılar. Bu yüzden basit bir güvenlik görevlisinden şirketin yöneticisi olmaya terfi ettim. Güvenlik şirketinde emir veriyordum. Baktım ve şef böyle olmaz dedim; kendine ait bir yeri ve iyi bir sandalyesi olmalı. Şef böyle şeyler için kendisine olan ilgimi görünce düzenli, tertipli ve disiplinli olduğumu gördü. Askerlik geçmişimi öğrenince önce beni amir olarak atadı. İşimi herkesi memnun edecek şekilde çok iyi yaptığımı görünce de beni yöneticiliğe terfi ettirdi”¹⁷⁹

Bir başka örnek ise eski Zimbabwe askerlerinin, askerî becerilerini halen korudukları ve onu yukarıdaki örneğin aksine formel olmayan alanlarda da dolaşıma soktuklarını göstermiştir. Bu çalışmada katılımcılardan bazıları, askerî bir taktik olan kamuflaj ve gizlenmeyi, - sokakta satış yapabilmeleri için izinleri olmadığından-, belediye zabıtasının tacizlerinden kaçınmak ve hayatta kalabilmek hususunda kullandıklarını

¹⁷⁵ Disipline edilmiş bedenlerin işlerlik ve yararlılık göstermesi için, ordu alanı dışında da disiplin arayan “bakış” kiplerinden söz ediyoruz.

¹⁷⁶ Taavi Laanepere and Kairi Kasearu, “Military and Civilian Field-Related Factors in Estonian Reservists’ Military Service Readiness”, *Armed Forces & Society* Vol. 47, No. 4 (2021): 15.

¹⁷⁷ Dostin Lakika, “Living the Past in the Present: a Reconstruction of the Memories of War and Violence of Former Congolese Soldiers Living in South Africa” (PhD Thesis, Johannesburg, University of the Witwatersrand, 2019), 221.

¹⁷⁸ A.g.e., 220.

¹⁷⁹ A.g.e., 221.

ifade etmişlerdir. Bu beceriler, kendi ifadelerine göre onlara Johannesburg'daki şiddetten ve polisten korunmalarına olanak sağlamıştır.¹⁸⁰ Askerî habitus tüm bu örneklerde kendisini askerî kültürel sermaye ile rezonansa girerek bir devamlılık ve yeni pratikleri doğuran ilke olarak sunar.

Ancak bu doğrudan ve en mühim olarak sunulan nitelikler ile tüm bu pratikler, toplumsal bedenlerin hafızasına kazınsa da dünyanın bedensel kavranışı, kurumların disipline edilmesi yoluyla Foucaultcu bir normalleşme sürecini ima etmez; daha çok, şeylerin olağan düzenine maruz kalmaktan kaynaklanan, fark edilmeyen bir sosyal pedagoji sürecini ima eder.¹⁸¹ Bourdieu'nün doğrudan bir ifadesiyle;

“Hiçbir şey, “dik dur” veya “bıçağı sol eline alma” kadar önemsiz buyruklar yoluyla tüm bir siyaseti, bir metafiziği, bir etiği, bir kozmolojiyi telkin edebilen örtük bir pedagojinin gerçekleştirdiği dönüştürme işlemiyle bedenleşmiş, bedene dâhil edilmiş, değerlerden daha yeri doldurulamaz, taklit edilemez, ifade edilemez ve silinemez ve dolayısıyla kıymetli değildir. Bu şekilde bedene dâhil edilen, bilincin erişimi dışında kalır, yani açıkça gösterme ve irade ve kararlılıkla değiştirme alanının dışında.”¹⁸²

Başka bir deyişle total kurumlar, toplumsal bedenin en önemsiz ayrıntıları üzerindeki uygulamaları da içinde barındırır. O halde failin bunları açıkça gösteremeyebileceği ve farkında olamayabileceği de akılda tutulmalıdır. Aksi halde askerî habitus üzerinde yapılacak analizler, onu salt bedensel boyutuyla, kendini somut olarak sunduğu göstergeler üzerinden değerlendirme riskini taşıyabilir. O halde askerî habitusu tartışırken onun bedensel olarak toplumsala dâhil olma biçimlerini konuşmak, habitusun failler tarafından tamamen bilincinde olunduğu yanılgısını doğurabilir. Oysaki Bourdieu habitus için zihinsel ve bedensel ayrımlar kurmayı reddederek, “toplumsal eyleycilerin toplumsal dünyayı pratik bir biçimde tanımak için kullandıkları bilişsel yapıların bedene işlemiş toplumsal yapılar olduğunu”¹⁸³ vurgular. O halde habitusun, bizzat bedeniyle katılarak, kendisine dâhil ederek dünyayı anlama, yorumlama ve onun içinde eylemde bulunma koşulları da analize dâhil edilmelidir. Her ne kadar şimdiye dek yapılmış çalışmalar kimi zaman böyle bir vurguya yer verse

¹⁸⁰ Godfrey Maringira, “Soldiers in Exile: The Military Habitus and Identities of Former Zimbabwean Soldiers in South Africa” (PhD Thesis, Bellville, Cape Town, University of the Western Cape, 2014), 164.

¹⁸¹ Pierre Bourdieu, *Pascalian Meditations* (California: Stanford University Press, 2000)'den aktaran Aksu Akçaoğlu, “The Making of Conservative Habitus: The Case of an Uppermiddle Class Neighborhood in Ankara” (PhD Thesis, Ankara, Middle East Tecnic University, 2017), 33.

¹⁸² Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 186.

¹⁸³ Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 676.

de ordu alanındaki eğitimler ve disipline edici uygulamalar üzerinden bilişsel ve söylemsel bir boyutu ağırlıklı olarak saf dışı bırakmış görünmektedir.

Buraya kadar tartışılan argümanlar ile askerî habitusun, ordudaki disipline edici mekanizmalar, uzun ve meşakkatli eğitim süreçleriyle hiyerarşik bir örgütlenme içinde yapılandığını anlamak bu çalışmaya ilişkin ilk kabulümüzü oluşturur. Ancak ordu alanı içindeki eğitimler, sosyalleşmeler ve çeşitli görevler kapsamında inşa edilen askerî habitus, ordu alanında dönen mücadeleler doğrultusunda alanın geçer akçesini elde etme ve hâkim konumlara gelme gayesi etrafında yapılır. Alan içindeki faillerin tüm bu mücadeleleri, alanda hâkim olan temel dinamikleri sorgulamayarak doxayı içselleştirmelerini şart koşar. Üstelik faile sunulan çeşitli askerî kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri edinme becerisi ve dereceleri farklılık gösterecektir. Bu farklılıklar faillerin dünyayı algılama, ona değer biçme ve eylemde bulunma biçimlerinde kendisini eşitsiz bir ölçekte sunabilir. Bundan dolayı, ordu alanındaki hiyerarşik bölünmenin, sermaye yapısındaki eşitsiz dağılımın ve bunun çeşitli uygulamalar ve doxic kavrayışlar ile yeniden üretilmesinin, bir birlik ve aynılık kipliklerinden – yukarıda daha çok vurgulandığı gibi- ziyade fark ilkesini doğuracak olan karmaşık ilişki ağlarıyla iç içe geçmesi olduğunu savunuyoruz.

Başka bir deyişle ordu alanının disipline edici süreç ve uygulamalarıyla aşağı yukarı ortak mesleki nitelikler üzerinden bir arada bulunan, aynı uğraş içindeki askerlerin sahip oldukları askerî habitusun yanına ordu alanında çeşitli sermayelere sahip olmak ve bu minvalde eşitsiz yaşam koşullarını deneyimleyerek farklı pratiklere yol açtığını vurgulamamıza yardımcı olacak bir askerî sınıf habitusu tasarlıyoruz. Bu, pratiklerin doxic kavrayışlar ile yeniden üretilmesinin, bir birlik ve aynılık kiplerinden ziyade fark ilkesini doğuracak olan karmaşık ilişki ağlarıyla iç içe geçmesi olduğu anlamına geliyor. O halde askerlik mesleği etrafında yapılanmış askerî habitus hakkında ya da bunu icra eden failler hakkında konuştuğumuzda pek çok araştırmacının düştüğü bir yanılgıya -aşağı yukarı ortak nitelikleri vurgulayarak, sermaye dağılımı hiyerarşik örgütlenme temelindeki farklılaşmayı gözden kaçırma- düşmeme gayretindeyiz. Ancak bu hususa gelmeden evvel, bu örüntüleri yapılandıran ordu alanının nesnel koşullarına göz atmamız gerekir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Tarihsel analizden kopuk ve oldukça organizasyonel bir düzlemde.

3.2. Ordu Alanına Kısa bir Bakış

Ordu alanından bahsettiğimizde, kendi kural kümeleri ve yetki düzeyleri ile tanımlanan, kendine özgü sermaye yapısına ve bu sermaye yapısının dağılımının getirdiği konumlar ve çıkar örüntülerine sahip doğasında olan mevcut güç yapılarını korurken aynı zamanda (yeni askere alınanları) dönüştürmek için açık güç dengesizliklerinin sürdürüldüğü ve kontrol edildiği tutarlı bir evrenden söz ediyoruz.¹⁸⁵

Ordu kendi büyüklüğü, karmaşıklığı, askerî değerleri, disiplin ve sıkı denetim uygulamalarıyla kendisini diğer kurumlardan daha fazla bir biçimde toplumdan yalıtın bir kültüre ve yapıya sahiptir. Sırayla gidecek olursak; askerî kültür, ordunun hem “...fikirler, inançlar, ön yargılar ve algılar toplamını hem de organizasyonel yapısına özgün bir karakter kazandıran iç koşullarını yönlendiren seçim-terfi kriterleri, eğitim, öğretim, kaynakların tahsisi ve teknoloji kullanımlarını kapsar.¹⁸⁶ Askerî kültür literatürü genellikle entegrasyon fikrine odaklanır. Bu odak, ordunun bireysel farklılıkları en aza indirmede örgütlenmeyi ve eğitimi nasıl kullandığını anlamak için bir çerçeve sağlar. Nitekim tüm kültürler bireyleri bütünleştirme niteliğine sahip olsa da özellikle ordunun krizler sırasında işlevsel olarak çalışmasına izin veren kolektif, güçlü ve uyumlu bir kültüre ihtiyacı vardır.¹⁸⁷

Fakat biz bu başlık altında bu kültürel vurgudan çok, Soeters ve arkadaşlarının Lang’ın askerî organizasyonlar üzerine geniş kapsamlı çalışmasını özetleyen aşağıdaki alıntı üzerinden ilerleyeceğiz.

“Kapsamlı bir incelemede Lang, askerî organizasyonların kendine özgü çeşitli yönlerine işaret etmektedir. İlk olarak üniforma içindeki yaşamın “komünal” niteliği vardır. Bu kendine özgü özellik, tek biçimli ve sıradan organizasyonel yaşam arasındaki en belirgin farklardan birisi görünmektedir. Sıradan organizasyonlardan çok daha fazla olarak organizasyonun kontrolünün kişisel yaşamın değişik yönlerine ve safhalarına ne derecede uzandığı ile ilgilidir. İkincisi, orduda ve diğer tek biçimli organizasyonlarda hiyerarşi üzerine güçlü bir vurgu vardır, hatta bu belirli bir otoriter ideolojiye yol açabilir. Ve üçüncüsü ama ikinci noktayla yakından örtüşen, direktiflerin aşağıya doğru akışını varsayan bir komuta zinciri vardır. Bu

¹⁸⁵ Taavi Laanepere, Tiia-Triin Truusa and Linda Maguire, “Military Legacy? Use it or Lose it?”, *Estonian Journal Of Military Studies* Vol. 6 (2018): 30.

¹⁸⁶ R. A. D. Applegate RA and J. R. Moore, “The Nature Of Military Culture”, *Defense Analysis* Vol. 6, No. 3 (1990): 302.

¹⁸⁷ Sarah Remond vd., “A Brief Introduction to the Military Workplace Culture.”, *Work* Vol. 50, No. 1 (2015): 10-14.

komuta zinciri basitçe, emirlerin uygulanmasını hedefler; böylece disiplin ve kontrolü öne sürer.''¹⁸⁸

Askerî yaşamın komünal yapısı, örgütsel kontrolün sivil mesleklerin dokunmadan bıraktığı kişisel yaşamın birçok safhasına yayılma derecesi bakımından farklılık gösterir. Nitekim Lang, ordudaki komünal yaşamın, birçok yönden Goffman'ın "belirgin bir süre içinde daha geniş toplumdan kopmuş çok sayıda benzer konumlardaki bireyin birlikte kapalı, resmi olarak yönetilen bir yaşam döngüsüne öncülük ettiği bir ikamet ve çalışma yeri" olan total kurumlarına benzettir.¹⁸⁹

Lang'ın komünal yaşam vurgusu ve onun yayılmacı niteliğini Goffman'ın total kurumlarıyla özdeşleştirmesi, iş ve aile çatışmasına yönelik geliştirilen kaynakların tükenme teorisi ve rol çatışması teorisiyle teorik bir rabıtaya sahip gibidir. Kaynakların tükenmesi teorisi -tam da Lang'ın vurguladığı gibi- bir alana verilen zaman, dikkat, enerji ve sınırlı kişisel kaynakların, bir diğer alana ayrılacak kaynak miktarını azaltacak şekilde var olduğu koşullara gönderme yapar.¹⁹⁰ Rol çatışması teorisi ise Khan, Wolfe, Quinn, Snoek ve Rosenthal tarafından iş-aile ya da daha fazla baskı kümesinin senkron bir biçimde zuhur etmesiyle, birine uymanın diğerine uyumu zorlaştıracak şekilde işleyen bir roller arası çatışma olarak ileri sürülür.¹⁹¹ Fakat Lang, ordu alanının faillerinden beklediği rol ve kaynaklara ilişkin taleplerin, ordu alanındaki çeşitli yardımcı işlevlerin yerine getirildiği çalışma ortamlarından ziyade kışla yaşamı ve savaş görevlerinde geçerli olduğunu vurgular.¹⁹²

Öte yandan alanın komünal yaşam niteliği, Moskos'un kurum ve meslek yönelimli ayrımı etrafında tanımladığı model üzerinden de ele alınabilir. Moskos'un modeline göre "bir tarafta askerî çalışanlar askerî kuruma (yani askerî organizasyona) doğru tamamen yönelimlidir. Eğer bu kurumsal yönelim baskın olursa, dışsal iş gücü piyasasındaki boş zaman, aile meseleleri, yaşam koşulları, (yüksek) maaş ile kariyer beklentileri gibi meseleler nispeten önemsizleşir. Hayatta önemli olan tek şey ordu ve

¹⁸⁸ Joseph L. Soeters vd, "Askerî Kültür", *Askerî Sosyoloji*, ed. Giuseppe Caforio (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 240.

¹⁸⁹ Kurt Lang, "Military Organizations", *Handbook of Organizations*, ed. James G. March (Chicago: Routledge, 2015), 848.

¹⁹⁰ Jeffrey R. Edwards and Nancy P. Rothbard, "Mechanisms Linking Work and Family: Clarifying the Relationship between Work and Family Constructs", *The Academy of Management Review* Vol. 25, No. 1 (2000): 181.

¹⁹¹ Aminah Ahmad and Noryati Ngah, "Role Conflict, Work-Family Conflict and Job Satisfaction among Single Mother Employees", *Journal of Global Business Management* Vol. 5 (2009): 1.

¹⁹² Kurt Lang, "Military Organizations", *Handbook of Organizations*, ed. James G. March (Chicago: Routledge, 2015), 848.

onun temsil ettiği değerler haline gelir. Bununla birlikte mesleki yönelim hâkim olduğunda ne askerî ne de ailelerinin bütün dikkatlerini yalnızca orduya ve askerî iş gücü piyasasına odaklamadıkları bir durum meydana gelir.¹⁹³

Ancak askerî hedeflerle güçlü bir özdeşleşme olmadıkça kişinin kendi görev dışı faaliyetlerini düzenleme özgürlüğünün kısıtlanması bir yoksunluk olarak hissedilecektir.¹⁹⁴ Ordu bunun önüne gecebilmek amacıyla üniforma içindeki komünal yaşamda, grup simgeleri, ödül ve onurlandırmalar ve dış tehdit gibi yollarla topluluk duygusunu sağlama gayretindedir. Liderlere, davranışlarını örgütün amaçları doğrultusunda şekillendirmek için bireyleri işe alma, işten çıkarma, ödüllendirme ve cezalandırma konusunda resmi yetki verilmesi¹⁹⁵, simgelerin ve üniformaların topluluk yeleri arasında yüksek derecede ne çıkmasına fırsat verilerek ¹⁹⁶ -ki bu aynı zamanda eşitsizliği doğuran ve yeniden üreten şeydir- topluluk duygusu arttırılabilir.

Buradaki odağımız gereği komünal yaşamın ne çıkaracağımız son niteliği olan dış tehdit, “biz” ve “onlar” bölünmesini yaratarak grup üyelerini birleştirme, topluluk duygusunu ve gruba bağlılığı takviye etme eğilimlerini yaratır.¹⁹⁷ Her ne kadar ülkelerin askerî iş birlikleri açık bir dış tehdit vurgusunu zayıflatabilse de "biz" ve "onlar"ın daha az saldırgan versiyonları da dâhil olmak üzere sayısız düzeyde ortak bir dış tehdit oluşturulabilir. Ancak topluluk duygusunu ve bağlılığı yaratan bu dış tehdit duygusu, aynı zamanda çatışmayı yaratacak bir bölünmeye de neden olabilir. Nitekim düşman kolektiviteseine dâhil edilen insanlar, grup tarafından ne kadar aşağılanır ne kadar insanlık dışı görülürse onlar üzerinde uygulanabilecek girişimlerin haklı görülme olasılığı o derece artar.

Askerî alanların üzerinde duracağımız ikinci yönü hiyerarşisidir. Ordu askerî bir kültür içinde kurumsal askerî hiyerarşi ve tabakalaşmış sosyal yapısıyla çok sayıda ayırım çizgisine sahiptir. Sivil hayattaki tabakalaşmanın aksine askerî hiyerarşi; g, otorite, statü ve imtiyaz bakımından, kendi saflarında halka, derece işaretleri ve buna karşılık gelen bir işlev farklılaşması ile gösterilen yerleşik bir tabakalaşma sistemidir.¹⁹⁸ Bu,

¹⁹³ Joseph L. Soeters vd, “Askerî Kültür” , *Askerî Sosyoloji*, ed. Giuseppe Caforio (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 241.

¹⁹⁴ Lang, a.g.e., 249.

¹⁹⁵ Chris Argyris, *Personality and Organization; the Conflict between System and the Individual* (New York: Harper, 1957), 254.

¹⁹⁶ van Laar, a.g.e.

¹⁹⁷ A.g.e., 25.

¹⁹⁸ Felton D. Freeman, “The Army as a Social Structure”, *Social Forces* Vol. 27, No. 1 (1948): 79.

renk kastında hem sosyo-ekonomik sınıfta elde edilenden daha fazla kesinlikle ve açıkça tanınabilir çok sayıda ayrım bulunur¹⁹⁹ hem de ordu alanındaki tabakalaşma, cinsiyet, sosyal sınıf, ırk ve etnik köken ve yaş gibi toplumsal faktörlerle ilişki içinde farklılaşmayı ve bölünmeyi sürdürür.

Bu bölünmenin en önemli ve en açık çizgilerinden biri askerî rütbe sistemidir. Askerî rütbe, güç ve otorite kullanma ilkelerini birleştiren, hiyerarşik yapı içindeki üst üste konumlanmayla organize kolektif eylemin bileşimini oluşturan askerî sermayenin en önemli unsurlarından biridir.²⁰⁰ Rütbelere, askerî hiyerarşideki roller ve sorumluluklar anlamına gelir ve faillerin birbirleri üzerinde otorite ve tahakküm kurma iddialarının başlıca taşıyıcısıdır.²⁰¹ Dahası alan içinde güç ve otorite kullanma ilkelerini birleştirerek askerî komuta zinciri etrafında -ast ve üstlerin üst üste konumlanmasıyla- organize kolektif eylem için önemli bir bileşen oluştururlar.²⁰²

Rütbe işaretleri, ordunun kültürel olarak kendisini, rütbe eşitsizliğinin bir an bile unutulmamasını sağlamaya hasrettiğini açık eden işaretlerdir. Rütbenin apaçık eşitsizliğindeki amaç, otoritenin daima ve tereddütsüz boyun eğdirecek kadar görülebilir olmasını garanti etmektir.²⁰³ Bu apaçık eşitsizlik kendisini ister bir üniforma isterse bir rütbe nişanı olsun simgelerle ifade eder. Başka bir deyişle rütbe her ne kadar “askerî makamları belirleyen ve askerlere, askerlik hizmetinde kanunun öngördüğü sınırlar içinde komuta veya yetki kullanma hakkını veren nitelik”²⁰⁴ olarak tanımlanabilse de alan içindeki güç ve otorite yapılarıyla ilişkiye giren ve bizzat bu yapıların simgesel bir göstergesi konumuyla ön plana çıkar. O halde askerî rütbe, bir sosyal konum düzeni ve genellikle yapılandırılmış, hiyerarşik üstünlük ve tabiiyet ile ilişkilendirilen bir sıralama düzeninin nesneleridir.²⁰⁵ Fakat o, sabit bir kategori değildir, alan içinde faillerin sahip olduğu rütbe artabilir, uzun bir dönem yerinde

¹⁹⁹ A.g.e.

²⁰⁰ Jukka Mattila, Sampo Tukiainen and Sami Kajalo, “Meanings of Military Ranks”, *Defence Studies* Vol. 17, No. 4 (2017): 359

²⁰¹ Alexandra Jaffe, “The Negotiation of Meaning in the Military”, *Central Issues in Anthropology* Vol. 5, No. 2 (2008): 35.

²⁰² Jukka Mattila, Sampo Tukiainen and Sami Kajalo, “Meanings of Military Ranks”, *Defence Studies* Vol. 17, No. 4 (2017): 359

²⁰³ Cynthia Enloe, *Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 275.

²⁰⁴ Felton D. Freeman, “The Army as a Social Structure”, *Social Forces* Vol. 27, No. 1 (1948): 80.

²⁰⁵ Jukka Mattila, Sampo Tukiainen and Sami Kajalo, “Meanings of Military Ranks”, *Defence Studies* Vol. 17, No. 4 (2017): 361.

sayabilir ve rütbe arttıkça sorumluluk ve yetki alanının genişlemesi ve bu kapsamda sahip olacağı güç artar.

Ordu eğitim, kıta ve operasyonel deneyim gibi yollarla faillerini rütbenin yanında bir de kıdem sıralamasına tabi tutar. Failin yaşı arttıkça ordudaki deneyim ve böylelikle kıdem seviyesi de yükselir. Kıdem, alanın işleyiş ve dinamiklerine giderek daha fazla hâkim hale gelmenin, bir tecrübe seviyesinin göstergesidir. Rütbelere, faillerin üst üste dizilmiş bir tabakalı yapıda birbirlerine olan ast ve üst ilişkilerini ve bu minvalde pek çok şeyi yapılandırma gücüne sahipken kıdem daha çok aynı rütbe kategorisini paylaşan failer arasındaki sıralamayı sağlar görünür. Ancak bu kıdemin rütbe kadar simgesel bir güce sahip olmadığı anlamına iki nedenden ötürü gelmez. İlki kıdemin, rütbede ilerlemek ve kısa sürede terfi almanın en önemli aracı konumunda bulunuyor olmasıdır; terfi, alan içinde hem spor, atış, talim gibi daha fiziksel niteliklerin ön plana çıktığı performans faktörlerinden etkilenir hem de failin organizasyon içindeki hareketlerini etkileyebilen akranları ve üstleri ile kurduğu temasa ve bu kapsamda görünme ve tanınmasına da bağlıdır.²⁰⁶

İkincisi ordunun organizasyonel yapısı içinde failin uzmanlığı doğrultusundaki (genellikle ölümle karşı karşıya kalma ve tehlike) deneyimiyle sahip olacağı tanınma gücüdür. Bu tanınma gücü, “aidatlarını ödemiş olmak/tırnağıyla kazarak gelmek” anlamına gelir. Orduda işlerin gerçekten nasıl yürüdüğünü bilmenin ve bunu göstermenin bir değeri vardır. Bazı askerî deneyimler, konu bu tür bir teşhir olduğunda daha fazla prestije sahiptir. Örneğin bitirim bir birliğe ait olmak veya son derece uzmanlaşmış ya da sıkı bir eğitim almış olmak gibi.²⁰⁷ Ordu alanındaki merkezi komuta yapısına yakın olunması ya da kritik olarak değerlendirilebilecek konumlardaki görevlendirmeler buna örnek olarak verilebilir.

Rütbe ve kıdem, bu hizmet birimlerinde yer almalar ve görevlendirmeler ile doğrusal bir düzlemde bağlantılı olabilir. Ancak bu zorunlu bir yaklaşma doğurmaz. Örneğin her ne kadar rütbesel hiyerarşide bir albay, kurmay yüzbaşından daha üst de yer alsa da kurmay yüzbaşının görev yaptığı yer, sorumluluk alanı ve vakıf bulunduğu önemli stratejik bilgiler doğrultusunda sahip olabileceği tanınma gücü daha fazla olabilir.

²⁰⁶ David W. Moore and B. Thomas Trout, “Military Advancement: The Visibility Theory of Promotion”, *The American Political Science Review* Vol. 72, No. 2 (1978): 452-68.

²⁰⁷ Alexandra Jaffe, “The Negotiation of Meaning in the Military”, *Central Issues in Anthropology* Vol. 5, No. 2 (2008): 35.

Jaffe'nin vurguladığı gibi bu durum, aynı organizasyon yapısı içinde farklı komuta alanlarından dolayı birbirlerini bypass eden pratikleri doğurabilir.

*"...birbirini sürekli bypass eden bir bölük komutanı ile bir karargâh subayı bulabilirsiniz. Çünkü her ikisi de kendi alanında diğerinin çok az bilgi ve deneyime sahip olduğundan şüphelenirler."*²⁰⁸

Çünkü ordu alanında koşulsuz değeri olan tek bir deneyim türü olmamasına rağmen, bireylerin veya grupların iş birliği, büyük ölçüde kişinin veya grupların deneyim düzeyine ve bunun kendi deneyimlerine ne kadar dayandığına dair bir ilk izlenime bağlı olabilir. Bu ise bizi rütbenin ve kıdemin organizasyonel bir düzlemde sıkı sıkıya bağlı olduğu ve yasal meşruiyetini aldığı yere, komuta yapısındaki bölünmeye götürür. Alan içindeki otoritenin en meşru kanallarından biri olan komuta zinciri hem gerçeklik hem de bir ideolojidir; o, askerî otorite, sorumluluk ve kontrol yapısının şekleleştirilmesidir. Ordu her ne kadar âdemi merkeziyetçi olsa da tepeden güçlü bir kontrole sahiptir.²⁰⁹ Komuta zinciri genellikle normatif bir rütbe yapısı içinde varlık gösterir. Failler yükseldikçe daha fazla bilgi ve daha az kişisel savaş deneyimine, aşağı indikçe daha az bilgi ve daha fazla savaş deneyimine sahip olurlar.²¹⁰ Zincir, adından da anlaşılacağı gibi her biri emreden ve emredilen komuta kademeleri içinde, parçaları bir bütünlükle birbirine bağlar ve atomizasyondan kaçınır.²¹¹ Askerî sosyalleşmenin ilk derslerinden biri "uygun kanalları" kullanabilme gibi ideal kurallar, bu zincir içinde her zaman tam kontrol ve denetim altında uygulanır.²¹² Rasyonel faaliyet, sakinlik ve tarafsızlık için en elverişli koşullar, muharebenin karışıklığına ve katılımına doğrudan karşıtlık içindedir.²¹³ Özellikle savaş durumlarında, yüksek komuta kendi içinde hedefleri belirlemek ve elde etmek için gerekli araçları içeren bir planlama sistemidir. Savaşı yürütmek, planlayanlar ve uygulayanlar arasında operasyonel bir uçurum inşa eder. Planlayıcılar komuta eden kısmı oluştururlar. Baktıkları genel resimde hesaplanmış bir yıkım ve hayatta kalma olasılığı hâkimdir. Diğer uçta ise komuta edilenler yer alır. Savaşla temasları kişisel deneyimden başka bir şey değildir. İlgili

²⁰⁸ A.g.e.

²⁰⁹ A.g.e., 33.

²¹⁰ M. D. Feld, "Information and Authority: The Structure of Military Organization", *American Sociological Review* Vol. 24, No. 1 (1959): 18.

²¹¹ Felton D. Freeman, "The Army as a Social Structure", *Social Forces* Vol. 27, No. 1 (1948): 82.

²¹² Alexandra Jaffe, "The Negotiation of Meaning in the Military", *Central Issues in Anthropology* Vol. 5, No. 2 (2008): 33.

²¹³ M. D. Feld, "Information and Authority: The Structure of Military Organization", *American Sociological Review* Vol. 24, No. 1 (1959): 15.

prensip ve hesaplamalar hakkında herhangi bir bilgiden yoksun ve kendilerinden sadece onlara söyleneni yapmaları beklenen grubu teşkil ederler.²¹⁴

O halde alan içindeki askerî bilgi de emir komuta zincirini yansıtacak şekilde yapılanmıştır. Bu bilgi yapılanması, askerî disiplinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bilgiyi rütbe ve bölge ve böylece komutanların isteklerine başka hiçbir şeyin yanıt vermediği zamanlarda, astları karşısında kontrolü devam ettirmelerini sağlar. Karmaşa ve müphemlik onların elini güçlendirir. Başka somut kriterlerin yokluğunda, sıralama karar verir. Üstün bilgi ve otorite iddiası genellikle bir ve aynı eylemdir. Komutların akışı asttan bir alttaki asta iken, bilginin akışı asttan üste doğrudur.²¹⁵ Askerî resmi bir endişesi, sorunu, şikâyeti veya talebini ifade edebilmesi için onun rütbesine en yakın amirine danışması gerekir. Bir askerî amiri, sorunun daha yüksek bir komuta düzeyine uygulanabilir veya kendi kontrol alanı göz önüne alındığında çözülemez olduğunu düşünürse bunu zincirdeki bir sonraki amirin dikkatine sunabilir.²¹⁶ Bu hat içinde ideal olan, sorunların mümkün olan en düşük yapısal düzeyde, içinde bulunulan bağlam hakkında bilgi ve kontrol sahibi denetçiler tarafından çözülmesidir.²¹⁷ O halde askerî komuta zinciri, organize kolektif eylem için önemli bir bileşeni oluşturur.²¹⁸ Ordu alanı içinde faili yapılandıran evren; rütbe, kıdem, hizmet birimi ve komuta zincirinde sahip olunan yer ile kimi zaman iç içe geçen kimi zaman üst üste binen ilişki ağlarıyla son derece kendine özgün ve yine son derece katı bir biçimde yapılanmış hiyerarşik bölünmelerin içinde yapılanan bir evrendir.

Ordu alanının burada ele alacağımız son yönü disiplindir. Disiplin, kimi araştırmacılar tarafından askerî sosyalleşmenin bir aracı olarak kullanılan, askerlerin emirlere uyması ve görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi için iç ve dış denetimi amaçlayan²¹⁹, bedenin hareketini, hareket ettiği yeri ve zamanını düzenleyerek ve bölerek zorlayan

²¹⁴ A.g.e., 15-17.

²¹⁵ A.g.e., 19.

²¹⁶ Nitekim TSK'nin İç Hizmet Kanunu da bu hususta şüpheye mahal bırakmaz. Madde 27 şikâyetin en yakın amire yapılacağı, eğer bu amir şikâyet edilecekse bir üstündeki amire gidileceğini belirtir.

²¹⁷ Alexandra Jaffe, "The Negotiation of Meaning in the Military", *Central Issues in Anthropology* Vol. 5, No. 2 (2008): 33.

²¹⁸ Jukka Mattila, Sampo Tukiainen and Sami Kajalo, "Meanings of Military Ranks", *Defence Studies* Vol. 17, No. 4 (2017): 359.

²¹⁹ Roisin Burke, "Troop Discipline, the Rule of Law and Mission Operational Effectiveness in Conflict-Affected States", *Military Self-Interest in Accountability for Core International Crime*, ed. Morten Bergsmo, Song Tianying (Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2015), 373.

bir güç türü olarak tanımlanır.²²⁰ Bu ise devamlı olarak tekrar tekrar yapılacak talim hareketlerini askerlerde bir huy, bir tabiat haline getirmek amacının bir yansımasıdır.²²¹

*“...bir makine ve tüfek üzerinde tekrar tekrar çalışarak bu hareketleri tamamıyla veya hemen hemen makine haline getirmek... (işte) bu makineleşen alışkanlık hareketleridir. Böylece tekrarlanan hareketler yürümek gibi hiç düşünülmeden bütün şartlar altında kolayca yapılabilir.”*²²²

Diğer yandan ordunun faili kendi komünal yaşamına ve hiyerarşik yapısına dâhil etmesi, failin bunları benimseme, kendi parçası haline getirme ve bizzat bedeniyle ona dâhil olma süreci, askerî disiplinin ayrılmaz parçası olan itaati şart koşar. Bu itaat, askerî hem rütbesi, hizmet birimindeki konumu ve kıdemiyle şiddet araçlarına sahip meşru bir organizasyonun emir komuta zinciri içinde var olabilmesinin koşulu hem de silahlı kuvvetlerin organizasyonel yapısının işlerlik gösterebilmesi ve son derece tabakalaşmış yapısının devamlılığın işlevsel koşuludur. Üstelik bu, alan içinde sahip olacağı kaynaklar doğrultusunda kendisinin emir verebilme potansiyelini ve bu kapsamda itaat beklentisini ve deneyimini doğuracak şeydir. Rutinleşmiş itaati öğrenme deneyimleri, verilmiş emirlerin otomatik olarak belirli davranış kalıplarıyla yerine getirilmesi anlamına gelir. Bu davranış ve itaat disiplini, denetlenebilir şiddet uygulama hazırlığının oluşturulabilmesi için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.²²³ Bu itaati sağlamak için fiziksel ve psikolojik yoksunluk tehditlerine dayalı bir ceza stratejisi geliştirilir. Firar ve itaatsizliğe, özellikle de askere alınan kişinin hayatını tehlikeye atan emirlere karşı uygulanan resmi yaptırımlar, birlikler bu yaptırımları savaşıma yeğlemesinler diye acımasız bir biçimde oluşturulmuştur.²²⁴

Ancak disiplin salt dış ceza tehdidini kullanmaz. Aynı zamanda “arkadaşlarını yüzüstü bırakmamak için” kurallara göre hareket etme, böylece otoriteye itaat arzusunu yaratacak bir öz disiplini de işe koşar.²²⁵ Failin kendini düzeltme kapasitesi, ceza korkusundan kaynaklanabilse de zamanla otoriteye saygı ve gönüllü itaat bireyin kendi

²²⁰ Dostin Lakika, “Living the Past in the Present: a Reconstruction of the Memories of War and Violence of Former Congolese Soldiers Living in South Africa” (PhD Thesis, Johannesburg, University of the Witwatersrand, 2019), 59.

²²¹ Remzi Yiğitgüden, *Askerlik Psikolojisi* (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1941), 253.

²²² A.g.e., 138.

²²³ Ulrich Bröckling, *Disiplin*, çev. Veysel Atayman (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 379.

²²⁴ Mark J. Osiel, *Obedience Orders* (New Jersey: Transaction Publishers, 1998), 1031.

²²⁵ Edmund Walendowski, *Combat Motivation of the Polish Forces* (Basingstoke: Macmillan, 1988), 72.

öz disiplinini yansıtır.²²⁶ Bu çoğu ordu tarafından silahlı kuvvetlerin operasyonel etkinliği ve silahlanmış durumdaki mesleği için gerekli olarak algılanır.²²⁷

Disipline yönelik literatür ister açıkça yapılsın ister üstü kapalı aşağı yukarı aynı nitelikleri vurgulama eğilimindedir. Örneğin bazı araştırmacılara göre disiplinin amacı, faillerin eylemlerinde ve sözlerinde disiplinli olmalarını ve her zaman duygularını ve fiziksel benliklerini kontrol etmelerini sağlamaktır. Nitekim disiplin, kendisini faillere uykusuz oldukları, fiziksel olarak yorgun oldukları veya alışılmadık ve aşırı stres altında yer aldıkları durumların²²⁸ üstesinden gelebilme becerisi olarak sunar.

Diğer yandan disiplin bunu yaparken davranış ve eylemlerdeki rastlantısallığı ortadan kaldırmaya çalışır. Bunun aslında imkânsız olduğunu bilir. Ancak bu böylesi bir çabadan vazgeçişe değil, kendisini düzensizlik tehdidi ve tehlikesi olarak öne süren belirsizliğe sürekli bir karşı koyuşa yol açar.²²⁹ Başka bir ifadeyle ordular, tüm matematiksel hesaplamalara, stratejik akıl yürütmelere ve planlamalara rağmen daima bir erişilemezlik ve öngörülemezlik olduğunun bilincindedirler. Bu bilinç onu, insan davranışını ve eylemlerini tepeden tırnağa belirlemenin imkânsız gerçeğiyle sürekli mücadele edecek pratik ve anlayış bütünlerini başlıca disiplin üzerinden geliştirmeye yöneltir. (Öte yandan bir parantez açarak vurgulamamız gerekir ki ordu alanındaki disipline yönelik bu yaklaşımların arkasında Foucault'nun incelikli kuramsal yaklaşımı var gibidir. Nitekim Foucault bağımlı ve itaatkâr bedenler üretebilen ordunun, bedeni mükemmel hale getirerek ondan en yüksek verimi almada, hukuksal iktidardaki yasaklama ve engellemeyi değil, verimliliği, üretkenliği ve mükemmelleştirmeyi esas alan bir siyasal anatomi uyguladığını ileri sürer. Ona göre disiplinler 17.ve 18.yüzyıllarda genel egemenlik kurma formülü haline gelmeye başlamışlardır. Kölecilik ve vassallık ilişkilerinden farklı olarak bu ortaya çıkan yeni disiplin metotları, bedeni sahiplenmekten ziyade onu daha verimli hale getirdiği ölçüde daha itaatkâr kılan (ve tersine) bir ilişki oluşturmayı hedefler. Bedenin

²²⁶ L. C. Green, "The Role of Discipline in the Military", *Canadian Yearbook of International Law* Vol. 42 (2005): 418.

²²⁷ Roisin Burke, "Troop Discipline, the Rule of Law and Mission Operational Effectiveness in Conflict-Affected States", *Military Self-Interest in Accountability for Core International Crime*, ed. Morten Bergsmo, Song Tianying (Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2015), 373.

²²⁸ "Understanding the Military: The Institution, the Culture, and the People, 2010" (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2010), 10.

²²⁹ Ulrich Bröckling, *Disiplin*, çev. Veysel Atayman (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 406.

derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bu iktidar mekaniği, onun siyasal anatomi adını verdiği şeydir.²³⁰ Foucault'a göre bu yöntem sayesinde “çok yüksek bir askerî başarı elde edilmiştir.”²³¹)

Ancak disiplin, bu nesnel koşullar içinde bedenlerin üzerinde yapılanan pratikleriyle salt bedensel bir dönüşümü ya da öz denetimi ima etmez. O, aynı zamanda 1941 Tarihli *Askerî Terbiye* isimli çalışmada sunulduğu gibi subayın vasıfları ve nitelikleri arasına ahlak ve maneviyat bütünlüğünü, devamlı çalışma ve gayreti, karar ve icra kudretini, askerî ve medeni muaşeretini bilmek gibi unsurları da katar.²³² Benzer anlayışa TSK'nin Harp Okulu 1.sınıfında okutulan ders kitabında da görmek mümkündür. Çalışmaya göre asker terbiyesi genel olarak 2'ye ayrılır. Bedensel fiziksel terbiye ve ruhsal terbiye. Bedensel fiziksel terbiyenin konusunu beden ve bedenin çeşitli fonksiyonlarını muntazam bir şekilde geliştirmek için kullanılan teknikler –spor gibi- oluşturur. Ruhsal terbiye ise kendi içinde üçe ayrılır. Fikir terbiyesi, zihin terbiyesi ve irade terbiyesi. Fikir terbiyesi, yetiştirilmekte olan askere birtakım bilgi ve maharetleri kazandırmayı içerirken zihin terbiyesi, askere hayata mükemmel bir surette uyabilecek bir ruhsal kudret ve kabiliyet kazandırmayı içerir. İrade terbiyesi ise özgecilik, estetik, ahlak ve milli duygularla kuvvetli ve sabit bir irade geliştirmeyi içerir.²³³ Yani askerî habitus bölümünde değindiğimiz örneklere benzer şekilde, ordu alanındaki askerî disiplin, görevler ve eğitimler ile pekiştirilerek failerin dünyayı algılayış, ona değer veriş ve eylemde bulunma pratiklerini dönüştürerek kendi olasılıklar ve beklentiler evreni içine almada bir araç konumundadır. O halde disiplinden söz ettiğimizde alandaki çeşitli sosyalleştirme pratikleri dolayımında failin doğrudan bedeniyle dâhil olduğu ve çeşitli tekniklerle maksimum fayda doğrultusunda dönüştüren ve böylelikle onun, algılama ve değerlendirme kriterlerine sızan pratikler ve anlayışlar bütününden söz ediyoruz.

²³⁰ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2017), 170.

²³¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, (Ayrıntı Yayınları: 2014), 146.

²³² Hadi Atay, *Ordu Bilgisi 1941 Ders Yılı Notları II.Kısım “Askerî Terbiye”* (Ankara: Harp Okulu Matbaası, 1941), 6.

²³³ A.g.e., 190.

3.3. Ordu Alanında Geçerli Sermaye Türleri

Daha evvel sermayenin ne olduğundan ve Bourdieu'nün onu nasıl tanımladığından söz etmiştik. Sermaye, diğer alanlarda olduğu gibi ordu alanında da eşitsiz bir güç dağılımı üzerine temellenen ve faillerinin konumlarını bu doğrultuda belirleyen çeşitli özel kuvvetlerden meydana gelir. Alana özgü kaynaklar üzerindeki mücadeleler ve rekabet ile değişen bu asimetrik dağılım, gücün nasıl paylaştırılacağını ve tahsis edileceğini belirleyen şeydir. Ordu alanı, birbirlerine dönüştürülebilir olan ve üzerindeki mücadeleler ile karakterize edilen sosyal, kültürel, ekonomik ve simgesel sermayelerden oluşur.

3.3.1. Askerî Ekonomik Sermaye

Askerî ekonomik sermaye, Bourdieu'nün doğrudan paraya dönüştürülebilir şey olarak ele aldığı şekilde, sahip olunan mülkler, maaş, prim, ek ödemeler, olarak tanımlanabilir. Askerî ekonomik sermaye, hiyerarşik bir bölünme içinde sahip olunan rütbe, görev yapılan kuvvet- hizmet birimi ve edinilen kıdem üzerinden dağılım gösterir. Bu dağılım yapısı çoklu kategoriler ile işlerlik gösterse de alan içinde asıl belirleyici konumda olan faktör sahip olunan rütbedir. Nitekim maaş oranı ağırlıklı olarak rütbe üzerinden belirlenir. Geriye kalan görev ve kıdem gibi eklerde ancak bu oran üzerine yapılacak ilavelerden oluşur. O halde askerî ekonomik sermaye, alanın hiyerarşik yapısı içindeki bölünmeler temelinde özellikle askerî kültürel sermaye tarafından yapılır. Dünya üzerindeki pek çok orduda, askerlerin farklı bir meslek yapmaları ve düzenli bir gelire sahip olmalarının önu kapalı olduğundan, ordu alanında sahip olunacak askerî ekonomik sermaye son derece değerli bir gücü oluşturur. Askerî ekonomik sermaye rütbede ve kıdem derecesinde yükselmek, kuvvet veya hizmet biriminin değişmesi, failin eğitim sermayesini yükseltmesinin maaşa yansıtılması gibi faktörlerle- ya da hükümet tarafından yapılan zamlarla- değişim gösterebilir. Öte yandan en radikal değişimi gösterdiği yer, maaşın ve ilavelerin düştüğü ordudan emekli olma durumudur.

3.3.2 Askerî Kültürel Sermaye

Askerî kültürel sermaye üç biçimde var olabilir. Bedenselleşmiş, nesnelleştirilmiş ve kurumsallaştırılmış biçimde.

Bedenselleşmiş askerî kültürel sermaye, askerî beceri, bilgi ve fiziksel maharetten, askerî profesyonel argodan, askerî alana uygun terminolojinin kullanımından,²³⁴ alana uygun davranışların içselleştirilmesinden ve uygulanmasından meydana gelir. Yani bizzat bedenin ev sahipliği yapacağı, beden ile dâhil olunacak, beden üzerinden taşınacak ve alanda dolaşıma sokulacak kimi yönleri kendinde barındırır. Çeşitli zor koşulların üstesinden gelebilme, verilecek görevlere hazır olma ve bunu yerine getirebilme kapasitesini içeren bedenselleşmiş askerî kültürel sermaye, orduda özellikle askerî eğitim aracılığıyla edinilen teknik becerilerden, bizzat beden üzerinde somutlaşan bedeni kullanış ve onu etkileşime sokma kiplerinden meydana gelir. Bedenselleşmiş bu sermayenin edinimi ve dolaşıma sokulması, alanın disipline edici işleyişine özgün bir katılımı gerektirir. Bu katılım çeşitli eğitim, tatbikat ve görevlerde doğrudan sınanır ve böylelikle bir derecelendirmeye maruz kalır. Bazen bu derecelendirme bir terfi ile rütbesel hiyerarşide ilerlemek olabilirken -böylelikle kurumsallaşmış askerî kültürel sermayeye çevrilebilirken- bazen de failden beklenen katılımı içermediği, alanın taleplerine uygun olmadığı gerekçesiyle cezai bir pratiği çağırır.

Nesnelleştirilmiş askerî kültürel sermaye ise askerî silah, kitap, muska, fotoğraf ve diğer hatıra eşyaları gibi kişisel nesnelerde tezahür ederken kurumsallaşmış askerî kültürel sermaye, rütbe, kıdem, hizmet birimindeki görev almalar şeklinde alan tarafından yasal olarak korunan ve diğerleri tarafından tanınmayı –yanlış tanınmayı- garanti eden kurumsal nitelik ve statü olarak tezahür eder. Askerî kültürel sermaye ordu alanındaki en güçlü kaynak olarak değerlendirilebilir. Nitekim daha yüksek rütbe, prestiji ve gücü sembolize eder. Alanın hiyerarşik yapısı ve disiplininin işleyişi, doğrudan askerî kültürel sermayenin kurumsallaşmış boyutuna göre işler. Ordu alanı son derece kurumsallaşmış, diğer alanlara göre katı bir hiyerarşi içinde tabakalaşmış bir yapıdır ve bu kurumsal yapının işleyişi, bizzat kurumun tanıdığı ve tanınmasını istediği kaynaklardan oluşur. İşte bu kaynaklar, –rütbe, kıdem, hizmet birimindeki görev almalar- hiyerarşinin ve disiplinin işleyiş ve devamlılığını sağlamada önemli bir araç olmasının yanı sıra alan içinde dolaşıma sokulabilecek diğer sermayeler ile tahvil edilebilecek güçler olarak dolaşıma girer.

²³⁴ Taavi Laanepere, Tiia-Triin Truusa and Linda Maguire, “Military Legacy? Use it or Lose it?”, *Estonian Journal of Military Studies* Vol. 6 (2018): 33.

3.3.3. Askerî Sosyal Sermaye

Askerî sosyal sermaye, her bir üyesine topluluğunun desteğini sağlayan, az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve yanlış tanıma ilişkilerinin kalıcı bir ağına sahip olmak anlamına gelen gerçek ve potansiyel kaynakların toplamıdır.²³⁵ Ordu alanı içindeki komünal ve birlikler içindeki yaşam, yüksek değere sahip ve kolayca dönüştürülebilir bir sosyal sermaye oluşumu için büyük bir potansiyel sunar. Nitekim askerî birliklerde, birim uyumu, birliğin üyelerinin çok zor durumlarda birbirine bağlı olmaları ve bir görevi tamamlamak için birbirlerine duydukları ihtiyacın azami boyutları,²³⁶ ordu alanında askerî sosyal sermayeyi canlı tutan damardır. Orduda geçirilen zaman, barınılan farklı kışlalar, gidilen askerî okullar, çeşitli terfiler gibi birçok faktör sosyal sermayenin kazanılmasına katkıda bulunabilir.²³⁷ Askerî sosyal sermaye, failerin dikey yönde hareketlilik, rütbelerini ve mevcut bulundukları konumlarını korumak, yakınlarındaki ve üstlerindeki subaylarla dostane ilişkiler geliştirmek amacıyla biriktirilmesi gereken sermaye türüdür.²³⁸ Bourdieu'nün sosyal sermayede vurguladığı şekilde, askerî sosyal sermayenin boyutu da diğer sermaye türlerinin kendi başına sahip olduğu hacme bağlıdır. Yani sahip olunan askerî ekonomik ve kültürel sermayenin boyutu ne denli büyük ise askerî sosyal sermayenin harekete geçirebileceği ilişki ağının boyutu da o denli büyüktür.

Üstelik askerî sosyal sermaye, fail ordu alanından ayrıldıktan sonra da değerli dönüşümler sunmada faillerine önemli faydalar sağlayabilir. Örneğin fail emekli olduktan sonra sahip olduğu askerî sosyal sermaye ve dolaşıma sokabileceği ilişki ağı, hem sivil alana bu sermayenin taşınma olasılığını artırır hem de farklı kural ve dinamiklere sahip sivil alana geçişi kolaylaştırabilir. Buna Türkiye'de karşılaşılan en somut örneği, görevdeyken failin sahip olduğu askerî sosyal sermayenin, fail alandan çıktıktan sonra geçirdiği dönüşüme hem bir emeklilik fonu olan hem de ülkedeki en

²³⁵ Dostin Lakika, "Living the Past in the Present: a Reconstruction of the Memories of War and Violence of Former Congolese Soldiers Living in South Africa" (PhD Thesis, Johannesburg, University of the Witwatersrand, 2019), 62.

²³⁶ Taavi Laanepere, Tiia-Triin Truusa, and Linda Maguire, "Military Legacy? Use it or Lose it?", *Estonian Journal of Military Studies* Vol. 6 (2018): 33.

²³⁷ Lakika, a.g.e., 237.

²³⁸ Oana Csernatonu Raluca, "A Bourdieusean Analysis of a Practice-Oriented Strategic Culture The Romanian Security and Defence Field" (Central European University), 8.

büyük ticari ortaklıklardan ve holdinglerden biri konumundaki OYAK ve ona bağlı şirketlerin yönetim kurullarında görev alan üst rütbeli subaylardır.

3.3.4. Askerî Simgesel Sermaye

Askerî simgesel sermaye, sahip olunan askerî kültürel, sosyal ve ekonomik sermayelerin tanınma ve meşru kabul edilme gücüdür. Sıkı güç hiyerarşisi ve otoriteye bağlı pazarlık edilemez kurallar dizisi nedeniyle simgesel sermaye, orduda güçlü bir para birimidir. Sahip olduğu tanınma gücü, onur ve prestiji ile yakından ilişkilidir. Bazı birimlerde hizmet etmek daha prestijli olarak düşünülür. Üstelik belirli birimler içinde daha fazla değer verilen alt birimler de vardır.²³⁹ Ancak askerî simgesel sermaye dediğimiz şey, kimi araştırmacıların değerlendirdiği şekilde onur ve prestij gücü olmasının yanı sıra bir tanınma ve böylelikle bir yanlış tanınma, çeşitli sermaye türlerine olan sahipliği meşru kabul etme gücüdür. Bu güç, iktidar olarak algılanmadığı, ordu alanının hiyerarşik yapısı ve disiplin rejimi içinde meşru kabul edildiği ölçüde gücünü artırır. Altta yatan çıkarı, bir çıkarsızlık mantığı içine alarak temelde çıkara dayalı ilişkileri çıkarsız uğraşlar kisvesine büründürür.²⁴⁰

Daha doğrudan bir ifadeyle simgesel sermaye, diğer sermaye türlerinin mayasını oluşturan ekonomizmi gizlediği ölçüde kendi etkisini üretir. Sahip olunan rütbe, bröve, nişan ya da çeşitli kıdem göstergelerinin faile verdiği emir verebilme ve komuta edebilme gücünü ele aldığımızda karşımıza en az iki etki çıkar. Öncelikle alanda bu sermaye göstergeleriyle eylemde bulunan failler, ordunun katı hiyerarşisi ve otoritesinin sorgulanmayan meşruiyeti içinde bir etki alanına sahiptir. Faile bu sermaye göstergeleri, onun astı konumunda bulunanlara emretme, onları idare etme yetkisi tanır. Aynı zamanda onlardan gelecek itaat beklentisinin sahip olduğu sermaye gücü ölçüsünde tanır. Ama öte yandan failler tarafından talep ettiği tanınma, gücünü ve otoritesini kendinden menkulmüş gibi algılamayı, sahip olduğu askerî sermayelerin alanın meşruiyetinin uzantıları olarak değerlendirilmeyi şart koşar. Yani bizzat failin bakış açlarına sızmayı ister.

²³⁹ Taavi Laanepere, Tiia-Triin Truusa ve Linda Maguire, “Military Legacy? Use it or Lose it?”, *Estonian Journal of Military Studies* Vol. 6 (2018): 33.

²⁴⁰ David Swartz, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 130.

3.5. Simgesel Güç Oyunlarının Sahnesi Ordu; Rütbenin Simgesel Yayılımı

Ordu alanı başından beri simgesel bir güç oyunu üzerine kurulmuş gibidir. Alanda eylemde bulunan her failden, otorite ve gücünü büyük ölçüde alandaki simgesel adlandırma ve bölünmeden ve bu dolayında yaratılan hiyerarşi ve emir komutadan alan bu oyun evreninin işleyişini ve düzenliliğini kabul etmesi beklenir. Ordu alanında başat konumda bulunan simgesel güç konumundaki rütbe –Bourdieu’nün vurgusunu değiştirirsek, - en üst düzey edimseldir; bir bakıma bu, rütbeyi taşıyan kişinin bir şey olduğunu söylemek yani bir şey olması gerektiğini söylemektir. Yani adlandırılan şeyi o şey yapan algılanmasıdır. Bu algılar var olan bir gerçekliği tanımlamakla yetinmez, onu üretirler.²⁴¹ Dolayısıyla bir rütbeye sahip oluş ya da omzun üzerinde yer alan metal parçaları fiziksel birer nesne olarak kendi başlarına hiyerarşi yaratmazlar. Hiyerarşiyi yaratan şey, askerî rütbelerin bizzat onları algılayan failer tarafından tanınması²⁴²–ve dolayısıyla yanlış tanınması- ve sınıflandırılmasıyla işleyen karmaşık bağlantı ağlarıdır. Bu ağlar, failin tanınma biçimindeki bireysel, müphem ve çoklu olanı minimuma indirerek onun yerine resmi bir tanım ve unvanı, nesnelleştirilmiş bir resmi tanımı geçirir. Failin diğer nitelikleri bu merkez tanım doğrultusunda önemli ölçüde paranteze alınır.

Örneğin askerî rütbeye yönelik genellikle kabul edilen resmi anlam, onun askerî komuta zinciri içinde, disiplinli bir yapı olan ordu kurumunda hiyerarşinin devamlılığını sağladığına yöneliktir. Onun failleri hiyerarşik bir biçimde üst üste binen birimlere yerleştirmesine ve her bir birimin uzmanlık ve görev alanının-dağılımının birbirinden farklı olmasına vurgu yapılır. Ancak askerî rütbe, bu alana özgü işleyiş ve dinamikleri içinde failin onun üzerinden algılandığı ve sınıflandırıldığı, hiyerarşik askerî emir-komutayı kuşatan ve onun ötesine geçen, grup yapısına aidiyeti gösteren bir statü formudur. Söz gelimi iki farklı rütbe kategorisinden söz ettiğimizde konuşan şey genelde onların “kurumsal” olarak birbirlerinden uzmanlık ve görev dağılımı ile ayrı, hiyerarşik olarak farklılaşan rütbe kategorisi olduklarının ön bilgisine hâkimiyet kadar sahip oldukları sermaye hacim ve yapısına dair kabul ve varsayımlar, bunları çeşitli kıstaslar üzerinden (beceri, başarı, liyakat gibi) ele alan önceden yapılandırılmış

²⁴¹ Pierre Bourdieu, *Genel Sosyoloji: Collège de France Dersleri (1981-1983)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 123.

²⁴² Jukka Mattila, Sampo Tukiainen and Sami Kajalo, “Meanings of Military Ranks” , *Defence Studies*, Vol. 17, No. 4 (2017): 362.

algı mekanizmalarıdır. Askerî rütbelerin bizzat onları algılayan failler tarafından algılanması ve sınıflandırılması ile kazandığı statü gücü, tam da bundan dolayı bir simgesel sermayeye –diğer tüm unsurlara sahip olmayı meşru hale getiren- sahiptir. Çünkü rütbenin sahip olduğu emretme ve karşılığında duyulan itaat ve saygı beklentisi, gücü elinde bulunduran faillerin sahip oldukları simgesel sermayeleri oranında onu algılayan failler tarafından yanlış tanınır.

Daha açık bir ifadeyle bir rütbenin, kıdemin ya da bir hizmet biriminde makam sahibi olmanın simgesel gücü, gücünü kendi bakış açılarını, yorumlayış tarzlarını ve değerlendirme kriterlerini onu algılayacak olanlara nüfuz ettirebilme düzeyinden alır. Bu simgesel gücü tanımlarken seçilen sözcükler, ona yönelik alınan tavırlar, temelinde yatan ve hâkim grubun çıkarlarını gizleyen bir biçimde ortak duyu haline geldikçe bu gücün üzerinde tatbik edildiği faillerin bizzat suç ortaklığıyla birlikte simgesel şiddete dönüşebilme koşullarının önü açılmış hale gelir. Üstelik ilk nesnel temelde bu farklılıklar somut bir biçimde, yazılı kural ve talimname gibi düzenlemelerden oluşurken ve faillerin bunlara ilişkin fikirlerini elde etme koşullarıyla çok daha açık bir haldeyken mesele simgesel iktidar uğruna verilen mücadele ve ona sahip olanların kendi güçlerini tatbik etmeleriyle birlikte hem çok daha görünmez bir boyuta taşınır hem de görünmediği ve derinleştiği ölçüde sahip olduğu eşitsizlikleri doğallaştırma eğilimine sahip olur. Buna örnek olarak askerî gazinolarda, orduevlerinde ve kamp gibi yerlerde yıllardır uygulanmakta olan ve az sonra ele alacağımız açık bir kurumsal bölümlendirmenin yanı sıra askerî rütbelerin eş ve çocuklara simgesel yayılımını ve bu yayılımın kurumsal bir bölümlendirme temelinde sürekli yeniden üretilmesini değerlendirirken, faillerin statü “hukukuna” başvurması, bunların hiyerarşinin gerekliliğinin sonucu olduğunu vurgulaması ve özel sektördeki patron-işçi ayrımlarını gündeme getirmesi verilebilir. O halde analiz edilmesi gereken ayrımların, bölümleme ilkelerinin dayandığı hukuksal düzenlemelerin yanında bu düzenlemeleri gerçekleştiren, nesnelerin algılanma biçimini değiştirmeye yönelik süregiden sınıflandırma mücadelelerdir. Bunu belirtmekle aslında failin sahip olduğu rütbenin alan içinde en geçerli sermaye türlerinden birine karşılık gelmesine karşın, onun nüfuz edebileceği kapsamın hiçbir zaman resmi yönetmelik ve kanunlarda belirlenen kadar dar bir çerçevede kalmadığını söylemiş oluruz.

Üstelik ordu alanındaki atamalar, görevlendirmeler ve terfiler ile hukuki bağlamda failden söylemsel olarak ve yazılı kurallar ile beklenti bütünlerini karşılaması beklenir.

Basitçe “görevi yerine getirmek” olarak adlandırılan şeyin arkasında, aslında yetkilendirilmiş, görevlendirilmiş kişinin, görev ve yetkisinin “gerektirdiği” şeyi yapmasına izin verecek meşruiyete sahip olduğunun bilinmesini ve kabul edilmesinin üzerinde yapılan uzlaşma yatar. Ordu alanında sahip olunan rütbe temelinde simgesel sermayenin bu uzlaşım koşullarının, alanın denetimi sağlamak adına kontrol altında tutulması gerekir. Ancak bunun hukuki yollar kapsamında iç hizmet ve personel kanunları, yönetmelikler ve kararnameler ile resmi bir ontolojik aygıtın düzenleme silsilelerinden meydana geldiğini ve gerek uygulanma gerek failler tarafından meşru kabul edilme gücünü bu zeminden aldığı söylemek yeterli değildir. Çünkü bu ikili bir inkâr sarmalını doğurma riskini barındırır. İlki alanda nesnel temelden dayanağını alan simgesel gücün faillerin onu tanıyacak, sınıflandıracak ve değerlendirecek habituslarının yok sayarak özneyi saf dışı bırakmasıdır. İkincisi şeyler bütünlerini aygıtların kural ve kaidelerine indirgeyerek hem faillerin dışsal zorunlulukları içsel zorunluluklara dönüştürdüğü simgesel şiddeti hem de bu şeyler bütünlerinin kurucu mantığını ve değişim imkânını barındıran simgesel mücadeleleri analiz etme olasılığını yok etmesidir.

Oysaki ordu alanındaki kurucu iktidarın her tanıma edimi ister rütbenin, görevin ya da kıdemin ister kişi ya da grubun olsun ne olduğunu (ne olmadığını da bunun üzerinden), nasıl tanınabileceğini ve nasıl tanınması gerektiğini evrensel olarak kabul görmesini beklediği resmi bir perspektif içinde gerçekleştirir. Başka bir deyişle ordudaki resmi tanınma ya da kurucu iktidarın hukuksal aygıt gücüne dayanan düzenlemelerdeki hukuki ve resmi olanı, bilişsel yapıların dayatılmasıyla mevzubahis nesnenin üzerinde dönen mücadelelerdeki oynak zemini sabitleştirmeye, güç dengelerini yerleşik hale getirmeye ve bu dengelerin korunmasına azami önem ayırmaya çalışır.

Örneğin ordu alanının temel işleyiş dinamiklerinden biri olan disiplinin hangi unsurları içerdiği, alanın hiyerarşik yapısındaki öncelikli işlevsel devamlılık için ne denli başat konumda bulunduğu gibi ayrıntılı ifade bütünleriyle tanımlanan resmi anlam, meşruiyetin yalnızca ilk ayağını oluşturur. Fail alandaki disipline dâhil olduğunda, yazılı kural bütünleri onun üzerinde uygulandığında yani fail disiplin uygulamalarına bizzat bedeniyle iştirak ettiğinde, disiplinin algılanma ve sınıflandırma biçimi bir mücadele nesnesi konumuna gelir. Disiplin, resmi aygıtın nesnel kural ve düzenlemelerindeki -nesnel gerçekliklerinin köküne daima bağlı kalmak suretiyle-, dayattığı sabit anlamın zemini, alanın sermaye hacim ve yapısındaki dağılım ile oluşan

güç yapısının içine yerleşerek faillerin mücadelelerinin parçası haline gelir. Örneğin disiplin hangi unsurları kapsayabilir? Hangi uygulama ve pratikler, alanda yapılan değişiklikler disiplin çatısı altında görülebilir? Alandaki hiyerarşik yapılanma içinde, en temel düzeyde faillerin etkileşimlerinde var olan disiplin ordu alanının maddi sınırların bitiminde devam edebilir mi? Rütbeli failler, ast-üst ilişkilerini, emir-komuta zinciri içindeki konumlarını, bu konumların “gerektirdiği” saygılı ve ölçülü yaklaşımlarını (esas duruş, asker selamı gibi) ne ölçüde korumalıdır? Ya da meseleye tersten yaklaşırsak; maddi sınırların bitiminde meydana gelecek etkileşimlerde hangi eylem, hangi davranış, mimik ya da jest -bu görmezden gelme, görüp kafayı çevirme, yalnızca baş selamı verme gibi sayısız durum olabilir- disiplinsizlik başlığı altına alınabilme potansiyelini taşır? O halde ordu alanında eylemde bulunan faillerin disiplini algılayışları onu algılama, değerlendirme ve eyleme geçirmelerinde birbirinden ilgisiz görünebilen durum ve koşullarla at başı gittiği söylenebilir.

Dahası bu süreç, işleyiş gücünü ve sürekliliğinin esas kaynağını, faillerin pratikleri üzerinden etkileşimsel bir yolla inşa edilmiş tanınma ve sınıflandırma mücadelelerinden, hali hazırda taksim edilmiş ve edinilmiş bir otorite yapılanmasından alır. Alandaki simgesel gücün temel dayanağı, bu taksimin ve edinilmiş otoritenin toplumsal yapıların nesnelliğinde (askerî eğitim ve tatbikatlar, kıta görevleriyle başından beri tek bir kategori altına alınan “sivil” dünyadan farklılaşma iddiasıyla) ve faillerin zihinsel kategorilerinde (tüm bu süreçleri ve işleyişleri algılama ve değerlendirmeleriyle) yani onların öznelliğinde var olmasıdır. Başka bir deyişle bu bölme-ayırma ve edinilmiş otorite arasındaki kimi zaman kurumsallaşmış kimi zaman ise en görünmez ayrıntılara sirayet eden ilişkiler hem devasa bir mikro alanlar zincirine sahip olan ordudaki nesnellikte hem de faillerin zihinsel kategoriyle öznellikte var olur. Bu ise eylemin en ince ayrıntılarına dek planlanarak muğlak olanın yerine disiplinler bir söylem içinde planlanan standartların geçirilmesiyle gerçekleşir. Bunun en bariz örneklerine ABD ordusunda kolaylıkla rastlanır. Belirli periyodik aralıklarla asker eşlerine dağıtılan, “sosyal rehber” sağlama iddiasındaki kitapçıklar ve kılavuzlar, faillerin karşılaşmalarını ve deneyimlerini yapılandırdığı kadar algılama kriterlerine resmi zevatin hâkim bakışını yerleştirmek ister. Rütbeye haiz failin ailesi ve yaşantısı, ordu için merkezi konuma yerleşir. Sosyal destek sağlamak ve birlik duygusunu güçlendirmek iddiası içinde, olası etkileşim biçimleri planlanır. Davetiyeler, tanıştırmalar, hitap biçimleri, anma ve terfi törenleri, ödül ve hoş geldin kutlamaları,

çay ve kahve etkinlikleri gibi faaliyetlerde rütbenin, eş ve çocuklara sirayetiyle hem doğrudan beden üzerinde varlık göstermesi hem de tanınma ve sınıflandırma mekanizmalarına nüfuz edilmek istenir. Tüm etkileşimlerde rütbe ve kıdem esaslı bölünmenin, eş ve çocuklar arasında kurulabilmesi için incelikli hesaplamalar söz konusudur. Kısaca göz atacak olursak; davetiyelerde konuk listesi rütbe sırasına göre oluşturulur, çağrı rütbeye atıfla yapılır, önce rütbeyi doğrudan taşıyan failin rütbesi ve ismi ardından “hak sahibi” olarak adlandırılan dolaylı taşıyıcı (eş/çocuk) çağrılır.²⁴³ Tüm etkinliklerde tanışma sırasında rütbesi düşük olan failin ve taşıyıcısı konumundaki eş ve çocukların, rütbesi yüksek olan fail ve taşıyıcıya tanıştırılması temel kaidelerden biridir.²⁴⁴ Hitap biçimlerinde, hiyerarşide ast konumda bulunan fail ve ailesinin, üst konumda bulunanlara –onlar aksini istemediği sürece- resmi ve ölçülü bir dil kullanması esastır.²⁴⁵ Etkinlik alanına giriş ve çıkışlarda temel kaide olmasa da üst rütbeli fail ve taşıyıcılarının önce ayrılmaları gerekir.²⁴⁶ Törenlerde oturma sırası protokole göre belirlenir. Terfi ve ödül alacak olan fail için düzenlenecek törenlerde eş ve çocuklar yeni rütbe simgelerini omuzlarına takarak törene katılırlar.²⁴⁷ Eşlerin birbirleriyle azami seviyede temasını ve kaynaşmasını sağlamak için sürdürülen çay dökme geleneğinde, önemine göre sırasıyla kahve, çay ve meyve kokteyli sıralanır. İçeceği dökcek olan rütbenin taşıyıcısı bunu eşlerin rütbesine, kıdemine ve bunların içeceklerin önem sırasını belirlediği bir sistematikte yapar.²⁴⁸ Dahası üst rütbedeki komutanların bizzat katılmadıkları etkinliklere kendisi yerine, o failin eşi katılır ve yayılan bu rütbe, o kişinin söz konusu rütbeye sahipmişçesine aynı algılamayı talep eder. Komutanın kendisi katılacak olsaydı görecekti olduğu saygı, ilgi, alaka ve hizmeti eşi görür.²⁴⁹ Failer arasında bu rolün sürdürülmesi noktasında oluşabilecek süreksizlik durumlarına ilişkin sosyal kontrol mekanizmaları -azarlama, küçük düşürme, saygısızlık ile suçlama gibi- yerleşmiş durumdadır. Ancak bu mekanizmaların tatbik edileceği kişi, bunu yerine getiren simgesel temsil taşıyıcısındaki failden çok, “hak”

²⁴³ *Training and Doctrine Command (TRADOC) Army Spouse Protocol and Social Guide*, Fort Eustis, Virginia, (2017), 8.

²⁴⁴ a.g.e., 45.

²⁴⁵ *Basics From the Barracks Military Etiquette and Protocol- A Spouse's Quick Reference to its Unique Customs, Courtesies and Traditions*, Virginia, (2011), 13.

²⁴⁶ a.g.e., 36-37.

²⁴⁷ a.g.e., 41.

²⁴⁸ a.g.e., 50.

²⁴⁹ Margaret C. Harrell, “Army Officers' Spouses: Have the White Gloves Been Mothballed?” , *Armed Forces & Society*, Vol. 28, No. 1 (2001), 61.

sahibi olarak algılanan, yayılımdaki temsilin kaynağı yani rütbeye haiz olan failin kendisidir. Örneğin ast konumdaki bir failin eşi, kocasının üstündeki bir komutanın, komuta değişikliği törenine katılmak yerine aile düğününe katılmayı tercih ettiğinde kendisi değil rütbeyi taşıyan eş, üstü tarafından azara maruz kalır.²⁵⁰

Tüm bu işleyişlerde, saygı ve hürmet pratikleri resmi söylem içine alınır. Böylece rütbeli failin eş ve çocuklarının da failin sahip olduğu rütbe temelinde değerlendirilerek failler arasındaki etkileşimlerin yanında kurumun nesnel düzenlemeleri tarafından karşılık görecekları koşullar belirlenir. Literatürde eşler arasında kurulan rütbesel hiyerarşi hususuna değinen ciddi çalışmalar vardır. Burada somut doneler sunması amacıyla birkaçından bahsetmekte yarar görüyoruz.

Bunlardan en küçük örnekleme oluşturan çalışma, Harrel tarafından 2000 yılında gönüllü hizmete alınmış faillerin eşleri üzerine yapılmıştır. Katılımcılardan birinin doğrudan ifadesiyle aktaracak olursak;

“Bir yüzbaşı eşini tanıyorum, kliniğe her zaman köpeğiyle geliyor ve çok iyi biri. O tanıdığım tek kişi. Subayların eşlerinin pek çoğu, kendilerini gönüllü hizmete alınmış askerlerin eşlerinden daha iyi olarak görür. Sanırım daha fazla para kazandıkları ve daha iyi konutlarda yaşadıkları için veya ıvır zıvır aldıkları için. Sadece kendilerinin daha iyi olduklarını düşünüyorlar ki bu beni deli ediyor ve sonra da seni gönüllü hizmete alınmış personelin karısı olduğun için aşağılıyorlar. Muhtemelen bir sürü kibar kadın var ama kendilerini sunma biçimleri nedeniyle onlarla arkadaş olmak istemiyorum”²⁵¹

2015 yılında Hyde, asker eşlerinin kurum karşısındaki gücünü ve konumunu sorgulamak ve bu gücün günlük işleyişini değerlendirmek için yaptığı etnografik çalışmada, sahip olunan rütbenin eşlerin kolektivitelerini etkilediğini ve bu etkilemenin kurumsal olarak onaylanmış yollar tarafından desteklendiği bulgularına ulaşmıştır. Yine katılımcılardan birinin doğrudan bir ifadesiyle;

“Bazı asker eşleri, kocalarının rütbelerini taşırlar. Böylece, sizinle ilk tanıştıklarında kocalarının rütbesinin ne olduğunu netleştireceklerdir ve siz sadece bakıp anlarsınız -bak bir fincan çay için benim tipim değilsin ifadesini-. Dolayısıyla ben senin tipin değilsem, sen de benim tipim değilsin, o halde konuşmayalım...”²⁵²

Aynı yıl Rosen ve Moghadam eşler arasındaki akran desteğinin gelişiminde sosyo-çevresel faktörleri ele aldıkları çalışmada, subay, astsubay ve gönüllü hizmete alınan faillerin eşleri arasında rütbe temelli farklılaşmadan kaynaklı, deneyimlenen yaşam

²⁵⁰ a.g.e.

²⁵¹ Margaret C. Harrell, *Invisible Women; Junior Enlisted Army Wives* (Santa Monica: Rand Corporation, 2001), 33.

²⁵² Alexandra Hyde, *“Inhabiting No-Man’s-Land: The Military Mobilities Of Army Wives”* (PhD Thesis, Economics and Political Science, 2015), 98

koşullarının ve bu minvalde sosyal faaliyetlere ve akran desteğine katılımlarının farklılaştığına vurgu yapmışlardır. Nitekim araştırmacılar, askerler arasındaki rütbesel hiyerarşilerin ve ilişki biçimlerinin, eşler arasındaki sirayetine yönelik alandaki hâkim doxaya (bizim tabirimizle) dikkat çekmişlerdir.²⁵³

Yapılmış bu çalışmalarda rütbeli failin kendisi, yasal olarak simgesel gücün doğrudan hak sahibi olarak eşi, çocukları ve diğer aile bireyleri ise bu gücün çeşitli uygulamalar ve söylemler vasıtasıyla taşıyıcısı olarak muamele görürler. Başka bir deyişle, askerî alanda failin sahip olduğu rütbe, ona kanunen tanınan bir “hak sahipliği”, failin eş ve çocuklarına yayılım gösterme eğilimine sahiptir. Bu yayılım, faillere rütbeyi kanunen dolaylı fakat düzenlenen aile yemekleri, törenler, çay ve kahve günleri, veda ve hoş geldin geceleri gibi çeşitli etkinliklerde çoğu zaman doğrudan taşıyormuşçasına bir simgesel temsil dayatır. Bu söz konusu temsile uygun davranmak hem kendi ait olduğu hem de ilişkide bulunduğu diğer kategorileri, rütbenin simgesel yayılımı doğrultusunda algılamak, sınıflandırmak ve bu minvalde eylemde bulunmak anlamına gelebilir. Başka bir deyişle bu temsil, işleyiş gücünü ve devamlılığını, alanda sahip olunan rütbe ve kıdemi tekil bir kategoriden çıkararak aile bireylerine aktarmaya çalıştığı, *rütbenin simgesel yayılımı* olarak kavramsallaştırılabilecek bir süreçten alır. Bunu resmi zevat tarafından çerçevesi çizilen rütbenin en başat simgesel sermaye olarak kıymet gördüğü ve alandaki hiyerarşik yapılanma içinde hâkim konumlara gelindikçe kendisini sınıflandıracak olan faillere kendi sınıflandırıcı ve nitelendirici algı bütünlerini dayatabilmesinin o denli açık geldiği bir evrende yapar. Farklılığın ve çok kimliklikten doğabilecek amorf düzlemlerin yerine, önceden tanımlamak uğraşısıyla ne olduğunu, yani temsil kaynağını kendisinin çizdiği güç ve otorite konumuna yaptığı atıfları yerleştirmeye çalışır. Bu temsil, Goffman’ın simgelerin toplumsal bilgi işlevini yorumlarken kullandığı biri ile yan yana olmanın kişinin toplumsal kimliğine ilişkin bir bilgi kaynağı olarak kullanıldığı “ile” mefhumuna benzer.²⁵⁴ Buradaki fark bunun doğrudan kişisel göstergelerden değil, rütbenin eş ya da çocuklara yayıldığı daha nesnel bir temsilden ve Goffman’ın kimi durumlar olarak nadir gördüğü meselenin kurumsal bir aygıt içinde resmi düzenlemeler ve işleyişle süreklileştirilmesinde yatar. Ancak bireylerin kendi niteliklerini paranteze alarak

²⁵³ Leora N. Rosen and Linda Z. Moghadam, “Impact of Military Organization on Social Support Patterns of Army Wives”, *Human Organization*, Vol. 48, No. 3 (1989): 191-193.

²⁵⁴ Erving Goffman, *Damga, Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014), 84)

onları değerlendirmede dışsal bir kaynağa başvurmasıyla (rütbe ya da yanlarındaki kişi) benzeşir. Kısaca üzerinde durduğumuz bu simgesel oyunun nesnel temelini, önemli ölçüde simgesel yayılım ile taşıyıcı konumuna gelen faillerin aralarında bir topluluk bilinci ve destek duygusu yaratabilme böylelikle alanın hiyerarşik yapılanmasını ve “uyum”u sağlayabilme işlevi oluşturur.

Simgesel temsilin yayılım gösterdiği fail, bu yayılımı eşinin askerî komuta zinciri içinde sahip olduğu güç ve otoriteyi, kimi zaman resmi tanım aralığının içine alınmış kimi zamansa gündelik etkileşimlerde ön plana çıkan yollarla taşıyıcısı konumuna gelir. Böylece “rütbeyle dayalı sosyal ilişkilerden rahatsızlık duymaz; bunlar ona doğal görünür.”²⁵⁵

O halde rütbenin simgesel yayılımının nesnel dayanağını *eşler arasında sosyal desteği sağlamak ve onların özellikle rütbeli eşleri görevdeyken yaşayabilecekleri sıkıntıların önüne geçmek* amacından ve eşin üstlenmiş olduğu hizmet gerisi faaliyetlerden aldığını söylemek bu bağlamda mümkündür. Ancak bu yayılım pratiklerinin Türkiye ordu alanında bir diğer nesnel dayanağı, ilkiyle diyalog içinde olan ordu evleri, askerî gazino, tatil kampları ve çeşitli askerî sosyal tesislerde uygulanan rütbe temelinde ayırım-bölümlendirme uygulamaları oluşturur.

Bu bölümlendirme üstsubay, subay ve astsubay olmak üzere 3 rütbe kategorisi etrafında döner. Kimi zaman uygulanan ayırım-bölümlendirmelerde, kullanım alanları ve coğrafi olarak hizmet verilen binalar tümüyle ayrılırken kimi zaman aynı kullanım alanlarının içinde daha mikro ayrımlara gidilir. Ordu evi, askerî kamp ve çeşitli tesislerin başına rütbe ibaresi konularak tamamıyla bölümlendirilmesi, özellikle büyük şehirlerdeki tesislerde ve çok sık tercih edilen Akdeniz ve Ege illerinin askerî tatil kamplarında yaygındır. Diğer yandan mikro ayrımlar ise kuaför, otel, masa, plaj, asansör gibi alanların rütbeyle göre ayrılması ile tatbik edilir ve bu mikro ayrımların da kendi içinde bölümlendirilerek daha kılcal alanlara nüfuz etmesini sağlayan düzenlemeler vardır. Örneğin üstsubay, subay ve astsubayların birlikte yararlanabildikleri bir ordu evi lokantasında masalar, üzerlerine konulan ve o masadan hangi rütbe kategorisinin yararlanabileceğini gösteren simgeler ile ayrılır. Yakın bir tarihe kadar eğer tesis manzaralı ise cam kenarında, değil ise diğer masalara kıyasla daha ortada üstsubaylar, onların hemen yanında subaylar ve masalara gidiş ve geliş de

²⁵⁵ Cynthia Enloe, *Manevralar* (Ankara: İletişim Yayınları, 2006), 295.

kullanılan ve yol üstü olarak tabir edilebilecek masalara ise astsubaylar oturur. Benzer bir ayırım giriş ve çıkışların aynı olduğu ve dışarıdan kompakt bir yapı görünümü veren çeşitli askerî kamplarda da uygulanır. Örneğin askerlerin ve ailelerinin faydalanması, tatil ve dinlenmeleri için hizmet gösteren pek çok askerî kampta, tesisler aynı coğrafi mekân üzerine konumlanmasına rağmen, subay ve astsubayların ve aile bireylerinin yararlanabilecekleri hizmetin niteliği yapılan bölümlendirmeler ile birbirlerinden farklılaşmış olur. Plaj, deniz ve kumsal sahip olunan rütbe temelinde bir sınır çizgisi çekilerek bölünür. Denizin daha kayalık, kumsalın görece daha az taşlı olduğu yer subaylara verilir. Kamplarda bir diğer bölümlendirme hizmete sunulan motellerde yapılır. Subay motelleri daha bakımlı, daha ferah ve oda kullanım açısından daha konforludur. Öte yandan pek çok askerî tesis de özellikle -Doğu ve Güneydoğu şehirleri gibi- ayırım ve bölümlendirmeler çok daha görünmez ve çok daha az kurumsaldır.

Tüm bu bölümlendirmenin arkasında sürekli bir sınır koyma ve böylelikle hiyerarşik olarak görev ve yetki alanı ile birbirlerinden hali hazırda ayrılmış olan gruplar arasındaki farkları, askerî görev ve yetki alanından çıkarıp failin kendisinin yanında eşinin ve çocuklarının gündelik hayat pratikleri içinde eğlenme, spor yapma, konaklama, tatile gitme gibi pratiklere sızdırarak toplumsal alanlara yayma gayreti yatar. Böylece askerî hiyerarşi ve disiplin uygulamaları etrafındaki zorunluluklar, ordu alanında elde ettiği sorgulanmayan ve koşulsuz itaat bekleyen tahakküm gücündeki pratikleri ve tanınma edimlerini, gündelik deneyimlerinin içine yayma uğraşıyla biçimlendirilir.

Başka bir deyişle tüm bu ayırım ve bölümlendirmeler, faillerin sahip olduğu kendi tanınma ve sınıflandırma pratiklerini dayatan simgesel gücün, mekân planlaması ve bölümlendirilmesi yoluyla fiiliyata dönüştürülmesini içerir. Buradaki süreç, Bourdieu'nün "ayrıştırıcı olmak için ayrışma kaygısından ilham almaya ihtiyacı olmayan şey olarak"²⁵⁶ ele aldığı ayrıcalığın tam tersi gibidir. Burada ayrıcalık, bizzat alan içinde farklı gruplara hiyerarşik olarak dağılmış konumdaki failleri, teatral bir eylem dinamiğinin içine alacak mekân planlamaları üzerinden görünüm kazanır.

²⁵⁶ Pierre Bourdieu, "Simgesel Sermaye ve Toplumsal Sınıflar", *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 76 (2014): 203.

Ancak bunun için, yani bu bölünme pratiklerinin *hiyerarşinin ve disiplinin selameti adına sürdürülmesi* olarak kabul edilmesi ve böylelikle “*bu iş zaten böyle olur*” a dönüştürülmesi için nesnel bölümlendirmelerden, yönetmelik ve yazılı düzenlemelerden çok daha fazlası, faillerin bunu bizzat kabulü ve eylemleriyle sürekli yeniden üretmeleri gerekir. Bu ise kamusal temsillere duyulan inancın bağlı olduğu, otorite ve tahakküm ilişkilerinin nakşedileceği bir askerî habitusu şart koşar.

3.6. Türkiye’de Harp Okullarının Tarihçesi

Bu bölümde araştırmanın uygulama bölümünde yapılacak olan analizler ile ilişkili olduğu için Türkiye’deki askerî okulların tarihçesi üzerinde durulacaktır.

Harp Okulları ile başlayacak olursak; İmparatorluğun geri kalmışlık çıkmazını sancılı bir biçimde kabul edişinde temel çıkış noktası olarak görülen orduyu, çağa ayak uydurma fikriyle Harp Okullarının kuruluş tarihi 1835 yılına kadar geri götürülebilir. Bu tarihte “Mekteb-i Harbiye” adı verilen okul ile modern orduya subay yetiştirmek amaçlanmıştır. Harbiye’nin yanında orduya kurmay subay yetiştirmek maksadıyla okulun kurulmasının ardından 1835–1838 tarihleri arasında kurmay subay yetiştirmek için Avrupa’ya subaylar gönderilmiş dönüşlerinde kendilerine “tevcih kurmaylığı” verilerek askerî okullara öğretmen olarak atanmışlardır.²⁵⁷

Ancak Harbiye’deki eğitim “ne sınıf geçme sistemi ne de programlar ve gelen öğrencilerin niteliği” açısından bu çağdaş niteliği taşıyamadığından 1845’de yeniden düzenlemeye gidilmiştir.²⁵⁸ Bu tarihte Abdülhamit’in fermanı ile Harp Okullarının 4 yıl olması, bu okullara kaynak yetiştirecek askerî idadilerin ve kurmay subay yetiştirmek için sınıfların kurulmasına karar verilmiştir.²⁵⁹ Askerî okullardaki en büyük değişim 1877 tarihindeki Osmanlı-Rus savaşı ile yaşanmış, geniş toprak kayıplarının yarattığı ortam içinde okullar için örnek alınan Fransız modelinden, İmparatorluğun yıkılışına kadar etkisini sürdürecektir. Alman etkisine girilmiştir. Böylece eğitimler Alman subay ve uzmanlarca verilmeye başlanmıştır.²⁶⁰

²⁵⁷ Mehmet Özel, *2000’li Yıllara Girerken Türk Ordusu* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999), 259.

²⁵⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 155.

²⁵⁹ İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, “Türk Kültürü”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Aylık Dergi*, S.130-131-132 (1973): 1401.

²⁶⁰ Şule Sağlam Ridha, “Türkiye’deki Askerî Okulların Tarihi”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma 25, (2016): 5.

1908 yılına kadar Harbiye’de verilen eğitim ağırlıklı olarak piyade ve süvari subaylarından oluşmuş, her ne kadar askerî idadilerin bulunduğu çeşitli illerde Harp Okulları açılmışsa da²⁶¹ kaynak ve nitelikli personel eksikliğinden kısa bir süre içinde kapatılmışlardır. I. Dünya savaşı yıllarında Harp Okulu eğitimi Ankara’da Abidin Paşa Köşkü çevresinde talimgâh olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁶² Daha sonra Ankara’ya alınan okul, 1948 yılına kadar 2 yıllık dönemler halinde eğitim ve öğretimine devam etmiştir. İki yıl olan eğitim 1948 yılında üç, 1963’te iki, 1971’de üç, 1974 yılında ise dört yıl olarak düzenlenmiştir.²⁶³

1991 yılına kadar Harbiye’de eğitim görenler makine, inşaat, elektrik-elektronik gibi çeşitli programlardan lisans derecesi almışlardır. 2011–2012 itibarıyla ise çoklu lisans programında görece geniş bir yelpazede yer alan Bilgisayar Mühendisliği, Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği ve Tarih gibi programlar açılmıştır.²⁶⁴ Bu okulların tamamı 15 Temmuz sonrası kurulan Milli Savunma Üniversitesi’nin çatısı altına alınmıştır.

3.6. Astsubay Okullarının Tarihçesi

Günümüz modern astsubay okulları, tarihsel seyri içinde Osmanlı’nın gedikli sınıfına kadar geri götürülebilir. Osmanlı’da Fatih Sultan Mehmet dönemindeki gedikli sınıf, II. Mahmut’un yeniçeri ocağına son vermesiyle birlikte kaldırılmıştır. 1828–1829 Osmanlı- Rus harbinden sonra ilk defa Alay okulları ve Efrad-ı Askerîye okulları açılmıştır. 1879–1886 yılları arasında İstanbul’da bir “Astsubay Süvari Okulu” ile Rami kışlasında “Ağır Topçu Astsubay Okulu”, Halıcıoğlu’nda “Ulaştırma Astsubay Okulu”, Eyüp’te “Levazım Astsubay Okulu” yer almıştır. Bundan başka her ordu müfettişliği merkezinde birer Astsubay Numune taburları teşkil edilmiştir.²⁶⁵ 1909 yılına gelindiğinde Mahmut Şevket Paşa tarafından İstanbul ve Konya’da Gedikli Küçük Zabit Okulu açılmış, bu okullara ilkokulu bitiren öğrenciler alınmış ve bu öğrencilere 3 yıllık bir eğitim ve öğrenimden sonra bir yıl piyade, bir yıl da meslek

²⁶¹ Mehmet Özel, *2000’li Yıllara Girerken Türk Ordusu* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999), 276.

²⁶² İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, “Türk Kültürü”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Aylık Dergi*, S.130-131-132 (1973): 1403.

²⁶³ Mehmet Özel, *2000’li Yıllara Girerken Türk Ordusu* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999), 276.

²⁶⁴ “Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Tarihçesi”, erişim 03 Aralık 2021, <https://msu.edu.tr/sayfadetay?SayfaId=495&ParentMenuId=54>

²⁶⁵ Mehmet Özel, *2000’li Yıllara Girerken Türk Ordusu* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999), 310.

eğitimi verilmiştir. Ancak bu okullar 3 dönem mezun vermelerinin ardından I. Dünya savaşı sebebiyle kapatılmıştır.²⁶⁶

Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber 1925 yılında Gedikli K Zabit Okulları, Ankara'da Gedikli Hazırlama Okulu adıyla faaliyete geçmiş, bu okul 1928'de kapatılarak aynı yıl biri Kayseri'de diğeri de Konya'da olmak üzere iki "Gedikli Erbaş Hazırlama Okulu" açılmıştır. Astsubay hazırlık okulları bu dönemlerde ortaokul düzeyinde eğitim vermişlerdir. Bunlara Elazığ'da açılan  bir okul daha ilave edilmiştir. Bu okulların tamamı 1952'de lağvedilmiştir.²⁶⁷ 1956 yılında orum, Demirci ve Mersin gibi yerlerde yeni hazırlık okulları açılmışsa da 1961–1963 yılları arasında kapatılmıştır.²⁶⁸ 1964 yılına gelindiğinde ortaokul düzeyindeki okullar kapatılmış yerine lise düzeyinde eğitim veren ve daha sonra ankırı'ya taşınacak olan Konya Astsubay Hazırlık Okulu açılmıştır. Aynı yıl lise düzeyine yükseltilen bir diğerk okul Elektronik Erbaş Hazırlama Okulu olmuştur.²⁶⁹

1997 yılında ankırı'da bulunan Astsubay hazırlama okulunun Balıkesir'e taşınmasıyla çok Programlı Astsubay Hazırlama Okulu kurulmuştur.²⁷⁰ Bu okul bando ve sağlık sınıfı haricindeki, tüm sınıflarda astsubaylara eğitim vermiş ve eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Fakat 2002 tarihine gelindiğinde tüm astsubay okullarının eğitim düzeyleri lise seviyesinden ön lisans seviyesine çıkarılmıştır. İsimleri de Astsubay Meslek Yüksekokulu olarak değiştirilmiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası tüm askerî okullar yeniden teşkilatlandırılmış ve Milli Savunma niversitesi adıyla kurulan niversitenin çatısı altına alınmıştır.

²⁶⁶ İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, "Türk Kültürü", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Aylık Dergi*, S.130-131-132 (1973): 1408.

²⁶⁷ Mehmet zel, *2000'li Yıllara Girerken Türk Ordusu* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999), 310.

²⁶⁸ A.g.e.,311.

²⁶⁹ Oktay Yıldıırım, *Astsubay Hakkında Her şey* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016), 39.

²⁷⁰ A.g.e., 39-40.

4. FAİLLERİN SAHİP OLDUKLARI SERMAYELERİN VE ALANDAKİ SİMGESEL MÜCADELELERİN RÜTBE BAZINDA ARAŞTIRILMASI

4.1 Yöntem ve Analiz

Araştırmanın bu kısmında araştırmanın amaçlarından, kapsamından, araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinden, söz konusu tekniklerin yapısından, araştırma hipotezlerinden ve yararlanılan analiz yöntemlerinden söz edilmiştir.

4.1.1. Araştırmanın Konusu

Elinizdeki araştırma, ordu alanının komünal yaşamı temelinde benzer eğitim ve sosyalleşme süreçlerinden geçen, aşağı yukarı aynı disipline edici mekanizma içinde yapılandırılan ve lojman yaşamı, kıta ve tatbikat görevleri, üniforma ve resmî törenler gibi deneyimlerin, faillerin benzer örüntüler sergileyebilmelerinin temelini oluşturduğuna yönelik varsayımları kabul eder. Ancak ana argüman, alanın -ordu alanı başlığında detaylı bir biçimde tartışılmış olan- hiyerarşik bir yapılanma üzerine kurulu olduğu ve sermayenin eşitsiz dağılımı dolayımında çetin mücadelelerin döndüğü kendi içinde bir kozmos olduğu ve bunun farklılık örüntülerine odaklanmamızı-benzerlik örüntülerinin içinde bile- kaçınılmaz hale getirdiğidir.

Bu noktada Bourdieu'nün vurgusundan hareketle; alanın sosyal yapılarının nesnelliğinin kendisini sınıflandıracak ve yapılandıracak bir özneliği inşa eden ve yeniden üreten bir askerî habitus tasarlıyoruz. Askerî habitus, ilk olarak alanın komünal yapısı ve disipliniyle *benzer yaşam koşulları* içinde benzer deneyimleri, algı ve değerlendirme mekanizmalarını üretebilecek bir matrise sahiptir. Ancak bunun yanında alanın hiyerarşik yapısı ve eşitsiz sermaye dağılımının –daima benzer yaşam koşullarıyla ilişkisiyle ve çoğu zaman bizzat bu benzerliğin içinde- yarattığı *eşitsiz yaşam koşullarından* doğan farklılık da–askerî sınıf habitusu olarak da adlandırılabilir- aynı matrisin içinde yer alır.

Böylece askerî habitusu hem ortaklık hem de eşitsizlik temelindeki farklılığa sahip temsil ve eylemlerin üreticisi ve taşıyıcısı konumuna yerleştiriyoruz. Ancak bunun yanında alanın nesnel koşulları tarafından yapılandırılmalarının (en bariz örneği olan alandaki sosyalizasyon; askerî eğitim ve disipline edici tüm işleyişler gibi) deneyimlenen yaşam koşulları içinde faillere nakşedeceği yatkınlıklar ile bizzat bu

yapılandırıcıları algılama ve sınıflandırmalarının da²⁷¹ analize dâhil edilmesindeki azami önemi vurguluyoruz.

Geliştirdiğimiz önermelerde, “farklılığın” izinden giderek ordu alanındaki eşitsiz yaşam koşullarının ve bu koşullar içinde yapılan askerî habitusun öncelikle; alanın hiyerarşik yapılanması ve sermaye analizleriyle analiz edilebileceğini savunuyoruz. Başka bir deyişle rütbesel hiyerarşinin ve eşitsiz sermaye hacim ve yapısını elinde bulundurmanın, ordu alanında “farkın” oluşumuna etki eden amillerin başında geldiğini ileri sürüyoruz.

Üstelik bu amiller içinde failin algılama ve sınıflandırma kategorilerinin kendisini, Türkiye’de ordu alanında kurumsal ayırım ve bölümlendirmeler etrafında uzun yıllardır dönmekte olan simgesel mücadeleler özelinde sunabileceği kanaatindeyiz. Bu mücadeleleri *rütbenin simgesel yayılımı* olarak kavramsallaştırdığımız, rütbenin askerî emir komuta zinciri içinde sahip olduğu tanınma ve sınıflandırmadaki temsilini, eş ve çocuklara nüfuz ettirebilme süreci üzerinden okumaya çalışıyoruz.

Fakat yüksek lisans tezi ve pandemi koşulları nedeniyle araştırma bu önermeleri layığıyla sınavabilecek zaman, imkân ve araçlardan önemli ölçüde yoksundur. Yine de bu kısıtlılıklar ile betimsel bir resim çizmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle ordu alanında hiyerarşik bir düzlemde üst üste konumlandırılmış durumdaki faileri 3 rütbe kategorisi (üstsubay, subay, astsubay) olarak sınıflandırdık. Ardından sahip oldukları ekonomik ve kültürel sermayeleri ortaya çıkarmak amacıyla tüketim analizine tabi tuttuk. Burada amaçlanan söz konusu sermayelere ilişkin genel bir resim çizmektir.

Daha sonra ise Simgesel Güç Mücadelelerin Sahnesi; Ordu Alanı başlığı altında tartışılan simgesel meselelerden–temsil, rütbenin simgesel yayılımı, kurumsal ayırım ve bölümlendirmeler gibi- çıkarsanan önermelere failerin katılım düzeylerini sınadık. Bu bölümün temel iddiası failerin sahip oldukları rütbe ve sermayelerin ve bu doğrultuda deneyimledikleri eşitsiz yaşam koşullarının; çeşitli meselelere yaklaşım tarzında, algılama ve değerlendirme kategorilerinde yani yapılandırılmış bir yapılandırıcı olan askerî habitustaki farklılığı işaret ettiğine yöneliktir. Bu amaçla geliştirilen önermelere ilişkin katılım düzeylerindeki farklılıkları yorumladık.

²⁷¹ Disiplini değerlendiriş, kurumsal bölümlendirmelerin doğallaştırılması, şiddetin “meşruiyet” zeminine yerleşimi, rütbenin kendinden menkul olarak anlaşılması ve simgesel yayılımı gibi.

4.1.2. Araştırmanın Amacı

Askerî sosyoloji üzerine geniş bir literatür mevcuttur. Fakat bu literatüre ağırlıklı olarak ABD'nin uygulamalı bilim paradigması içinde pratik amaçlar doğrultusunda şekillenen temel kaygılar yön verir. Birliklerin uyum ve motivasyonunu arttırmak, askerî eğitim, askerî kültür, sivil-asker ilişkileri gibi çalışma alanlarını ele alan disiplinin bakışı genelde sosyolojinin düşünsel temellerinin atıldığı ve teorik olarak halen ona yön veren pek çok düşünce ekolünü ve geliştirilen kuramları görmezden gelme eğilimindedir. Bu da II. Dünya savaşı sonrasında kurumsallaşan disiplinin özellikle eleştirel gelenek içindeki okullarla kurduğu diyalogun sınırlı olması sonucunu doğurmuştur. Bu sınırlılık ABD'nin yanı sıra askerî sosyolojinin gerek akademik gerek kurumsal manada kendine yer bulduğu pek çok Avrupa ülkesinde de geçerlidir. Pendlebury'nin de belirttiği gibi daha genel bir sosyal teoriye başvurmada bir isteksizlik mevcuttur ve bu durum askerî sosyoloji ile sosyoloji arasında bir uçuruma neden olmuş görünmektedir.²⁷²

Buradaki amacımız bu kapsamda Pierre Bourdieu'nün sosyolojik bakışı ve inşa ettiği kavramlar temelinde orduya yaklaşmak ve böylece askerî sosyoloji disiplininin ana damar sosyoloji ile olan bağını bir nebze olsa kurmaktır. Bu bağ kurma amacına, Bourdieu'nün kavram setiyle orduyu ele almanın yanı sıra asıl olarak onun güç ve eşitsizlik ilişkilerini ortaya çıkarmaya dönük takındığı temel düstur yön vermektedir.

4.1.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi başlangıçta çeşitli illerde Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı olarak görev yapan 147 subay-astsubay askerî personel oluşturmaktaydı. Ancak ordu evleri, askerî tesisler ve rütbe ile ilgili çeşitli sorulara cevap vermek istemeyen 54 aday araştırmanın dışında bırakılmış ve toplamda 93 subay-astsubay ile görüşme sağlanmıştır. Seçilen örneklem üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar astsubay kategorisi, subay kategorisi (Teğmen, Üsteğmen, Yüzbaşı) ve üstsubay kategorisidir (Binbaşı, Yarbay ve Albay). Örneklem dâhilindeki katılımcıların verilerine 2021 yılının Haziran

²⁷² Jarrod Pendlebury, "Bourdieu in the Military: The Field of Officer Training in Three Air Forces", içinde *Processes and Practices in Military Training and Education* (Helsinki: National Defence University, 2019), 22.

ve Eylül ayları arasında yüz yüze ve e-posta teknikleri aracılığıyla yapılan anket formu vasıtasıyla erişilmiştir.

4.1.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın mevcut dört sınırlılığa sahip olduğu söylenebilir. İlk sınırlılık olarak alan ve sermaye Bourdieu'nün ileri sürdüğü manada tarihsel olarak inşa edilememiştir. Bu noktanın temel sınırlılığı teşkil etmesi açısından burayı biraz açacak olursak; *Ayrım* çalışmasında Bourdieu, kurcaladığı temel meselenin öncelikle Fransa'nın kendine özgü koşulları içinde -hâkim sınıfların saygınlık biçimleri, ekonomik ve kültürel soyluluk unvanları gibi- inşa edildiğini kabul eder. Ancak ana argümanın ekonomik ve sosyal koşullar evreni ile yaşam tarzları arasındaki ilişkiler modeli olduğunu ve bunun evrensel argümanlar üretebilme potansiyeline sahip olduğunu savunur.²⁷³ Başka bir deyişle ekonomik ve sosyal koşullar evrenindeki fark ya da ayırt edici göstergeler sisteminin her tabakalaşmış toplum için geçerli olduğunu ama toplumdaki farklılıkların farklılık gösterebileceğini ileri sürer.²⁷⁴ Bu doğrultuda, bu göstergelerin bizzat Türkiye'deki tabakalaşmanın sosyo-ekonomik tarihselliğinde farklılaşan boyutlara sahip olduğunu öngörmek zor değildir. Nitekim Bourdieu'nün soyluluk ve saygınlık analizlerini dayandırdığı Avrupa feodalizmi ve aristokratik yapılanma, Osmanlı'da karşılığını büyük ölçüde devletin ve seçkin zevatin güçlü otoritesinde bulur. Mardin'in yerinde vurgusuyla; toplumda siyasal iktidar, uzun yıllar ekonomik zenginlikten daha değerli bir meta olarak işlev görmüştür.²⁷⁵

Biraz daha açarsak; Osmanlı toplum yapısının, toprak sahibi bir aristokrasinin yokluğundan²⁷⁶, burjuvazi ve işçi sınıfının ortaya çıkış koşulları hazırlayan amillerin iktisadi ve hukuki yapılanmasından, Rönesans ve Aydınlanma hareketleri gibi fikri ve düşünsel yapılanmasına kadar önemli farklılıkları kendinde barındırdığı aşîkârdır. Bu farklılıkların, "Modern" Türkiye'nin kuruluşundan bu yana kendine özgü bir yapı kazandığını söylemekte tarihsel bir bağlamın daima gündemde tutulması gerekliliğine işaret eder. Diğer yandan bu anlam; hem sosyal analize konu olan nesne ve kavramları ele alışımızın, idrakimizin ve sınıflandırmalarımızın, o nesnenin tarihsel gelişmeler ve

²⁷³ Pierre Bourdieu, *Distinction A Social Critique of the Judgement of Taste* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), xi-xii.

²⁷⁴ Bourdieu'nün buradaki vurgularını biraz değiştirirsek.

²⁷⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 208.

²⁷⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 160.

m¼cadelelerinin ¼r¼n¼ olduğunu hem de bu nesneyi inşa etmek gayesinde olan araştırmacının epistemolojik kopuşunda alet çantasındaki en etkili silah olduğunu hatırladığımızda bir kez daha ¼nem kazanır.²⁷⁷

O halde şimdiye dek yapılmış pek çok çalışmadan da anlaşılacağı ¼zere T¼rkiye evrenine fazla “Fransız” kalabilen başlıca sosyal ve k¼lt¼rel g¼stergelerin, yukarıda çok kısa bahsini ettiğimiz tarihsel bağlam içinde inşa edilmesi gerektiği g¼r¼l¼r. Elinizdeki çalışmanın –en azından şimdilik- en b¼y¼k eksikliği de zannediyoruz ki bu olsa gerektir. Her ne kadar başlangıçta kendini araştırmalara yeni yeni aan bir evrende bir nebze saha yoklamasına, alanın ve sermayelerin tarihsel bir inşasına soyunmuş olsak da çeşitli nedenlerden ¼t¼r¼ ikisini bir arada g¼t¼remedik. Bu nedenlerin başında ordunun sosyal araştırmalara son yıllara kadar ¼nemli ¼l¼de kapalı olması, orduya dair akademik yazımın ekseriyetle sivil-asker ilişkileri etrafında -meseleyi siyasi aygıt ve s¼relerle ilişkisi içinde değerlendiren- toplanması ve y¼ksek lisans tezinin g¼rece kısıtlı bir zaman dilimine sahip olması gelmektedir. Ama en ¼nemlisi t¼m bu zorlukları aşma girişiminin bizi, saha araştırması ve tarihsel inşa arasında bir seçim yapmamızı gerektirecek bir noktaya sevk etmiş olmasıdır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, araştırmaya katılan ¼rneklem ile yalnızca anket ¼zerinden g¼r¼řme sağlanabilmiş olması ve başlangıçta planlanan yapılandırılmış g¼r¼řmelerin çalışmanın pandemi kısıtlamalarının ortasına rastlaması nedeniyle gerçekleştirilememesidir. Bu eksiklik ile bağlantılı olarak yapılandırılmış g¼r¼řmelere ilişkin olarak hazırlanan sosyal sermaye sorularını sınama fırsatı olmamıştır. ¼¼nc¼ olarak ulaşılabilen ¼rneklem sayısının az olması ve bu sayının r¼tbelere g¼re dağılım yapısının ¼nemli farklılıklara sahip olması nedeniyle ekonomik ve k¼lt¼rel sermayeye ilişkin elde edilen verilere, istatistiki analiz (fark ya da ilişki gibi) uygulanamamış, veriler frekans analizi y¼ntemiyle betimsel bir biçimde yorumlanmaya çalışılmıştır. Son olarak araştırma, yalnızca Kara Kuvvetlerinde alışan personeli kapsamış, analize dâhil edilseler daha kapsamlı ve isabetli yorumların yapılmasına olanak tanıyacak olan Hava ve Deniz Kuvvetleri gibi Kuvvet Komutanlıkları araştırma kapsamına alınamamıştır.

²⁷⁷ Pierre Bourdieu’dan aktaran G¼ney eğin, Ayrım İçinde, ‘*Bilindişi, Tarihtir*’ S¼z¼ Hakkında Birkaç Kelam (Ankara: Heretik Yayınları), 7.

Bu dört sınırlılık da araştırma sırasında karşılaştığımız zorluklar ile yakından ilişkilidir. Öncelikle Pierre Bourdieu'nün tüm kavramları ve yaklaşımıyla orduyu ele alan bir çalışma henüz yoktur. Bu nedenle araştırma sırasında hipotezler geliştirmek, eleştirel bir sorgulamaya henüz izin veren bir ordu evreninde araştırma için izin almak, soruları cevaplandıracak bireyler bulmak ve tüm bunları yüksek lisans tezinin görece kısıtlı zaman diliminde gerçekleştirmek karşılaştığımız başlıca zorluklardır. Tüm bu zorlukların yukarıda bahsettiğimiz sınırlılıkları önemli ölçüde belirlediği kanaatindeyiz.

4.1.5. Araştırmanın Soru-Hipotezleri ve Bunların Dayandığı Kaynaklar

Bu bölümde, ordu alanında eylemde bulunan faillerin sahip oldukları sermaye yapısının-hacminin çeşitli tüketim pratikleri üzerinden genel bir dağılımı sunulmaya çalışılmış ve alanda uzun yıllardır devam etmekte olan çeşitli süreçlere ilişkin yaklaşımlardaki fark sınanmıştır. Bu amaçla faillerin ekonomik ve kültürel sermayelerine ve alandaki simgesel mücadelelere ilişkin sorular hazırlanmıştır. Bunlardan kültürel ve ekonomik sermayeler, tüketim bazında (ev, araba, eğitim, yabancı dil, baba mesleği vb.) simgesel mücadeleler ise sahip olunan rütbe bazında ele alınmıştır. Ekonomik ve kültürel sermayeye ilişkin geliştirilen anket literatürde Bourdieu üzerinden yapılan tüketim çalışmalarından pek de farklı değildir. Ancak simgesel mücadeleler ordu alanına özgü olarak kavranmıştır. Bu kapsamda kültürel sermaye olarak değerlendirilebilecek rütbenin sürekli tanınma ve yanlış tanınmasıyla birlikte simgesel sermayeye dönüştüğü savunulmuştur. Nitekim bu sermaye, ordu evleri ve askerî tesisler gibi rütbe temelinde, Türkiye evreninde dönen çeşitli sorunlar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Ekonomik ve kültürel sermayeye ilişkin cevaplardaki kategori sayısının katılımcı sayısına kıyasla fazla olması nedeniyle başlangıçta planlanan fark hipotezleri geliştirilememiştir. Bunun yerine yüzde ve frekans analizleri yapılmış böylece sahip olunan rütbe göre sermayelerin genel dağılımı ortaya konmaya çalışılmıştır. Simgesel mücadele göstergelerine ilişkin olarak ise böyle bir sorun olmadığından ordinal düzlemde tasarlanan hipotezlere ilişkin fark hipotezleri geliştirilebilmiş, önermelere verilen yanıtların rütbe göre anlamlı bir biçimde farklılaşp farklılaşmadığı soru bazında sorgulanabilmiştir.

Sırayla gidecek olursak:

Ekonomik ve kültürel sermayeye ilişkin geliştirilen araştırma soruları Pierre Bourdieu'nün kendisinin yaptığı çalışmalar ve onun sosyolojisini konu edinen araştırmacıların yaptıkları çalışmalardan yola çıkmıştır. Kültürel sermayede:

İlk kurguladığımız, *failin sahip olduğu en yüksek diploma türü* sorusu, Pierre Bourdieu'nün Ayrım²⁷⁸ çalışmasında, kültürel sermayenin içindeki eğitim sermayesine ilişkin sınamalarda işe koştugu bir göstergedir. İkinci *tiyatro, müze, sanat galerileri gibi yerlere gitme sıklıkları* sorusu, Bourdieu'nün Sanat Sevdası²⁷⁹ çalışmasında sinema, tiyatro, müze ve konser gibi faaliyetlere katılımları sorgulamasından, Avcı ve Yaşar²⁸⁰ tarafından geliştirilen kültürel sermaye ölçeğindeki müze ve tarihi yerleri ziyaret etme önermesinden, Erdoğan'ın 2018'de,²⁸¹ Avcı'nın²⁸² ise 2021'de kültürel sermaye bağlamında tiyatro, bale, opera ve müzeye gitme düzeylerini sorguladığı çalışmalardan ve kültürel tüketim konusunda önemli bir isim olan Ganzeboom'un çalışmasından²⁸³ yola çıkarak kurgulanmıştır. Üçüncü *yabancı dil bilme durumu*, Bakuoğlu, Aşkun Yıldırım ve Yıldırım²⁸⁴ tarafından kültürel sermaye boyutunu ölçmede yabancı dil bilme durumunun sorgulandığı çalışmadan, Ateş tarafından²⁸⁵ yabancı dil bilgisinin katılımcıların sanata ilgi düzeyleri ve eğitim durumları ile sınıandığı çalışmadan, Kaya'nın,²⁸⁶ beğeni tercihleriyle iyi derecede yabancı dil bilmenin ilişkisini ele alan çalışmadan yola çıkarak kurgulanmıştır.

Kültürel sermayeye ilişkin öne sürülen *baba mesleği ve baba eğitim düzeyine* ilişkin sorgulamalar Bourdieu'nün²⁸⁷ toplumsal köken analizlerinde her ikisini kullanarak

²⁷⁸ Pierre Bourdieu, *Ayrım*, çev. Derya Fırat, Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayınları, 2015), 771.

²⁷⁹ Pierre Bourdieu, *Sanat Sevdası*, çev. Sertaç Canbolat (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2011), 160-195.

²⁸⁰ Y. Emre Avcı, Mehmet Yaşar, "Kültürel Sermaye Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *International Journal of Social Science Research*, C.3, S.4 (2014): 71.

²⁸¹ Umut Erdoğan, "Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 79.

²⁸² Ceren Avcı, "Kültürel Sermaye ve Bileşenleri: Şırnak Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrenci Profiline Belirlenmesi", *Gastronomi Araştırmaları*, ed. Yener Oğan (İstanbul: Çizgi Yayınları, 2021), 161.

²⁸³ Harry B.G. Ganzeboom, "Explaining Differential Participation in High-Cultural Activities", *Theoretical Models and Empirical Analyses* (Groningen: Explanatory Sociology, 1982), 186-201.

²⁸⁴ Refika Bakaoğlu, Olcay B.A. Yıldırım, Hakan Yıldırım, "Kültürel Sermaye Ekseninde Kamu Kurum Kültürü Tipolojileri İle İş Yaşam Kalitesi ve Etik İklim Arasındaki İlişki", *Tübitak Araştırma Projesi*, 2013, No: 110K379.

²⁸⁵ Koray Ateş, "Bourdieu Yaklaşımıyla Ankara Devlet Tiyatroları Seyircilerinin Beğeni Kültürü" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 66.

²⁸⁶ Barışcan Kaya, "Beğeni Tercihleri Üzerinden Kültürel ve Sınıfsal Farklılıklara Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak: Denizli Kentinde Orta Sınıflarda Kültürel Farklılıkların Yansımaları" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 127.

²⁸⁷ Pierre Bourdieu, *Ayrım*, çev. Derya Fırat, Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayınları, 2015), 770.

yaptığı analizlerden yola çıkarak kurgulanmıştır. Kültürel sermaye ilişkin son olarak öne sürdüğümüz, *kitap okuma düzeyi* sorusu ise Güdücü ve Şencan²⁸⁸ tarafından kitap okumanın, sosyal ve kültürel hayata katılım ile kültürel sermaye üzerinden sorgulayan çalışmadan, Keleş'in²⁸⁹ Bourdieucu tüketim analizinde kitap okuma alışkanlıklarına ilişkin sorgulamasından, Ateş'in²⁹⁰ tiyatro seyircilerinin beğeni kültürünü ortaya çıkarmada kitap okuma sıklıklarını ölçen çalışmasından yola çıkarak kurgulanmıştır.

Ekonomik sermayeye ilişkin olarak ise sırasıyla; *aylık gelir* sorusu Bourdieu'nün²⁹¹ ekonomik sermayenin başlıca göstergelerinden biri olarak ele aldığı aylık gelirden, *sahip olunan otomobil fiyatı*, Bourdieu'nün²⁹² *Ayrım* adlı çalışmasında ekonomik sermaye göstergesi olarak değerlendirdiği otomobil sahipliği ve maddi değer sorgulamalarından, *ev sahibi olma durumu* yine *Ayrım'a*²⁹³ dayanarak yapılan sorgulamalardan kurgulanmıştır. Giyim alışverişlerine ayrılan miktar soruları ise katılımcıların giyim tüketimlerinin ekonomik ve sosyal bağlamda değerlendirme iddiasındaki Aslan'ın²⁹⁴ 2019 yılındaki çalışmasından, tüketim alışkanlıkları üzerinden sermaye analizinde aylık giyim alışverişini sorgulayan Erdoğan'ın²⁹⁵ 2018 yılındaki çalışmasından yola çıkılarak kurgulanmıştır.

Simgesel mücadelelere ilişkin geliştirilen hipotezler ise Pierre Bourdieu'nün simgesel form sosyolojisini, Türkiye'deki ordu alanında devam etmekte olan süreç ve koşullar ile ilişkili bir biçimde ele alarak tasarlanmıştır. Orduda dönen simgesel mücadeleler, alandaki başat güç konumunda bulunan rütbe üzerine bina edilmiştir. Buradaki temel argüman; rütbenin, salt verili bir kategori, resmi bir gösterge konumunda olmayıp alandaki güç ve otoriteye dayalı ilişkilerinin sürdürülmesinde, eş ve çocuklar gibi aile üyelerine yayılımında, sivil alandaki meslektaşlar arasına taşınmasında etkin bir rol

²⁸⁸ Burcu Güdücü, Eren Şencan, "Memurların Kitap Okuma Alışkanlıkları ve Sosyal Kültürel Hayatlarının Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi" *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, S.4 (2020): 333-349.

²⁸⁹ F. Didem Yemeniciler Keleş, "Orta Sınıfın Tüketim Eğilimi, Beğeni ve Alışkanlıklarının Bourdieu Perspektifinden İncelenmesi: Orta Sınıf üzerine 2014 Yılında İstanbul'da Yapılan Niteliksel Bir Çalışma" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), IV.

²⁹⁰ Koray Ateş, "Bourdieu'cu Yaklaşımla Ankara Devlet Tiyatroları Seyircilerinin Beğeni Kültürü" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 70.

²⁹¹ Pierre Bourdieu, *Ayrım*, çev. Derya Fırat, Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayınları, 2015), 769.

²⁹² A.g.e., 744.

²⁹³ A.g.e., 769.

²⁹⁴ Evşen Altun Aslan, "Kültürel Sermaye ve Sınıf İçi Farklılaşma: Orta Sınıfların Kültürel Sermaye Yatırımı Olarak Özel Okul Tercihleri" (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 168.

²⁹⁵ Umut Erdoğan, "Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 145.

oynadığına yöneliktir. Başka bir deyişle rütbenin, kendi simgesel temsilini emir-komuta zincirinin ötesine geçirmek suretiyle askerî hiyerarşideki eşitsizliği yeniden ürettiği ileri sürülmüştür.

Bu sürecin rütbenin simgesel yayılımı adını verdiğimiz ve Türkiye’de özellikle 1980’den sonra yaygınlaşan askerî tesisler, ordu evleri ve askerî kamplar gibi yerlerde uygulanmakta olan rütbe temelli kurumsal ayırım-bölümlendirmeler temelinde yeniden üretilmesi buradaki nesnel dayanak noktamızdır. Diğer yandan her ne kadar meşruiyetini ilk başta resmi aygıtın düzenlemelerinden alıyor görünse de bu uygulamalar yeniden üretilmelerindeki sürekliliği, faillerin habituslarına yerleşebilme ve sorgu sahasının dışına itilebilme düzeyinden alır. Başka bir deyişle rütbenin askerî emir-komuta zinciri etrafında sahip olduğu güç ve otoriteyi ister failin aile bireylerine ister ordu alanının dışına yayma durumlarını ele alalım istersek bu sürecin kurumsal ayırım ve bölümlendirme pratikleriyle yeniden üretilme dinamiklerini tartışalım; bunların devamlılığındaki temel saik tüm bunları algılayan faillerin bizzat iştirakidir.

O halde bu süreç ve uygulamaların işleyiş ve devamlılığı, aynı zamanda sürekli bir tanınma ve meşru kabul edilmeye yönelik verilen mücadelelerin parçası konumundadır. Nitekim faillerin tüm bunları algılayış biçimleri, bunlara katılım düzeyleri, tekel kurulmak istenen başat hedeflerden biridir. Böylelikle Türkiye’de ordu evreninde dönen rütbenin simgesel yayılımı ve kurumsal ayırım ve bölümlendirmelere ilişkin mücadelelerde, faillerin bakış açısı ve yaklaşım tarzı önemli analiz nesneleri haline gelir. Tam da bu noktada bu meselelerin küçük ama etkili bir sorgulamasını yapacağını düşündüğümüz altı hipotez geliştirdik.

Bu kapsamda birbiriyle iç içe giren bu süreç ve uygulamalara ilişkin olarak 6 hipotez geliştirdik. Bunlar:

H1- “Ordu evleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî tesislerde failin kendisine gösterilen hizmetin rütbeye göre farklılık gösterdiği” önermesine katılım düzeyi sahip olunan rütbeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2- “Ordu evleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî tesislerde failin ailesine gösterilen hizmetin rütbeye göre farklılık gösterdiği” önermesine katılım düzeyi sahip olunan rütbeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3- “Sahip olunan rütbenin sivil alanlarda ast ve üstlerle kurulan ilişkiyi etkilediği” önermesine katılım düzeyi sahip olunan rütbeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4- “Ordu alanı içinde kişinin ailesinin kendisinin sahip olduğu rütbeye göre tanındığı” önermesine katılım düzeyi sahip olunan rütbeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H5- “Sahip olunan rütbenin sivil hayatta ayrıcalık sağladığı” önermesine katılım düzeyi sahip olunan rütbeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H6- “Farklı statüler arasında (uzman çavuşluktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa gibi) geçiş yapılsa da önceki rütbe üzerinden muamele görülmeye devam edildiği” önermesine katılım düzeyi sahip olunan rütbeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Faillerin bunlara verecekleri cevaplar üzerinden, yukarıda ele alınan süreç ve uygulamalara ilişkin yaklaşım tarzlarındaki farklılığı ortaya koymaya çalıştık. Bunun faillerin sahip oldukları rütbe kategorilerine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını savunduk. Burada öne sürdüğümüz tüm hipotezler, ordu alanındaki simgesel mücadeleler başlığı altında ele aldığımız meselelere ilişkin olarak hazırlandı.

4.1.6. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket benimsenmiştir. Bu amaçla geliştirilen anket dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm kişisel bilgi formu, ikinci bölüm kültürel sermaye ile ilgili kategorik sorular, üçüncü bölüm ekonomik sermaye ile ilgili kategorik sorular ve son bölüm ise simgesel mücadelelere dair ordinal tipteki sorulardan meydana gelmektedir.

4.1.7. Veri Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler IBM SPSS 25.0 versiyonuna girilmiş ve araştırma boyunca tüm istatistiksel analizler söz konusu paket program yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular bölümünün ilk kısmında katılımcılara dair tanımlayıcı ve demografik istatistikler yer almaktadır, ikinci kısımda katılımcıların kültürel sermaye ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların frekans dağılımları yer almaktadır. Üçüncü kısımda

katılımcıların ekonomik sermaye ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların frekans dağılımları yer almaktadır. Dördüncü kısımda katılımcıların simgesel mücadeleler ile ilgili ordinal düzlemdeki sorulara verdikleri yanıtların frekans dağılımları ile madde ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Simgesel Mücadeleler testlerinin ordinal düzlemde olmasından kaynaklı ikiden fazla grup arasındaki farkların tespiti için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır.

Kruskal Wallis H testi için sıfır ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir.

H0: $\mu_1=\mu_2=\mu_3=\mu_m$ (m adet grup ortalaması arasında istatistiksel olarak önemli bir fark yoktur.)

H1: $\mu_1=\mu_2=\mu_3=\mu_m$ (m adet grup ortalamasından en az biri diğerlerinden istatistiksel olarak önemli bir şekilde farklıdır.)

Kruskal Wallis H testi sonucu anlamlı farklılık bulunması durumunda m adet grup teker teker birbiri ile karşılaştırılarak söz konusu farkın kaynağı olan grup veya gruplar incelenmiştir. Anlamlılık (Sig.) değeri olarak 0.05 belirlenmiş ve testlerin %95 güven düzeyi ile yorumlanması sağlanmıştır.

4.2.Bulgular

4.2.1 Demografik ve Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen örnekleme ait tanımlayıcı ve demografik istatistikler tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1.1: Demografik ve Tanımlayıcı İstatistikler

Özellik	Kategori	Frekans (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	93	100,0%
	20-29	4	4,3%
Yaş Grubu	30-39	33	35,5%
	40-49	36	38,7%
	50-59	20	21,5%
Medeni Durum	Bekâr	4	4,3%
	Evli	88	94,6%
	Boşanmış	1	1,1%
	2	22	23,7%

	3	55	59,1%
	4	5	5,4%
Görev Yapılan Kuvvet	Kara Kuvvetleri	93	100,00%
	Lise	1	1,1%
	Ön lisans	7	7,5%
Sahip Olunan En	Lisans	67	72,0%
Yüksek Diploma Türü	Yüksek lisans	15	16,1%
	Doktora	3	3,2%

Örneklemin tamamı erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı şu şekildedir; %4,3, 20–29 yaş arası (n=4), %35,5 30–39 yaş arası (n=33), %38,7, 40–49 yaş arası (n=36), %21,5 50–59 yaş arası (n=20).

Örneklemin medeni duruma göre dağılımı şu şekildedir; %4,3 bekâr (n=4), %94,6 evli (n=88), %1,1 boşanmış (n=1). Örneklemin görev yaptığı kuvvetlere göre dağılımı şu şekildedir; %100 Kara kuvvetleri (n=93). Örneklemin sahip olduğu en yüksek mezuniyet derecesine göre dağılımı şu şekildedir; %1,1 lise (n=1), %7,5 ön lisans (n=7), %72,0 lisans (n=67), %16,1 yüksek lisans (n=15), %3,2 doktora (n=3).

Örneklemin rütbe kategorisine göre dağılımları tablo 2’deki gibidir.

Tablo 1.2: Rütbe İstatistikleri

Kategori	Frekans (N)	Yüzde (%)
Astsubay	49	52,7%
Subay	16	17,2%
Üstsubay	28	30,1%
Toplam	93	100,0%

Örneklemin rütbe kategorisine göre dağılımı şu şekildedir; %52,7 Astsubay (n=49), %17,2 Subay (n=16), %30,1 Üstsubay (n=28).

Tablo 1.3: Ayrıntılı Rütbe İstatistikleri

Kategori	Frekans (N)	Yüzde (%)
Astsubay Çavuş	2	2,2%
Astsubay Kıdemli Çavuş	3	3,2%
Astsubay Üstçavuş	3	3,2%

Astsubay Kıdemli Üstçavuş	7	7,5%
Astsubay Başçavuş	13	14,0%
Astsubay Kıdemli Başçavuş	21	22,6%
Teğmen	5	5,4%
Üsteğmen	5	5,4%
Yüzbaşı	6	6,5%
Binbaşı	5	5,4%
Yarbay	6	6,5%
Albay	17	18,3%
Toplam	93	100,0%

Örneklemenin ayrıntılı rütbe kategorisine göre dağılımı şu şekildedir; %2,2 Astsubay Çavuş (n=2), %3,2 Astsubay Kıdemli Çavuş (n=3), %3,2 Astsubay Üstçavuş (n=3), %7,5 Astsubay Kıdemli Üstçavuş (n=7), %14,0 Astsubay Başçavuş (n=13), 22,6% Astsubay Kıdemli Başçavuş (n=21), %5,4 Teğmen (n=5), %5,4 Üsteğmen (n=5), %6,5 Yüzbaşı (n=6), %5,4 Binbaşı (n=5), %6,5 Yarbay (n=6), %18,3 Albay (n=17).

Tablo 1.4: Aile Bireyleri ile İlgili Demografik ve Tanımlayıcı İstatistikler

Özellik	Kategori	Frekans (N)	Yüzde (%)
Eş Meslek	Öğretmen	12	12,9%
	İşçi	1	1,1%
	Asker (subay)	1	1,1%
	Serbest meslek (doktor, mühendis vb.)	9	9,7%
	Ev hanımı	44	47,3%
	Memur (sivil)	18	19,4%
	Diğer	2	2,2%
	Evli değilim	6	6,5%
Anne Meslek	Öğretmen	1	1,1%
	İşçi	2	2,2%
	Çiftçi	2	2,2%
	Ev hanımı	82	88,2%
	İşsiz	1	1,1%
	Memur (sivil)	4	4,3%
	Diğer	1	1,1%
	İşçi	18	19,4%
Baba Meslek	Asker (subay)	2	2,2%
	Asker (astsubay)	9	9,7%
	Esnaf-tüccar	8	8,6%
	Serbest meslek (doktor, mühendis vb.)	4	4,3%
	Çiftçi	15	16,1%

	İşsiz	1	1,1%
	Memur (sivil)	28	30,1%
	Diğer	8	8,6%
Baba Eğitim Durumu	Okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil.	5	5,4%
	İlkokul	42	45,2%
	Ortaokul	12	12,9%
	Lise	20	21,5%
	Üniversite (ön lisans)	5	5,4%
	Üniversite (lisans)	8	8,6%
	Üniversite (yüksek lisans)	1	1,1%
	Okuma-yazma bilmiyor.	7	7,5%
	Okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil.	17	18,3%
	İlkokul	50	53,8%
Anne Eğitim Durumu	Ortaokul	9	9,7%
	Lise	7	7,5%
	Üniversite (ön lisans)	1	1,1%
	Üniversite (lisans)	2	2,2%

Örneklemin eşlerinin mesleklerine göre dağılımı şu şekildedir; %12,9 öğretmen (n=12), %1,1 işçi (n=1), %1,1 asker (subay) (n=1), %9,7 serbest meslek (doktor, mühendis vb.) (n=9), %47,3 ev hanımı (n=44), %19,4 memur (sivil) (n=18), %2,2 diğer (n=2), %6,5 evli değilim (n=6).

Örneklemin anne meslek durumuna göre dağılımı şu şekildedir; %1,1 öğretmen (n=1), %2,2 işçi (n=2), %2,2 çiftçi (n=2), %88,2 ev hanımı (n=82), %1,1 işsiz (n=1), %4,3 memur (sivil) (n=4), %1,1 diğer (n=1).

Baba meslek durumuna göre ise şu şekilde dağılmaktadır; %19,4 işçi (n=18), %2,2 asker (subay) (n=2), %9,7 asker (astsubay) (n=9), %8,6 esnaf-tüccar (n=8), %4,3 serbest meslek (doktor, mühendis vb.) (n=4), %16,1 çiftçi (n=15), %1,1 işsiz (n=1), %30,1 memur (sivil) (n=28), %8,6 diğer (n=8). Örneklemin eş eğitim durumuna göre dağılımı şu şekildedir; %1,1 ortaokul (n=1), %25,8 lise (n=24), %10,8 üniversite (ön lisans) (n=10), %49,5 üniversite (lisans) (n=46), %5,4 üniversite (yüksek lisans) (n=5), %1,1 üniversite (doktora) (n=1), %6,5 evli değilim (n=6).

Örneklemin baba eğitim durumuna göre dağılımı şu şekildedir; %5,4 okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil. (n=5), %45,2 ilkokul (n=42), %12,9 ortaokul (n=12), %21,5 lise (n=20), %5,4 üniversite (ön lisans) (n=5), %8,6 üniversite (lisans) (n=8), %1,1 üniversite (yüksek lisans) (n=1).

Anne eğitim durumuna göre ise şu şekilde dağılmaktadır; %7,5 okuma-yazma bilmiyor. (n=7), %18,3 okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil. (n=17), %53,8 ilkokul (n=50), %9,7 ortaokul (n=9), %7,5 lise (n=7), %1,1 üniversite (ön lisans) (n=1), %2,2 üniversite (lisans) (n=2).

Tablo 1.5: Örneklemin Çocuk Sayısının Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	Çocuğu yok	1 Çocuk	2 Çocuk	3 Çocuk	Top.
	N	4	11	29	5	49
Astsubay	%	8,2	22,4	59,2	10,2	100,0
	N	4	6	6	0,0	16
Subay	%	25,0	37,5	37,5	0,0	100,0
	N	3	5	20	0,0	28
Üstsubay	%	10,7	17,9	71,4	0,0	100,0
	N	11	22	55	5	93
Toplam	%	11,8	23,7	59,1	5,4	100,0

Oranlar incelendiğinde verilen cevapların 2 çocuk etrafında yoğunlaştığı, Üstsubayların %71,4'lük oran ile 2 çocuğa sahip olan en yüksek kategori olduğu, onu 2 ve üzeri çocuk sahipliğinin %69,4'lük oranıyla Astsubay kategorisinin takip ettiği görülmektedir.

Subay kategorisindeki katılımcıların ise hemen her cevap kategorisindeki dağılım ile çocuk sayısı açısından en farklı kategori olduğu söylenebilir.

Tablo 1.6: Örneklemin Eş Meslek Durumunun Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	İşçi	Asker (Sb.)	Serbest Meslek (Doktor, Mühendis, Avukat)	Ev Hanımı	Sivil Memur	Diğ.	Evli Değ.	Top.
	N	1	0	4	27	13	1	3	49
Astsb.	%	2,0	0,0	8,2	55,1	26,5	2,0	6,1	100,0

	N	0	0	1	6	6	0	3	16
Sb.	%	0,0	0,0	6,3	37,5	37,5	0,0	18,8	100,0
	N	0	1	4	11	11	1	0	28
Üstsb.	%	0,0	3,6	14,3	39,3	39,3	3,6	0,0	100,0
	N	1	1	9	44	30	2	6	93
Top.	%	1,1	1,1	9,7	47,3	32,3	2,2	6,5	100,0

Oranlar incelendiğinde verilen cevapların ev hanımı ve sivil memur etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Örneklemin eş meslek durumuna baktığımızda, %55,1'lik oran ile en yüksek Astsubay kategorisindeki katılımcıların eşlerinin bir işte çalışmadığı, onu sırasıyla Üstsubay ve Subay kategorisindeki katılımcıların takip ettiği söylenebilir. Eşlerinin sivil memur olduğunu belirten katılımcıların oranları ise %26,5 ile en düşük Astsubay, %37,5 ile subay ve %39,3 ile üstsubay rütbesindeki katılımcılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2. Kültürel Sermayeye İlişkin Frekans Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların sahip oldukları kültürel sermayenin hacim ve yapısı hakkında genel bir resim oluşturmak amacıyla sınanan göstergelerin dağılım yüzdeleri çapraz tablolar ile sunulmuştur.

Tablo 2.1: Örneklemin Sahip Oldukları En Yüksek Diploma Türünün Dağılımı

Kategori	Frekans (N)	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
	N	1	7	39	1	1	49
Astsubay	%	2,0	14,3	79,6	2,0	2,0	100,0
	N	0	0	12	4	0	16
Subay	%	0,0	0,0	75,0	25,0	0,0	100,0
	N	0	0	16	10	2	28
Üstsubay	%	0,0	0,0	57,2	35,7	7,1	100,0
	N	1	7	67	15	3	93
Toplam	%	1,1	7,5	72,0	16,1	3,2	100

Oranlar incelendiğinde Astsubay kategorisinde yer alan örneklemin %14,3'ü ön lisans seviyesinde eğitime sahip iken, Subay ve Üstsubay kategorisinde yer alan tüm örneklem lisans ve üzeri seviyede eğitime sahiptir. Lisans seviyesinde eğitime sahip Astsubay oranı %79,6 iken, Subay oranı %75,0 Üstsubay oranı ise %57,2'dir. Lisans

üstü eğitime sahip Astsubay oranı %4,0 iken, Subay oranı %25,0 Üstsubay oranı ise %42,8'dir.

Subay ve üstsubay arasındaki farkın başlıca kaynağı her ne kadar araştırmada yer almasa da üstsubay örneklemini oluşturan katılımcıların önemli bir kısmının kurmay olması gibi görünmektedir. Bu durum araştırmada ulaşılabilen grubun yapısından kaynaklanmaktadır.

Astsubayların, subay ve üstsubaylara göre daha düşük oranda eğitime sahip olmalarının ise kurumsal ve hukuki düzenlemelerden kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Nitekim hatırlayacak olursak; astsubay olmak isteyenler, ordunun kendi okulları olan Astsubay Meslek Yüksekokullarında ön lisans düzeyinde eğitim görürler. Bu askerî okullar dışında astsubay olmak isteyenler güncel durumda herhangi bir meslek yüksekokulundan mezun olarak astsubaylık sınavına giriş yapabilirler. Bir diğer yol da sözleşmeli astsubaylıktan geçiş yapmaktır. Ancak her iki yolda da en az 2 yıllık bir yüksekokul bitirme şartı aranır. Subaylar ise Harp Okullarında eğitim görürler, eğitim süresi 4 yıldır ve lisans derecesinde eğitim verilir. Bu askerî okullar dışında subay olmak isteyenler herhangi bir lisans programından mezun olarak subaylık sınavına giriş yapabilirler. Yine sözleşmeli astsubaylıkta olduğu gibi subay olmanın bir diğer yolu sözleşmeli subaylıktan geçiş yapmaktır. Her iki yolda da en az dört yıllık bir yükseköğretim kurumundan mezun olma şartı aranır. Ancak bu, kişilerin sahip olduğu eğitim düzeyinin sabit kalacağı anlamına gelmez. Çünkü hem subayların hem de astsubayların istedikleri takdirde daha ileri düzeyde bir eğitim alabilmelerinin önu kanunen açıktır. Nitekim örnekleminizdeki astsubaylar askerî okulda verilen iki yıllık ön lisans eğitime rağmen 79,6%'sı lisans ve üzeri eğitime sahiptir. Bu durum görevdeyken daha yüksek bir eğitim almanın, özlük haklarında memuriyet derece ve kademesi açısından doğrudan bir etkiye sahip olmasıyla açıklanabilir. Nitekim TSK Personel Kanununda²⁹⁶ göreve başladıktan sonra astsubay çavuşların lisans tamamlama eğitimi yapmaları, en az dört yıl veya daha fazla süreli bir fakülte bitirmeleri halinde derece ve kademelerine iki kademe ilave edileceği belirtilir. Böylece lisans eğitimi seviyesindeki benzerlik daha iyi anlaşılabilir.

²⁹⁶ "Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu (1739 S.K.)", Resmî Gazete, 14574 (Temmuz 1967), 4430-1.

Tablo 2.2: Örneklemin Müze, Sanat Galerisi, Opera, Tiyatro Durumunun Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	Evet, sık sık.	Evet, ara sıra.	Evet, nadiren	Hayır, hiç gitmem	Toplam
	N	1	11	21	16	49
Astsubay	%	2,0	22,4	42,9	32,7	100,0
	N	0	8	6	2	16
Subay	%	0,0	50,0	37,5	12,5	100,0
	N	2	16	5	5	28
Üstsubay	%	7,1	57,1	17,9	17,9	100,0
	N	3	35	32	30	93
Toplam	%	3,2	37,6	100,0	34,4	100,0

Oranlar incelendiğinde en yüksek oranda tiyatro, müze ve sanat galerisi ve operaya giden kesimin sık sık (%7,1) ve ara sıra (%57,1) ile Üstsubay rütbe kategorisinin olduğu, onu ara sıra (%50,0) ile Subay alt rütbe kategorisinin takip ettiği ve en düşük Tiyatro, bale ve operaya giden kesimin ise sık sık (%2,0) ve ara sıra (%22,4) ile Astsubay rütbe kategorisi olduğu görülmektedir. Görüleceği üzere rütbe arttıkça faillerin sanat faaliyetlerine katılım düzeyleri artmıştır. Bu durumun astsubayların subaylara, subayların ise üstsubaylara kıyasla eğitim düzeylerinin ve ekonomik sermaye göstergelerinin düşük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu doğrultuda katılımcı gelir seviyesinin ve eğitim durumunun kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımında etkili olduğu yorumu yapılabilir. Bu önermenin gelir unsurunu destekleyici çalışmalar Şencan²⁹⁷, Ateş²⁹⁸, Erdoğan²⁹⁹ tarafından yapılmıştır.

Tablo 2.3: Örneklemin Yabancı Dil Bilme Durumunun Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	Bilmiyor	Biliyor	Toplam
	N	23	26	49
Astsubay	%	46,9	53,1	100,0
	N	3	13	16
Subay	%	17,9	82,1	100,0

²⁹⁷ Eren Şencan, “İstanbul’da Yaşayan Farklı Meslek Gruplarına Mensup Kişilerin Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020).

²⁹⁸ Koray Ateş, “Bourdieu’cu Yaklaşımla Ankara Devlet Tiyatroları Seyircilerinin Beğeni Kültürü” (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

²⁹⁹ Umut Erdoğan, “Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği” (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).

	N	0	28	28
Üstsubay	%	0	100	100,0
	N	28	65	93
Toplam	%	30,1	69,9	100,0

Oranlar incelendiğinde Astsubay rütbe kategorisinde yabancı dil bilen katılımcı oranının en düşük olduğu (%46,9), Subay kategorisindeki katılımcıları büyük bir çoğunluğunun yabancı bildiği (%82,1) ve Üstsubay kategorisindeki subayların ise tamamının yabancı dil bildiği görülmektedir.

Subay ve üstsubaylar arasında dil bilme düzeyleri arasındaki farka dair eğitim seviyesinin önemli bir gösterge olduğu yorumu getirilebilir. Nitekim üstsubay rütbe kategorisine sahip olan katılımcıların yaklaşık yarısı lisansüstü bir seviyede eğitime sahip olmalarının yanı sıra çoğunluğu kurmaylık eğitimi almıştır. Ancak bunun aksine subay rütbesindeki katılımcılarda lisansüstü öğrenim seviyesi üstsubaylara göre daha düşüktür ve önemli bir kısmının kurmaylık eğitimi bulunmamaktadır. Üstsubayların tamamına yakını yabancı dil ile çocuk sayılabilecek bir yaşta, askerî lise döneminde tanışmış, bu tanışıklığını Harp Okulunda verilen dil eğitimiyle ilerletmiş görünürken subayların sivil okullardan mesleğe geçiş yapmalarının böyle bir gelişim çizgisine sahip olmalarının önünü kapattığı söylenebilir. Subay ve üstsubaylar arasındaki bu askerî okul ve sivil okul farkını tespit eden çalışma Gürçan³⁰⁰ tarafından yapılmıştır.

Astsubay ve diğer rütbe kategorileri arasındaki farklılığın; subayların alabildiği kurmaylık eğitimiyle, astsubayların Kara Kuvvetleri özelinde ikmal, bakım, mühimmat gibi görev ve çalışma alanları içinde idare ve yönetimden ziyade teknik uzmanlık kapsamında faaliyet göstermeleriyle, Harp Okulları ve Astsubay Hazırlık Okullarında verilen eğitimin ders, okul süresi, müfredat vb. faktörler ile ilişkili olduğu yorumu yapılabilir.

Bir diğer önemli faktör ise her üç rütbe kategorisinde de katılımcıların dil seviyelerini ilerletebilmelerinde önemli bir etken olarak görünen Silahlı Kuvvetler nam ve hesabına yurt dışında eğitim alabilmeleri ya da görevlendirmelere katılmaları olabilir. O halde ordu alanında rütbe yükseldikçe bir yabancı dil bilme olasılığının arttığı

³⁰⁰ Metin Gürçan “Opening the Blackbox: The Transformation of the Turkish Military” (PhD Thesis, The Department Political Science and Public Administration, 2016), 256.

yorumu yapılabilir. Literatürde benzer sonuçlara yine alanda yapılan nadir çalışmalardan birinde Gürçan³⁰¹ (2016) tarafından ulaşılmıştır.

Tablo 2.4: Örneklemin Baba Eğitim Durumunun Dağılımı

Kateg.	Frekans (N)	Okuma - yazma bilmiyor.	Biliyor mezun değil.	İlkokul	Ortaokul	Lise	Ön lisans	Lisans	Lisans üstü	Top .
	N	1	3	26	7	9	1	2	0	49
										100
Astsb.	%	2,0	6,1	53,1	14,3	18,4	2,0	4,1	0,0	,0
	N	0	1	2	3	5	3	2	0	16
										100
Subay	%	0,0	6,3	12,5	18,8	31,3	18,8	12,5	0,0	,0
	N	0	1	13	2	6	1	4	1	28
										100
Üstsb.	%	0,0	3,6	46,4	7,1	21,4	3,6	14,3	3,6	,0
	N	1	5	41	12	20	5	8	1	93
										100
Top.	%	1,1	5,4	44,1	12,9	21,5	5,4	8,6	1,1%	,0

Oranlar incelendiğinde Astsubay ve Üstsubay rütbe kategorisindeki katılımcıların baba eğitim durumlarının sırasıyla (%53,1) ve (%46,4) ile İlkokul düzeyinde, Subayların ise Baba eğitim düzeylerinin Lise (%31,3) ve Ön lisans (18,8) etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Her ne kadar Subayların baba eğitim düzeyleri daha yüksek olsa da genel dağılıma bakıldığında her üç rütbe kategorisinin de baba eğitim düzeylerinin lise ve altında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu dağılımı destekleyici çalışma, örneklemini yalnızca subaylardan oluşan Gürçan tarafından yapılmıştır. Nitekim bu çalışmada subayların baba eğitim düzeyleri, burada ulaştığımız sonuçlara benzer şekilde ağırlıklı olarak ortaokul ve lise eğitim düzeyleri etrafında dağılmıştır.³⁰²

Ancak subay ve astsubaylara yönelik 1974 yılında Kışlalı tarafından gerçekleştirilen çalışmaya baktığımızda, her iki rütbe kategorisinin (subayları ve üstsubayları aynı kategoride değerlendirirsek) baba eğitim düzeylerine dair farkın oldukça belirgin olduğu görülür. Nitekim bu çalışmada, subayların baba eğitim durumları ilkököl ve ortaokul etrafında toplanırken, astsubayların baba eğitim durumları ise ilkököl ve

³⁰¹ a.g.t.

³⁰² Metin Gürçan “Opening the Blackbox: The Transformation of the Turkish Military” (PhD Thesis, The Department Political Science and Public Administration, 2016), 253.

altında (mezun değil ya da okuma-yazması yok) toplanmıştır.³⁰³ Bu çalışmayı bir farklılık kıstası olarak görmekten çok, kendi tarihsel koşulları içinde önemli bir gösterge olarak ele aldığımızda; geçen yıllar ile gelinen noktada baba eğitim düzeyinin -Gürcan'ın ve elinizdeki çalışmanın ulaştığı sonuçlar ile- benzeşme eğilimi gösterdiği yorumu yapılabilir. Kışlalı'nın araştırma sonuçlarını karşılaştırarak ulaşılabilecek bir diğer önemli sonuç ise her iki rütbe kategorisindeki faillerin baba eğitim düzeyinde meydana gelen yükselmedir. Bu yükselme geçtiğimiz yıl 740 Hava Harp Okulu öğrencisi üzerine –yani yalnızca potansiyel subay ve üstsubay adayları- çalışma yapan Balık (2021) tarafından doğrulanmıştır. Balık, Harbiye'de eğitim gören öğrencilerin baba eğitim düzeylerinin lisans-ön lisans ve lise etrafında toplandığı sonucuna ulaşmıştır.³⁰⁴ Gürcan'ın ve elinizdeki çalışmadaki örneklemin yaş ve kuşak durumları göz önüne alındığında, Balık'ın yaptığı çalışmayla aradaki farklılık daha iyi okunabilir. Dolayısıyla orduya katılan faillerin toplumsal köken göstergelerinden önemli biri konumundaki baba eğitim düzeyinin yükselme eğilimi gösterdiği rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 2.5: Örneklemin Baba Meslek Durumunun Dağılımı

Kate g.	Freka ns (N)	İşçi	Asker/s b	Asker/ astsb	Esnağ/ tüccar	Serbest Meslek	Çiftçi	İşsiz	Mem ur /sivil	Diğ.	Top .
Asts b	N	13	0	3	3	0	12	0	12	6	49
	%	26,5	0,0	6,1	6,1	0,0	24,5	0,0	24,5	12,2	100,0
Sb.	N	5	1	2	1	1	2	1	3	0	16
	%	31,3	6,3	12,5	6,3	6,3	12,5	6,3	18,8	0,0	100,0
Üstsb	N	6	1	2	3	3	4	0	8	1	28
	%	21,4	3,6	7,1	10,7	10,7	14,3	0,0	28,6	3,6	100,0
Top.	N	24	2	7	7	4	18	1	23	7	93
	%	25,8	2,2	7,5	7,5	4,3	19,4	1,1	24,7	7,5	100,0

Oranlar incelendiğinde Astsubay kategorisindeki katılımcıların baba mesleklerinin işçi (%26,5) ve sivil memur (24,5), Subay kategorisindeki katılımcıların işçi (%31,3) ve sivil memur (%18,8), Üstsubay kategorisindeki katılımcıların ise işçi (%21,4) ve sivil

³⁰³ A. Taner Kışlalı, “Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.29, S.2 (1975), 89–105.

³⁰⁴ H. Hüseyin Balık “Gençlerin Tercih Edecekleri Meslekten Beklentileri ve Subaylık Mesleğine Bakışları” (Yüksek Lisans Tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2021), 253.

memur (28,6) etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların ağırlıklı olarak işçi ve memur toplumsal kökenine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Balık (2021) tarafından Harbiyelilere yapılan çalışma bu sonuçların subay ayağındaki dağılımı doğrular niteliktedir. Söz konusu çalışmada Harbiyelilerin baba meslekleri ağırlıklı olarak memur ve işçi etrafında toplanmıştır.³⁰⁵

Öte yandan Kışlalı'nın çalışmasında subayların baba mesleklerinin (%14,2) çiftçi ve (%34,7) memur ve (%13,3) esnaf-tüccar, astsubayların ise (37,8) çiftçi ve (%17,7) memur ve (%16,0) işçi etrafında toplandığı görülür.³⁰⁶ Söz konusu bulguları, elinizdeki çalışmanın bulguları ile değerlendirecek olursak Kışlalı'nın çalışmasından bu yana subayların baba mesleklerinde sivil memur grubunun konumunu koruduğu, çiftçi grubunun azaldığı, işçi meslek grubunun ise güçlendiği söylenebilir. Astsubayların baba mesleklerinde ise çiftçi meslek grubunun konumunu koruduğu, memur ve işçi meslek grubunun ise güçlendiği söylenebilir.

Tablo 2.6: Örneklemenin Kitap Okuma Düzeylerinin Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	Hiç	Nadiren	Bazen	Sık Sık	Toplam
	N	10	12	21	6	49
Astsubay	%	20,4	24,5	42,9	12,2	100,0
	N	2	4	6	4	16
Subay	%	12,5	25,0	37,5	25,0	100,0
	N	2	5	12	9	28
Üstsubay	%	7,1	17,9	42,9	32,1	100,0
	N	14	21	39	19	93
Toplam	%	15,1	22,6	41,9	20,4	100,0

Oranlar incelendiğinde en yüksek kitap okuma düzeyine sahip olan rütbe kategorisinin Bazen (%42,9) ve Sık Sık (%32,1) ile Üstsubay kategorisi olduğu, onu Bazen (%37,5) ve Sık Sık (%25,0) ile Subay kategorisi izlediği, en düşük kitap okuma düzeyine sahip olanların ise Bazen (%42,9) ve Sık Sık (%12,2) ile Astsubay rütbesindeki katılımcılar

³⁰⁵ A.g.t., 57.

³⁰⁶ A. Taner Kışlalı, "Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.29, S.2 (1975), 90–97.

olduğu görülmektedir. Yani rütbe arttıkça katılımcıların kitap okuma düzeyleri artmıştır.

Buraya kadar yapılan kültürel sermaye analizlerinde, faillerin rütbesi ile sahip oldukları kültürel sermaye arasında önemli ve doğrusal rabitaların olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan bulgulardan da anlaşılabacağı üzere faillerin toplumsal kökenleri açısından (baba mesleği ve baba eğitim durumu) önemli farklılıklara rastlanmaması, farklılığı üreten amillerin başında ordu alanının yapılandırıcı koşullarının geldiğini gösterir niteliktedir.

4.2.3. Ekonomik Sermayeye İlişkin Frekans Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların sahip oldukları ekonomik sermayenin hacim ve yapısı hakkında genel bir resim oluşturmak amacıyla sınıanan göstergelerin dağılım yüzdeleri çapraz tablolar ile sunulmuştur.

Tablo 3.1: 2021 Ocak-Haziran İtibariyle TSK’de Görevli Askerî Personelin Ortalama Maaşları

Kategori	Ortalama Maaş
Astsubay	6000–8500 TL
Teğmen	7500 TL
Üsteğmen	7800 TL
Yüzbaşı	8500 TL
Binbaşı	9150 TL
Yarbay	10800 TL
Albay	12900 TL

Bu maaş tablosu TSK personelinin Astsubaydan başlayarak Albay rütbesine kadar ortalama maaşlarını göstermektedir. Hizmet yılına, kademe ve dereceye, görev yapılan yere göre yaşanan farklılaşma, aile yardım ödeneği, tazminatlar gibi ek faktörler dâhil

edilmemiştir. Bunlardan tabloya dâhili durumunda en önemli farkı oluşturacak olanlar görev, makam, temsil ve iç güvenlik gibi tazminatlardır.

Tablo 3.2: Örneklemen Otomobil Fiyatının Dağılımı

Kateg.	Frekan s (N)	0– 50 Bin	50– 100 Bin	100– 150 Bin	150– 200 Bin	200– 250 Bin	250– 300 Bin	300– 350 Bin	350– 400 Bin	400– 450 Bin	450– 500 Bin	500 Bin ve Üze ri	Top.
	N	10	11	18	2	2	1	0	1	0	0	0	45
Astsb.	%	22,2	24,4	40,0	4,4	4,4	2,2	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	100,0
	N	0	6	8	1	0	0	0	0	0	0	0	15
Sb.	%	0,0	40,0	53,3	6,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	N	0	0	4	6	9	3	4	1	1	0	0	28
Üstsb.	%	0,0	0,0	14,3	21,4	32,1	10,7	14,3	3,6	3,6	0,0	0,0	100,0
	N	10	17	30	9	11	4	4	2	1	0	0	88
Top.	%	11,4	19,3	34,1	10,2	12,5	4,5	4,5	2,3	1,1	0,0	0,0	100,0

Oranlar incelendiğinde araç sahibi Astsubayların çoğunluğunun 0 ile 100,000 TL aralığında bir araca sahip olduğu (%46,6), Subay kategorisinde araç sahibi olanların çoğunluğunun 100,000 ile 150,000 TL arasında fiyatlı bir araca sahip olduğu (%53,3), Üstsubay kategorisinde araç sahibi olanların ise çoğunluğunun 150,000 TL ile 450,000 TL arasında fiyatlı bir araca sahip olduğu görülmektedir. (%27,3).

O halde rütbe arttıkça sahip olunan arabanın maddi değerinin de arttığı yorumu yapılabilir.

Tablo 3.3: Örneklemen Aylık Giyim Alışverişlerinin Fiyatının Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	0–500 TL	500–1000 TL	1000– 1500 TL	1500– 2000 TL	2000– 2500 TL	Top.
	N	31	13	5	0	0	49
Astsubay	%	63,3	26,5	10,2	0,0	0,0	100,0
	N	8	4	2	2	0	16
Subay	%	50,0	25,0	12,5	12,5	0,0	100,0

	N	5	8	8	6	1	28
Üstsubay	%	17,9	28,6	28,6	21,4	3,6	100,0
	N	44	25	15	8	1	93
Toplam	%	47,3	26,9	16,1	8,6	1,1	100,0

Oranlar incelendiğinde Astsubay ve Subay rütbe kategorilerinde yer alan katılımcıların çoğunun Astsubay (%63,3) ve Subay (%50,0) ile 500 TL ve altı giyim harcamasına sahip olmasına karşın Üstsubayların 500 TL üzeri aylık giyim harcamasına sahip olduğu görülmektedir. (%82,1)

Tablo 6’da en çok bekâr olduğunu ifade eden (%18) ve bir çocuğa sahip olmadığını belirten (%25) rütbe kategorisinin subaylar olduğu göz önüne alındığında en düşük giyim harcamasına sahip kategori olmaları daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 3.4: Örneklemin Ev Sahibi Olma Durumlarının Dağılımı

Rütbe	Frekans (N)	Ev Sahibi	Ev Sahibi Değilim	Top.
	N	32	17	49
Astsubay	%	65,3	34,7	100,0%
	N	11	5	16
Subay	%	68,8	31,2	100,0%
		24	4	28
Üstsubay	%	85,7	14,3	100,0%
	N	67	26	93
Toplam	%	72,0	28,0	100,00

Oranlar incelendiğinde ev sahibi olduğunu ifade eden katılımcıların oranının (%65,3) Astsubay ve (%68,8) Subay ile benzerlik gösterdiği, Üstsubay kategorisinin ise (%85,7) ile ev sahibi olduğunu belirten en yüksek katılımcı grubu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak genel tabloya baktığımızda her 3 rütbe kategorisinin de büyük çoğunluğunun bir ev sahibi olduğu söylenebilir.

Buraya kadar sunulan ekonomik sermayenin tüm göstergeleri açısından astsubayların giyim alışverişlerine ayrılan miktar hariç subaylardan, subayların ise üstsubaylardan

daha düşük harcamalarda bulundukları söylenebilir. Bu bağlamda katılımcıların sahip oldukları rütbenin, onların maddi tüketim alışkanlıklarında farklılıklara neden olduğu yorumu yapılabilir. Bu durumun katılımcılara verilen maaş ve ücretlerin rütbe bazında belirlenmesinden kaynaklanması başlıca neden gibi görünmektedir. Maaş faktörünün önemi, ordu alanındaki faillerin başka bir işte çalışmalarının önünün kapalı olması ve katılımcıların %47,3'ünün eşlerinin ev hanımı olduğu ve bir gelire sahip olmadığı da hatırlanacak olursa daha iyi anlaşılabilir. O halde faillerin sahip oldukları ekonomik sermayenin hacmi ve miktarı ile rütbe arasında önemli bağlantıların olduğu söylenebilir.

4.2.4. Simgesel Mücadelelere İlişkin Hipotez Testleri

Araştırmamızın en özgün yönünü, ordu alanında *rütbenin simgesel yayılımı* olarak kavramsallaştırdığımız bir süreç ve yapılanmayı ortaya çıkarmaya yönelik geliştirdiğimiz sorular oluşturmaktadır. Bu sorulara ilişkin hazırlanan ordinal düzlemdeki yanıtlara katılım düzeyini ölçmek amacıyla soru bazında Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Bu sorular geliştirilirken Türkiye ordu alanında dönen çeşitli sorunlar esas alınmıştır. İlk ortaya çıkarmaya çalıştığımız ve üzerine yoğunlaştığımız unsur sahip olunan rütbenin, ordu ve onun alt alanları dışına ne ölçüde taşınabildiği idi. Bunu keşfetmek için katılımcıların sahip oldukları rütbenin, sivil alanlarda ayrıcalık sağlayıp sağlamadığını ve ordu alanı dışında ast ve üstlerle olan ilişkilerini etkileyip etkilemediğini sınadık.

Tablo 4.1: Simgesel Mücadelelere Dair Ordinal Tipteki Maddelere Katılım Düzeyi Bakımından Farkları Sınayan Kruskal Wallis H Testi Bulguları

Önerme	Rütbe	N	$\bar{X}$	S.D	r	z	sig.	P.H.
Sahip olduğum rütbe sivil hayatta ayrıcalık sağlar.	Astsubay	49	2,82	1,47	47,59	1,237	0,539	-
	Subay	16	2,44	1,41	40,63			
	Üstsubay	28	2,93	1,54	49,61			
Ordu evleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin	Astsubay	49	4,63	0,95	63,26	45,578*	0,000	1(Astsb.)
	Subay	16	3,69	0,87	37,25			>2(Sb.)*
	Üstsubay	28	2,71	1,18	24,13			1(Astsb.) >3(Üstsb.)*

kendisine verilen hizmet rütbeye göre farklılık gösterir.									2(Sb.)>3(Üstsb.)*
Orduevleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin ailesine verilen hizmet rütbeye göre farklılık gösterir.	Astsubay	49	4,55	0,96	63,69				
	Subay	16	3,06	1,18	34,31				1(Astsb.)>2(Sb.)*
	Üstsubay	28	2,46	1,26	25,04	45,242*	0,000		1(Astsb.)>3(Üstsb.)*
Sahip olduğum rütbe, ordu alanı dışındaki sivil alanlarda ast ve üstlerimle olan ilişkilerimi etkiler.	Astsubay	49	3,35	1,44	56,84				1(Astsb.)>2(Sb.)*
	Subay	16	2,50	1,46	40,50	15,406*	0,000		1(Astsb.)>3(Üstsb.)*
	Üstsubay	28	2,04	0,79	33,50				
Uzmanlıktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa geçiş yapılsa da geçiş yapanlar önceki rütbelerine göre muamele görmeye devam ederler.	Astsubay	49	3,39	1,43	60,84				1(Astsb.)>2(Sb.)*
	Subay	16	1,81	0,83	32,94	28,996*	0,000		1(Astsb.)>3(Üstsb.)*
	Üstsubay	28	1,71	0,71	30,82				
Ordu alanı içinde ailem benim sahip olduğum rütbe üzerinden tanınır.	Astsubay	49	3,33	1,48	56,19				1(Astsb.)>2(Sb.)*
	Subay	16	2,81	1,17	48,88	17,988*	0,000		1(Astsb.)>3(Üstsb.)*
	Üstsubay	28	1,86	1,11	29,84				2(Sb.)>3(Üstsb.)*

*(%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farkları gösterir, $\bar{X}$: Ortalama, S.S: Standart Sapma, $\bar{r}$: Sıra Ortalaması, z: Z testi istatistiği. P.H: Kruskal Wallis H Testi Bulguları, - fark saptanmayan önermeler için Post Hoc Testlerine ihtiyaç duyulmamıştır. Post Hoc Testi bulgularındaki kısaltmalar rütbe kategorilerini ifade etmektedir. Astsb= Astsubay, Sb.= Subay, Üstsb= Üstsubay.

Hipotezler;

H1: Rütbenin simgesel yayılımı olan, “sahip olunan rütbenin sivil hayatta ayrıcalık sağladığı önermesine katılım düzeyi” rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 17 incelendiğinde “sahip olduğum rütbe sivil hayatta ayrıcalık sağlar önermesine” katılım düzeyi bakımından Astsubay (2.82±1.47), Subay (2.44±1.41),

Üstsubay (2.93 ± 1.54) rütbe kategorilerinde yer alan örneklem arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır ($z=1.237$, Sig. >0.05).

Bu durumda H1 hipotezi reddedilmiştir. Yani “sahip olunan rütbenin sivil hayatta ayrıcalık sağladığı önermesine katılım düzeyi” rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

2- H:2 “Orduvevleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin kendisine verilen hizmet rütbeğe göre farklılık gösterir” önermesine katılım düzeyi rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 17 incelendiğinde “Orduvevleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin kendisine verilen hizmet rütbeğe göre farklılık gösterir” önermesine katılım düzeyi bakımından Astsubay (4.63 ± 0.95), Subay (3.69 ± 0.87), Üstsubay (2.71 ± 1.18) rütbe kategorilerinde yer alan örneklem arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farklar saptanmıştır. ($z= 45.578$, Sig. <0.05). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Post Hoc Testi bulguları ise şu şekildedir; tüm grupların maddeye katılım düzeyleri arasındaki farklar istatistiksel olarak önemli iken küçükten büyüğe doğru katılım düzeyi Üstsubay, Subay ve Astsubay şeklindedir.

Bu durumda H2 hipotezi kabul edilmiştir. Yani Orduvevleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin kendisine verilen hizmet rütbeğe göre farklılık gösterir” önermesine katılım düzeyindeki fark rütbe kategorisine göre anlamlıdır.

3- H3: Orduvevleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin ailesine verilen hizmet rütbeğe göre farklılık gösterir” önermesine katılım düzeyi rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 17 incelendiğinde “Orduvevleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin ailesine verilen hizmet rütbeğe göre farklılık gösterir” önermesine katılım düzeyi bakımından Astsubay (4.55 ± 0.96), Subay (3.06 ± 1.18), Üstsubay (2.46 ± 1.26) rütbe kategorilerinde yer alan örneklem arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farklar saptanmıştır. ($z= 45.242$, Sig. <0.05). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Post Hoc Testi bulguları ise şu şekildedir; Astsubayların söz konusu maddeye katılım düzeyi Subay ve

Üstsubay kategorilerindeki askerlerden daha yüksek iken Subay ve Üstsubay kategorilerindeki askerler arasında bu bakımdan önemli bir fark bulunmamaktadır.

Bu durumda H3 hipotezi kabul edilmiştir. Yani ordu evleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin ailesine verilen hizmet rütbeye göre farklılık gösterir” önermesine katılım düzeyindeki fark rütbe kategorisine göre anlamlıdır.

4-H4: “Sahip olduğum rütbe, ordu alanı dışındaki sivil alanlarda ast ve üstlerimle olan ilişkilerimi etkiler” önermesine katılım düzeyi rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 17 incelendiğinde “sahip olduğum rütbe, ordu alanı dışındaki sivil alanlarda ast ve üstlerimle olan ilişkilerimi etkiler” önermesine katılım düzeyi bakımından Astsubay (3.35 ± 1.44), Subay (2.50 ± 1.46), Üstsubay (2.04 ± 0.79) rütbe kategorilerinde yer alan örneklem arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farklar saptanmıştır. ($z = 15.406$, Sig. < 0.05). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Post Hoc Testi bulguları ise şu şekildedir; Astsubayların söz konusu maddeye katılım düzeyi Subay ve Üstsubay kategorilerindeki askerlerden daha yüksek iken Subay ve Üstsubay kategorilerindeki askerler arasında bu bakımdan önemli bir fark bulunmamaktadır.

Bu durumda H4 hipotezi kabul edilmiştir. Yani “sahip olduğum rütbe, ordu alanı dışındaki sivil alanlarda ast ve üstlerimle olan ilişkilerimi etkiler” önermesine katılım düzeyindeki fark rütbe kategorisine anlamlıdır.

Bu doğrultuda ekonomik ve kültürel sermaye göstergeleri açısından da en dezavantajlı konumda bulunan astsubayların, ordu alanı dışında mesai yaptığı insanlar ile ilişkilerinde rütbenin ağırlığını en fazla hisseden rütbe kategorisi olduğu söylenebilir.

5- H5: “Uzmanlıktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa geçiş yapılırsa da geçiş yapanlar önceki rütbelerine göre muamele görmeye devam ederler” önermesine katılım düzeyi- rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 17 incelendiğinde “uzmanlıktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa geçiş yapılırsa da geçiş yapanlar önceki rütbelerine göre muamele görmeye devam ederler” önermesine katılım düzeyi bakımından Astsubay (3.39 ± 1.43), Subay (1.81 ± 0.83), Üstsubay (1.71 ± 0.71) rütbe kategorilerinde yer alan örneklem arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farklar saptanmıştır. ($z = 28.996$, Sig. < 0.05).

Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Post Hoc Testi bulguları ise şu şekildedir; Astsubayların söz konusu maddeye katılım düzeyi Subay ve Üstsubay kategorilerindeki askerlerden daha yüksek iken Subay ve Üstsubay kategorilerindeki askerler arasında bu bakımdan önemli bir fark bulunmamaktadır.

Bu durumda H5 hipotezi kabul edilmiştir. Yani “uzmanlıktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa geçiş yapılsa da geçiş yapanlar önceki rütbelerine göre muamele görmeye devam ederler” önermesine katılım düzeyindeki fark rütbe kategorisine anlamlıdır.

6- H6: “Ordu alanı içinde ailem benim sahip olduğum rütbe üzerinden tanınır” önermesine katılım düzeyi rütbe kategorisine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 17 incelendiğinde “ordu alanı içinde ailem benim sahip olduğum rütbe üzerinden tanınır” önermesine katılım düzeyi bakımından Astsubay (3.33 ± 1.48), Subay (2.81 ± 1.17), Üstsubay (1.86 ± 1.11) rütbe kategorilerinde yer alan örneklem arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farklar saptanmıştır. ($z = 17.988$, Sig. < 0.05). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Post Hoc Testi bulguları ise şu şekildedir; tüm grupların maddeye katılım düzeyleri arasındaki farklar istatistiksel olarak önemli iken küçükten büyüğe doğru katılım düzeyi şu şekildedir; Üstsubay, Subay ve Astsubay.

Bu durumda H6 hipotezi kabul edilmiştir. Yani “ordu alanı içinde ailem benim sahip olduğum rütbe üzerinden tanınır” önermesine katılım düzeyindeki fark rütbe kategorisine anlamlıdır.

Buraya kadar sınan tüm simgesel mücadelelere ilişkin önermeler ağırlıklı olarak rütbenin hem kurumsal bölümlendirmeler ve uygulamalar vasıtasıyla hem de failer arasında etkileşimsel bir düzlemde kurulan örüntüler yoluyla sürdürülen yayılımına yönelik olarak hazırlandı. Bu önermelerin ana hipotezi, ordu alanındaki eşitsiz yaşam koşullarını deneyimleyen failerin farklı yaklaşımlara sahip olacağı argümanına dayanıyordu. Başka bir deyişle kurumsal-ayrimsal mekanizmaların varlığını doğrulamaktan ziyade, rütbenin hiyerarşik olarak bölümlendirilmiş emir-komuta zinciri içinde sahip olduğu güç ilişkilerinin ötesine geçen onu hem bu kurumsal bölümlendirmeler vasıtasıyla hem de doğrudan failin kendisinde ve ailesinde yeniden üreterek yayılım örüntüsüne sahip olduğunu iddia ettik. Ağırlıklı olarak bu örüntü

kapsamında geliştirilen soru bazındaki katılım düzeylerinin farklılık göstermesi beklendi.

İlk önermemiz olan “sahip olunan rütbenin sivil hayatta ayrıcalık sağladığı önermesine katılım düzeyinin rütbe kategorileri açısından anlamlı farklılığın olmaması; ordu ve sivil alanların giderek daha fazla yakınlaştığı ve aralarındaki sınırların – Türkiye evreninde özellikle 2000 sonrasında atılan ciddi kurumsal adımlarla ve yaşanan gelişmelerle-³⁰⁷ giderek silikleşmesiyle, ülkede sivil vatandaşların orduya duydukları güvenin çeşitli tartışmalı davaların ve 15 Temmuz sürecinin ortaya çıkardığı amiller sonucunda zayıflamasıyla daha sağlıklı yorumlanabilir.

Ancak orduya duyulan güven hususunun izlediği seyir tartışmalıdır. Öyle ki hem A&G³⁰⁸ hem de Konda³⁰⁹ araştırma şirketinin kurumlara duyulan güven anket araştırması sonucunda orduya %85,0 oranında güvenildiği belirtilmiştir. 2007 bu oran Ipsos KMG³¹⁰ şirketine göre %73’e, 2010 yılında ise ile Avrupa Komisyonuna bağlı Eurobarometer³¹¹ tarafından yapılan çalışmada %77 olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşüşe rağmen ordu genellikle en çok duyulan kurum olmuştur. Bu güvenin Ergenekon ve Balyoz gibi çeşitli ekonomik ve siyasal tartışmalar sonucunda düştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Kadir Has Üniversitesi’nin yaptığı araştırmalara göre orduya duyulan güven 2012 yılında³¹² %56,3, 2014 yılında³¹³ %57,7 2015³¹⁴ yılında ise %62,4 olarak belirlenmiştir. Ancak bu oranlar 2010 yılına kıyasla ciddi düşüşleri gösterse de ordunun en çok güven duyulan kurum olarak ilk sırada yer almasını değiştirememiştir.

³⁰⁷ Bu konunun daha genel bir değerlendirmesi için bkz:

Ayşegül Ersoy, “Türkiye’de Askerî Profesyonelleşme; Soğuk Savaş Sonrası Sürec ve Uygulamalar” (Yüksek Lisans Tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2022).

³⁰⁸ “Raporlar”, <https://www.agarastirma.com.tr/arastirmalarimiz> [Erişim Tarihi: 07.01.2022].

³⁰⁹ “Araştırmalarımız”, <https://konda.com.tr/tr/raporlar> [Erişim Tarihi: 07.01.2022].

³¹⁰ “Türkiye’yi Anlama Kılavuzu 2010”,

http://www.arastirmakutuphanesi.com/staticfiles/files/Ipsos_KMG_Turkiyeyi_Anlama_Kilavuzu_Ozet_Bulgular_vff.pdf [Erişim Tarihi: 27.12.2022].

³¹¹ “Trust in the Army”, “Türkiye’yi Anlama Kılavuzu 2010”, http://ec.europa.eu/public_opinion/cf [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

³¹² “Khas 2012 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması”,

<https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2012-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi-0> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

³¹³ “Khas 2014 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması”,

<https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2014-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

³¹⁴ “Khas 2015 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması”,

<https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2015-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

15 Temmuz darbe girişiminin ardından yapılan ankete göre bu oran %47,4'e³¹⁵ düşmüştür. Böylece ordu en çok güven duyulan kurum olmaktan çıkmıştır. Fakat Kuantum Araştırma şirketinin 2018³¹⁶ yılında %69,2, Metropoll'ün ise 2021³¹⁷ yılındaki çalışmalarında 10 üzerinden 6,7 ile tekrar ülkede en çok güven duyulan kurum haline gelmiştir. Bu durumu etkileyen en önemli faktörlerin başında TSK'nin Suriye'de aldığı aktif görev ve harekâtların geldiği söylenebilir.

Söz konusu bu ilk önerme hariç önermelerde verilen yanıtlarda, astsubayların orduevleri ve çeşitli askerî tesislerdeki uygulama ve bölümlendirmelerinin yanında rütbenin simgesel yayılımında da diğer rütbe kategorilerine kıyasla –özellikle üstsubay kategorisine- en farklı konumdaki kategori oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum astsubayların uzun yıllardır tartışma konusu olan talepleriyle yakından ilgilidir. Bunlar kabaca 7 madde ile özetlenebilir;

- 1- Kimi subay rütbelerine verilen fakat kendilerinin görev, makam ve temsil gibi tazminatlardan yararlanamadıkları,
- 2- Eğitim seviyelerini yükseltmeleri durumunda dahi göreve başlama derecelerinin aynı kalması,
- 3- Askerî lojmanların rütbeli personele taksiminde dikkate alınan yüzdelerin adil olmadığı,
- 4- Orduda verilen disiplin cezalarının üst personele keyfi yetki tanıdığı ve itiraz davalarına kısmen kapalı olduğu,
- 5- Emeklilik durumunda emekli maaşı bağlanma oranlarının üstsubaylara göre düşük olduğu,
- 6- Orduevleri, askerî kamplar gibi tesislerin statü temelli ayrıma tabi tutulduğu, tesislerde verilen hizmetin nicelik ve nitelik açısından farklılık gösterdiği
- 7- OYAK ve TSKGV gibi silahlı kuvvetler ile yakın iş birliğinde olan şirketlerin yönetim kurullarında üstsubaylar kadar temsil edilemedikleri

³¹⁵ “Khas 2016 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması” , <https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2016-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

³¹⁶ “Kuantum Araştırma Şirketi Güven Anketi” , https://secimanketi.tv/galeri/kuantum_arastirma_sirketi_guven_anketi.html [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

³¹⁷ “Aralık 2021 Türkiye'nin Nabızı” , <http://www.metropoll.com.tr/arastirmalar> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

gibi kabaca 7 ifade ve söylem üzerine temellenir.

Birand'ın 1986'da yazdığı *Emret Komutanım*³¹⁸ adlı çalışmada ordu alanında işleyen bu sürece ilişkin önemli ifadelere rastlanır. Konu daha sonraları astsubayların yaptıkları eylemler ve açıklamalarda kendisine yer bulmuştur. 2000 yılından sonra sayıları hızla artan uzman personellere bu tesislerden faydalanma olanağı sunulmaması meseleyi bir kez daha gündeme taşımıştır. Açılan birkaç uzman personel ve astsubay ordu ve yapılan iyileştirmeler dışında, bölümlendirmeler varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Yapılan kısmi düzenlemeler ile geline nokta köklü bir uzlaşma noktasına varılamamıştır.

Tüm bu dinamiklerin, astsubay kategorisindeki katılımcıların özellikle simgesel mücadeleler bölümünde sunduğumuz sorulara verdikleri yanıtlarda başlıca belirleyici bir konumda olduğunu söylemek bu bağlamda mümkündür. Öte yandan “ailenin sahip olunan rütbeye göre tanınması” ve “orduevleri, askerî tesislerde failin kendisine verilen hizmetin rütbeye göre farklılık gösterdiği” önermelerine subayların katıldıkları görülmektedir. Her ne kadar bu katılım düzeyleri astsubaylar ile kıyaslandığında düşük kalsa da üstsubaylar ile bu hususta ayrıştıkları noktayı göstermesi açısından önemlidir. Bu durumun uzun yıllardır devam etmekte olan kurumsal ayırım ve bölümlendirmelerin işleyişi ile doğrudan ilgisi olduğu söylenebilir. Nitekim 2012 yılına kadar askerî tesislerin pek çoğunda subayların kendi içlerinde subay ve üstsubay şeklinde ayrı tutularak hizmet görmesi bu farklılık hakkında fikir vermektedir.

Konuyla ilgili son önermemiz ise rütbenin simgesel yayılımını bu kez failin rütbesinin ait olduğu statü grubunun, daha üst bir gruba geçiş yapıldığında (uzman çavuşluktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa gibi) sürdürdüğü devamlılığa ilişkindir. Hatırlayacak olursak, TSK'deki hukuki anlamında üç genel uzman, astsubay ve subay statü grupları arasındaki geçiş kanunlarla korunmuş, gerekli şartları ve nitelikleri sağlayanlara statülerini yükseltme imkânı verilmiştir. Ancak geçiş yapanların yeni statü gruplarına dâhili, kanuni olarak güvence altına alınmışsa da bu kişilerin ast ve üstleriyle kuracakları ilişkiler ve tanınma biçimlerinde önceki statülerinin izlerini görmeyen mümkün olduğu hipotezinden yola çıktık. Nitekim bu sürece ilişkin geliştirilen önermeye katılım düzeylerinin rütbeye göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını tespit ettik.

³¹⁸ Mehmet Ali Birand, *Emret Komutanım* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987).

Ancak bu farklılaşmadaki temel sorun statüler arasındaki geçişte grubun kendi sınırlarını koruma-muhafaza etme yöntemlerinden biri olarak böylesi bir davranışın gerçekliğine yönelik, farklı rütbe kategorilerinden katılımcıların birbirlerine zıt yerlerde duran yorumlarıdır. Yine de subay ve üstsubayların hali hazırda en yüksek statü grubunu oluşturmalarından kaynaklı bir statü değişiminin zaten mümkün olmadığı ve bu bağlamda meseleyi hukuki ve resmi bir bağlam içinde –olması gerekenin içinde- değerlendirmelerinin, bu durumu doğrudan deneyimleme imkânına sahip olan astsubaylara kıyasla daha olası olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ

Bu tez çalışmasının genelinde ordu, Pierre Bourdieu sosyolojisi üzerinden ele alınarak kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş, özelinde ise alandaki sermaye sahipliğinin ve alanın hiyerarşik yapılanmasının, katılımcıların yaşam koşullarında farklılaşmayı doğurduğu ileri sürülerek askerî habitusun farklılaşma dinamiklerini analiz edebilme potansiyelinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda 93 üstsübay, sübay ve astsubay ile yapılan anket çalışmasıyla rütbe kategorileri temelinde sınıflandırılan katılımcıların, ekonomik ve kültürel sermayelerinin genel bir dağılımı verilmeye çalışılmış, simgesel mücadelelere ilişkin geliştirilen çeşitli önermelere ise katılım düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği tartışılmıştır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma, ordu alanındaki farkın ve eşitsizliğin süregelen koşullarına odaklanarak alandaki farklılaşmayı ortaya çıkarma çabasında olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde Lang'ın kavramsallaştırmasına bir yandan nominal düzeyde de olsa bağlı kalan diğer yandan ise açılımlarıyla onun ötesine geçen bir şekilde ordu; komünallığı, hiyerarşisi ve disipliniyle var olan bir yapı olarak ele alınmıştır. Onun komünal yapısı, birlik niteliğini ön plana çıkaran çeşitli temsil ve uygulamalara atıfta bulunurken hiyerarşik yapılanması bizatihi farkın hem resmi hem de gayri resmi yollarla sürdürülmesinin ve yeniden üretilmesinin dayanağını oluşturur. Şimdiye dek ordu üzerine yapılan çalışmalar ve geliştirilen yaklaşımların iki ağırlık noktasını ya bu komünal yapı içindeki birlik niteliklerini vurgulayarak farklılıkları gözden kaçırma ve hiyerarşik yapılanmayı “işlerin doğası” olarak değerlendirme ya da onun daha çok disipline edici süreç ve uygulamaları üzerinde yoğunlaşmaların oluşturduğunu söylemek mümkündür. Her iki yaklaşım tarzı birbirinden önemli ölçüde farklılaşsa da orduyu ele alırken onu ve birimlerini, “asker”, “savaşçı”, “beden” gibi tasarımlarla “benzerlik” örüntüleri etrafında kavrama eğiliminde olmuşlardır. Ancak ordunun komünal yapısı ve disiplininden başka hiyerarşisini sorunsallaştıran, ortak özelliklere haiz olmalarının yanında hem hiyerarşik yapıdaki bölümlendirmeden hem de bu bölümlendirmenin yayılımından kaynaklı göz ardı edilemeyecek farklılıklara sahip olduklarından söz eden çok az çalışma yapılmıştır. Benzer bir durum Bourdieu ve onun kavramlarını kullanan çeşitli çalışmalarda da geçerlidir. Çalışmalar, alan ve sermayeden kopuk bir habitus tasarlayarak onu genellikle bedensel niteliklerin ön planda tutulduğu mesleki bir boyut içinde değerlendirmişlerdir. Onun

ordu alanındaki disipline edici süreç ve uygulamaların yanında çeşitli görev ve deneyimler aracılığıyla bedenler üzerinde açığa çıkan yönlerinin üzerinde durmuşlar, bu bedenselliğe, alandaki failleri diğer toplumsal alanlardan ayıran uzmanlık, görev, eğitim ve meşakkatli deneyimler vurgusunu dâhil ederek askerî habitusu ekseriyetle genel bir kategori içinde, monolitik açılımların ön planda olduğu bir değerlendirme üzerinden okumuşlardır. Ancak habitus sahip olduğu açıklayıcı gücünü, alan ve sermaye ikiliyle kurduğu karmaşık ilişki ağlarından alır. Bu aynı zamanda askerî habitusun neden salt mesleki boyutlara bağlı kalınarak anlaşılamayacağını da açıklar niteliktedir. Bu varsayımlardan hareketle ordu alanını ele alışımızda öncelikle onun – komünal yapısını ve disiplin boyutlarını göz ardı etmeden- hiyerarşik yapılanması içindeki rütbe, kıdem ve emir-komuta zinciri etrafındaki farklılaşma örüntülerini, alandaki sermaye dağılımıyla birleştirmeye çalıştık. Askerî habitusu da bu yapılanma ve dağılım doğrultusunda deneyimlenen eşitsiz yaşam koşulları içindeki farklılığı analiz edebilmede önemli potansiyele sahip bir analiz nesnesi olarak kavramsallaştırdık.

Bu düsturun izinden giderek bu çalışmada hiyerarşik yapılanmanın en önemli göstergelerinden birini oluşturan rütbe verili olarak kabul edilmiş, sermaye temelindeki farklılaşmanın ise yapılan anket yardımıyla rütbe üzerinden genel bir görüntüsü sunulmaya çalışılmıştır. Rütbe temelli sermaye analizlerinden sonra askerî habitusun yapılandırıcı yönünü göstermesiyle önemli bir yer teşkil etmesinden kaynaklı, faillerin dünyayı algılama, değerlendirme yani öznellikleri analize dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda faillerin, TSK’de uzun yıllardır devam etmekte olan kurumsal ayırım-bölümlendirme ve simgesel yayılım ile ilgili çeşitli süreç ve uygulamalara ilişkin geliştirilen önermelere katılım düzeylerinin, sahip oldukları rütbelere göre istatistiki olarak anlamlı şekilde farklılık göstereceği savunulmuştur.

Yapılan ekonomik, kültürel sermaye ve simgesel mücadele analizlerinin neredeyse tamamında bu farklılığını tespit ettiğimiz söylenebilir. Bu ilk iki boyutta kendisini ekonomik ve kültürel sermaye dağılımındaki farklılaşmada göstermiştir. Benzer eğitim süreçlerinden, etkileşim ağlarından ve disipline edici mantıktan geçmelerine, benzer risk ve tehlikeli koşulları paylaşımlarına karşın alanın hiyerarşik yapısındaki bölümlendirmeler ve sermaye yapısının dağılımı, faillerin birbirlerinden farklı yaşam koşulları deneyimlemelerine neden olmuş görünüyor. Son boyut ise bize alandaki yapılanma ve sermaye dağılımının farklı yaşam koşullarını inşa ettiğini ve bunu

deneyimleyen faillerin, toplumsal dünyayı ve etrafında dönen evreni algılama ve değerlendirme kriterlerinin yani habituslarının eşitsiz bir biçimde farklılaşarak yapılandığını gösterdi. Burada TSK’de uzun yıllardır uygulanmakta olan orduvleri ve askerî tesislerdeki bölümlendirme uygulamalarının yanında yine uzun yıllardır şikâyet ve inkâr döngüsü etrafında süregelen rütbenin simgesel yayılımına ilişkin önermelere katılım düzeyleri, bunun başlıca örneği konumdaydı. Ulaştığımız sonuçlar itibarıyla ordu alanının askerî tesisler ve simgesel yayılıma ilişkin resmi inkâr ve meşrulaştırma politikasını en çok benimseyen ve savunanların hâkim konumdakiler olarak adlandırılabilir. Üstsubay ve subay rütbe kategorileri olduğunu ortaya çıkardı. Astsubayların ise söz konusu yayılım ve uygulamalardan en yakın kategori olduğu ortaya çıktı.

Üstelik bu sonuçlar, rütbenin simgesel yayılımı adını verdiğimiz ve failin sahip olduğu rütbenin tanınma gücü ve temsilinin alandaki çeşitli uygulamalar (yemek, çay, kahve etkinlikleri ve çeşitli törenlere katılım yoluyla) ve kendini resmi (kurumsal bölümlendirmeler; orduvleri ve çeşitli askerî tesislerde apaçık bir biçimde uygulanan) ve resmi olmayan (gündelik hayatın içindeki etkileşim yollarına sızarak) biçimlerde dayatması ile yakından bağlantılı olduğunu ortaya çıkardı. Ancak faillere sunduğumuz rütbenin simgesel yayılımına ilişkin önermelere katılım düzeyleri gösterdi ki, rütbenin simgesel gücü ve temsilini yaymanın başlıca koşullarından biri olan meşruiyet ağlarıyla sarmalayarak doğal kabul etmede ciddi çatlaklar oluşmuş durumda. Nitekim astsubayların sunulan önermelere ilişkin yüksek düzeylerde olan katılımları, bu meşruiyet ağlarını ne denli sorguladıklarını gösteriyor. Eşlerinin ve çocuklarının kendi sahip oldukları rütbe üzerinden tanınmasına, orduvleri ve askerî tesislerde uygulanan bölümlendirme mantığına yönelik itirazları bunun en önemli göstergesini teşkil ediyor. Dahası bu sorgulamaların, -şimdiye dek karşılık bulmayan pek çok talep ile doğrusal bir şekilde özellikle emekli olduklarında- resmi olarak bir dernek ve pek çok sanal ağ gruplarıyla yalnızca ekonomizmin göstergesi konumundakini maaş ya da derece-kademeye ilişkin taleplerden çıkıp sosyal ilişkilerin yapı ağına sirayet etmeye başladığını belirtmek gerek.³¹⁹ Ancak bunların alanın doxic ilişkilerinden, yerleşik

³¹⁹ 2005’li yıllardan sonra kamuoyuna yansıyan bu sorgulamalarda genelde tazminat, maaş, göreve başlama dereceleri ve askerî tesislerdeki ayırım/bölümlendirme uygulamalarına itirazlar daima subay ve astsubay ikiliği üzerinden, (tazminat alanlar-almayanlar, maaş bağlama oranları yüksek olanlar-olmayanlar, askerî tesislerde daha iyi imkânlarla sahip olanlar- olmayanlar gibi) kurulan söylemlerden oluşur.

söylem düzlemine bağıllığı radikal bir biçimde sarsabilen kopuşlar olduğunu söylemek için çok erkendir. Çünkü astsubayların sorgulamaları Bourdieu'nün işaret ettiği anlamda sapkın bir yıkımdan çok, yine meşruiyet ağlarının ve simgesel tahakkümün sorgulandığı ama daha çok nesnel şartlarda bir tür iyileştirme talebi etrafında yapılanıyor görünmektedir.

Subay ve üstsubayların söz konusu bu bölümlendirme ve yayılım meselesine yaklaşım tarzı ise ordunun resmi olarak yaptığı açıklamalarda ön plana çıkan “statü hukukunun doğal bir yansıması” şeklindeki meşrulaştırıcı tepkiselliğine bağlı kaldıklarını gösteriyor. Fakat bu rasyonel ve tamamıyla bilinçli nüveler üretebilecek bir seçim dayanağından çok, daha kurumsal bir düzlemde katı hiyerarşik bölünmenin ve sermaye sahipliği üzerinden şekillenen yaşam koşullarının yapılandığı matristeki öznelliklere olan bağıllığa işaret ediyor. Bu noktayı biraz daha açacak olursak; kimi zaman talimatnameler, yönetmelikler ve hizmet kanunlarıyla açıkça tanımlanan bir zeminde, ama çoğu zaman bunun ötesine geçen söylemsel ve etkileşimsel boyutta; disipline edici sıkı eğitimler, emir-komuta zinciri içine alınmış karşılaşmalar, planlanmış zaman dilimleri ve görev-sorumluluk gibi nesnelliklerde, bir söylem biçimi, tanıma ve kendini sunduğu şekliyle algılanmayı talep eden bir simgesel iktidarın kök saldığından söz etmiştik. Ancak ordu alanı söz konusu olduğunda bu iktidar kendisini algılayacak, sınıflandıracak ve alan içinde eylemde bulunacak olan faillere, üzerinde uzlaşmalarının en temel gereklilik olduğu ve alanın sürekliliğini sağlayacak olan meşru bakışı kurabilme iddiasını taşır. Öyle ki bizzat güç ve otorite ilişkilerinin içine gebe ordu alanında, çoğu zaman iç içe geçen hâkim gruplar ve resmi zevat, mevzubahis olabilecek söylem biçimlerini, disiplinin sıradan bir uzantısı, hiyerarşinin doğası, görevin getirisi şeklindeki argümanlara eklemlenme biçimlerini dayatarak şeylerin böyle görünmesinden sağladığı çıkarı inkâr eder. Subay ve üstsubayların, simgesel mücadelelere ilişkin yaklaşımlarını bu nedenle, meşrulaştırıcı bir tepkisellik olarak değerlendirmek akla yatkındır. Dahası tüm bu değerlendirmeler, (her üç rütbe kategorisinin de), ordu alanının benzer ve ortak niteliklerinin ön plana çıkaran argümanlar doğrultusunda askerlik mesleğini icra eden failleri bir meslek başlığı altında değerlendirmenin ne denli eksik bir kavrayış olduğunu gösterir niteliktedir. Bu göstergelerden yola çıkarak subayların bu tepkiselliğinin ve astsubayların itirazlarındaki sorgulamaların, yapılandırılmış bir yapılandırıcı

konumundaki askerî habitusun eşitsizlik ve farklılık örüntüleriyle de işlerlik gösterebilme kapısını araladığına dair inancımız tamdır.

Sonuç itibarıyla geldiğimiz noktada, askerî sosyolojinin, ana damar sosyoloji ve eleştirel yaklaşımlar ile olan bağının oldukça zayıf olduğu söylemek malumu ilandan fazlası değildir. Fakat bunu aşabilecek olan çalışmaların, toplum mühendisliği etrafında konumlanan görevler edinmiş araştırmacılardan ziyade özerk bilim insanlarının katılımıyla gerçekleşme ihtimali, zannediyoruz ki önümüzdeki tek seçenektir.

KAYNAKÇA

- Abraham, Traci, Ann Cheney, and Geoffrey Curran. "A Bourdieusian Analysis of U.S. Military Culture Ground in the Mental Help-Seeking Literature" , *American Journal of Men's Health* Vol. 11, No. 5 (2015): 1-8.
- Abreu, Marcleyde Silva de Azevedo, Verônica Cristin do Nascimento Haddad, Laís de Miranda Crispim Costa, Kyvia Rayssa Bezerra Teixeira, Maria Angélica de Almeida Peres, and Tânia Cristina Franco Santos. "First Officer Nurses of the Military Police of the State of Rio de Janeiro (1994-1995): Incorporation of Military Habitus". *Escola Anna Nery - Revista de Enfermagem* Vol. 19, No. 4 (2015): 535-541.
- Ahern, Jennifer, Miranda Worthen, Jackson Masters, Sheri A. Lippman, Emily J. Ozer, and Rudolf Moos. "The Challenges of Afghanistan and Iraq Veterans' Transition from Military to Civilian Life and Approaches to Reconnection". *Plos One* Vol. 10, No. 7 (2015): 1-13.
- Ahmad, Aminah, and Noryati Ngah. "Role Conflict, Work-Family Conflict and Job Satisfaction among Single Mother Employees". *Journal of Global Business Management* Vol. 5 (2009): 1-7.
- Akçaoğlu, Aksu. The Making of Conservative Habitus: The Case of an Uppermiddle Class Neighborhood in Ankara (PhD Thesis, Middle East Technic University, 2017).
- Alexander, Jeffrey C. *Fin de Siècle Social Theory: Relativism, Reduction, and the Problem of Reason*. New York: Verso, 1995.
- Applegate RA, R. A. D., and J. R. Moore. "The nature of military culture". *Defense Analysis* Vol. 6, No. 3 (1990): 302-305.
- "Aralık 2021 Türkiye'nin Nabızı" , <http://www.metropoll.com.tr/arastirmalar> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].
- "Araştırmalarımız" , <https://konda.com.tr/tr/raporlar> [Erişim Tarihi: 07.01.2022].
- Argyris, Chris. *Personality and Organization; the Conflict between System and the Individual*. New York: Harper, 1957.
- Askerî Ceza Kanunu, (1632 S.K.), 1520 (1930).
- Askerlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (6318 S.K.),

28312 (2012).

Aslan, Evşen Altun. Kültürel Sermaye ve Sınıf İçi Farklılaşma: Orta Sınıfların Kültürel Sermaye Yatırımı Olarak Özel Okul Tercihleri (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

“Astsubayların göreve başlama kademeleri bir üste çıkarılacak”, 2018 <<https://www.timeturk.com/astsubaylarin-goreve-baslama-kademeleri-bir-uste-cikarilacak/haber-911358>>, (10 Aralık 2021).

Atay, Hadi. Ordu Bilgisi 1941 Ders Yılı Notları II. Kısım “Askerî Terbiye”. 1.bs. Ankara: Harp Okulu Matbaası, 1941.

Ateş, Koray. Bourdieucu Yaklaşımla Ankara Devlet Tiyatroları Seyircilerinin Beğeni Kültürü (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Avacı, Ceren. “Kültürel Sermaye ve Bileşenleri: Şırnak Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrenci Profiline Belirlenmesi” , Gastronomi Araştırmaları, ed. Yener Oğan. İstanbul: Çizgi Yayınları, 2021, 161.

Avacı, Yunus Emre ve Yaşar Mehmet. “Kültürel Sermaye Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” , International Journal of Social Science Research, C.3, S.4 (2014): 71.

Bakaoğlu, Refika ve Yıldırım Olcay ve Yıldırım Hakan. “Kültürel Sermaye Ekseninde Kamu Kurum Kültürü Tipolojileri İle İş Yaşam Kalitesi ve Etik İklim Arasındaki İlişki” , TÜBİTAK Araştırma Projesi, 2013, No: 110K379.

Balık, H. Hüseyin. Gençlerin Tercih Edecekleri Meslekten Beklentileri ve Subaylık Mesleğine Bakışları. (Yüksek Lisans Tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2021).

Basics From the Barracks Military Etiquette and Protocol- A Spouse’s Quick Reference to its Unique Customs, Courtesies and Traditions, Virginia, (2011).

Berger, Bennett M. “Taste and Domination”. American Journal of Sociology Vol. 91, No. 6 (1986): 1445-1453.

Bilgin, Nevin. “Askerî hastanede rütbeye göre değil randevuya göre muayene”, 2012 <<https://www.star.com.tr/politika/askerî-hastanede-rutbeye-gore-degil-randevuya-gore-muayene-haber-712099/>>, (6 Kasım 2021).

Birand, Mehmet Ali. *Emret Komutanım*. 3.bs. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986.

Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism. *Sociology* Vol. 16, No. 2 (1982):

270-281.

———. *Akademik Aklın Eleştirisi & Pascalca Düşünme Çabaları*. çev. Burcu Yalım. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.

———. *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. çev. Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015.

———. *Bilimin Toplumsal Kullanımları & Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. çev. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2013.

———. *Bir Pratik Teorisi için Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

———. *Devlet Üzerine*. çev. Aslı Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

———. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.

———. *Eril Tahakküm*. çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015.

———. *Genel Sosyoloji: Collège de France Dersleri (1981-1983)*. çev. Zuhâl Emirosmanoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

———. *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. California: Stanford University Press, 1990.

———. *Pascalian Meditations*. California: Stanford University Press, 2000.

———. *Pratik Nedenler*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları, 2015.

———. *Sanat Sevdası*. çev. Sertaç Canbolat. İstanbul: Metis Yayınları, 2022.

———. *Seçilmiş Metinler*. çev. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2013.

———. "Social Space and Symbolic Power". *Sociological Theory* Vol. 7, No. 1 (1989): 14-25.

———. *Sosyoloji Meseleleri*. çev. Filiz Öztürk, Aslı Sümer, Mustafa Gültekin, ve Büşra Uçar. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016.

———. *The Logic of Practice*. California: Stanford University Press, 1992.

———. *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Stanford: Stanford University Press, 1996.

- . *Toplumbilim Sorunları*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1997.
- . “What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups”. *Berkeley Journal of Sociology* Vol. 32 (1987): 1-17.
- Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Chamboredon, and Jean-Claude Passeron. *The Craft of Sociology: Epistmological Preliminaries*. Berlin: De Gruyter, 1991.
- Bourdieu, Pierre, and Jean Claude Passeron. *The Inheritors: French Students and Their Relation to Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Bourdieu, Pierre, and Jean-Claude Passeron. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London; Newbury Park, Calif.: Sage, 1990.
- Bourdieu, Pierre, and Loïc J. D. Wacquant. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1992.
- Bourdieu, Pierre, ve Loic J.D. Wacquant. *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Bröckling, Ulrich. *Disiplin*. çev. Veysel Atayman. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Caforio, Guiseppe. "Subay Eğitim Sistemi" . *Askerî Sosyoloji*. ed. Giuseppe Caforio. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, 255-278.
- Chartier, Roger, ve Pierre Bourdieu. *Sosyolog ve Tarihçi*. çev. Zuhul Karaca. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Çeğin, Güney, ve Emrah Göker. *Tözcülüğün Tasfiyesi İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar*. 1.bs. Ankara: Notabene Yayınları, 2012.
- Çeğin, Güney. *Yerel Siyasal Alan ve Siyasal Yatkinlıkların Yapısal-İnşacı Analizi: Denizli Kenti Örneği*. (Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2012.)
- Çoban, Barış. "Gösteri İktidarı ve Militarist Erkeklik" . *Erkek Millet Asker Millet*. ed. Nurseli Yeşim. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, 187-204.
- Çoker, Fahri. “Genelkurmay Başkanlığı ve Astsubay”, 2013 <<http://www.emekliassubaylar.org/haberler/itemlist/tag/astsubay%20tarihi?start=30>> (14 Ekim 2021).
- Edwards, Jeffrey R., and Nancy P. Rothbard. “Mechanisms Linking Work and Family: Clarifying the Relationship between Work and Family Constructs”. *The Academy of*

Management Review Vol. 25, No. 1 (2000): 178-199.

Enloe, Cynthia. *Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*. çev. Serpil Çağlayan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Erdoğan, Umut. *Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).

Ersay, Ayşegül. *Türkiye’de Askerî Profesyonelleşme; Soğuk Savaş Sonrası Süreç ve Uygulamalar*. (Yüksek Lisans Tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2022).

Feld, M. D. “Information and Authority: The Structure of Military Organization”. *American Sociological Review* Vol. 24, No. 1. (1959): 15–22.

Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Kitabevi, 2017.

Freeman, Felton D. “The Army as a Social Structure”. *Social Forces* Vol. 27, No. 1 (1948): 78–83.

Ganzeboom, Harry B.G. “Explaining Differential Participation in High-Cultural Activities” , *Theoretical Models and Empirical Analyses* (Groningen: Explanatory Sociology, 1982), 186–201

Gartman, David. “Culture as Class Symbolization or Mass Reification? A Critique of Bourdieu’s Distinction”. *American Journal of Sociology* Vol. 97, No. 2 (1991): 421–447.

“Genelkurmay’dan sert bir açıklama daha” 2012
<<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/genelkurmaydan-sert-bir-aciklama-daha-339900>> (21 Kasım 2020).

Giroux, Henry A. “Theories of reproduction and resistance in the new sociology of education: A critical analysis”. *Harvard Educational Review* 53, Vol. 3 (1983): 257–293.

Goffman, Erving. *Damga*. çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırsalı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014.

Goffman, Erving. *Tımarhaneler*. çev. Ebru Arıcan. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015.

Göker, Emrah. "Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?" , *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul:

- İletişim Yayınları, 2016, 277–302.
- Green, L. C. “The Role of Discipline in the Military”. *Canadian Yearbook of International Law* Vol. 42 (2005): 385–421.
- Grenfell, Michael James. *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. 6.bs. Londra: Routledge, 2014.
- Güdücü, Burcu ve Şencan, Eren. “Memurların Kitap Okuma Alışkanlıkları ve Sosyal Kültürel Hayatlarının Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi” *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, S.4 (2020): 333–349.
- Gürcan, Metin. Opening the Blackbox: The Transformation of the Turkish Military. PhD Thesis, The Department Political Science and Public Administration, (2016).
- Harrel, Margaret. “Army Officers Spouses: Have the White Gloves Been Mothballed?” , *Armed Forces & Society*. Vol. 28, No. 1 (2001).
- Harrell, Margaret. *Invisible Women; Junior Enlisted Army Wives* (Santa Monica: Rand Corporation, 2001).
- Hyde, Alexandra. Inhabiting No-Man’s-Land: The Military Mobilities Of Army Wives. PhD Thesis, Economics and Political Science, (2015).
- Jaffe, Alexandra. “The Negotiation of Meaning in the Military”. *Central Issues in Anthropology* Vol. 5, No. 2 (2008): 31–46.
- Jenkins, Richard. *Pierre Bourdieu*. Hove: Psychology Press, 1992.
- Joppke, Christian. “The Cultural Dimensions Of Class Formation And Class Struggle: On The Social Theory Of Pierre Bourdieu”. *Berkeley Journal of Sociology* Vol. 31 (1986): 53–78.
- Joseph, Nathan, and Nicholas Alex. “The Uniform: A Sociological Perspective”. *American Journal of Sociology* Vol. 77, No. 4 (1972): 719–730.
- Kamu Konutları Yönetmeliği (2946 S.K.), 18524 (1984).
- Karademir Hazır, Irmak. “Bourdieu Sonrası Yeni Eşitsizlik Gündemleri: Kültürel Sınıf Analizi, Beğeni ve Kimlik”. *Cogito Pierre Bourdieu*, No. 76 (2014): 230–264.
- Kaya, Ali. "Pierre Bourdie'nun Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 397–421.

- Kaya, Barışcan. Beğeni Tercihleri Üzerinden Kültürel ve Sınıfsal Farklılıklara Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak: Denizli Kentinde Orta Sınıflarda Kültürel Farklılıkların Yansımaları (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu Cemender. “Türk Kültürü”. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Aylık Dergi*, S.130 (1973): 1403.
- Keleş, F.Didem Yemeniciler, Orta Sınıfın Tüketim Eğilimi, Beğeni ve Alışkanlıklarının Bourdieu Perspektifinden İncelenmesi: Orta Sınıf üzerine 2014 Yılında İstanbul’da Yapılan Niteliksel Bir Çalışma (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015).
- Keyder, Çağdaş. *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. 22. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- “Khas 2012 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması” , <https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2012-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi-0> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].
- “Khas 2014 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması” , <https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2014-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi-0> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].
- “Khas 2015 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması” , <https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2015-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi-0> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].
- “Khas 2016 Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması” , <https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-2016-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-sonuclari-aciklandi-0> [Erişim Tarihi: 17.12.2022].
- Kışlalı, A. Taner. “Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma” . *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.29, S.2 (1995): 89-105.
- Koç, Cihan. *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği, TSK Disiplin Kanunu, Personel Kanunu ve İlgili Mevzuat*. 22. 1.bs. Ankara: Sözkese Matbaası, 2015.
- Köktürk, Abdullah. *Türkiye’de Devlet, Ordu, Sermaye İlişkisi (1960-1990)*. (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016).
- Kuantum Araştırma Şirketi Güven Anketi” ,

https://secimanketi.tv/galeri/kuantum_arastirma_sirketi_guven_anketi.html [Erişim Tarihi: 17.12.2022].

Laanepere, Taavi, Tiia-Triin Truusa, and Linda Maguire. “Military Legacy? Use it or Lose it?” *Estonian Journal of Military Studies* Vol. 6 (2018): 22-51.

Laanepere, Taavi, and Kairi Kasearu. “Military and Civilian Field–Related Factors in Estonian Reservists’ Military Service Readiness”. *Armed Forces & Society* Vol. 47, No. 4 (2021): 1-20.

Laar, Collette van. *Increasing a Sense of Community in the Military: The Role of Personnel Support Programs*. Santa Monica: RAND Corporation, 1999.

Lakika, Dostin. *Living the Past in the Present: a Reconstruction of the Memories of War and Violence of Former Congolese Soldiers Living in South Africa*. (PhD Thesis, University of the Witwatersrand, 2019).

Lande, Brian. “Breathing like a Soldier: Culture Incarnate”. *The Sociological Review* Vol. 55, No. 1 (2007): 95-108.

Maguire, Linda, Nick Caddick, Lauren Godier-McBard, Alex Cooper, and Matt Fossey. “Transition From the Military Into Civilian Life: An Exploration of Cultural Competence”. *Armed Forces & Society* Vol. 44, No. 1 (2017): 1-22.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Maringira, Godfrey, Diana Gibson, and Johanna Maria Richters. “It’s in My Blood: The Military Habitus of Former Zimbabwean Soldiers in Exile in South Africa”. *Armed Forces & Society* Vol. 41, No. 1 (2014): 23-42.

Maringira, Godfrey. *Soldiers in Exile: The Military Habitus and Identities of Former Zimbabwean Soldiers in South Africa*. (PhD Thesis, University of the Western Cape, 2014).

Matthews, Eric. *Maurice Merleau-Ponty: Phenomenology of perception*. Londra: Routledge, 2006.

Mattila, Jukka, Sampo Tukiainen, and Sami Kajalo. “Meanings of Military Ranks”. *Defence Studies* Vol. 17, No. 4 (2017): 359-378.

Mcdonough, Peggy, and Jessica Polzer. “Habitus, Hysteresis and Organizational Change in the Public Sector”. *Canadian Journal of Sociology* Vol. 37, No. 4 (2012): 357-380.

- “Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Tarihçesi”, erişim 03 Aralık 2021, <https://msu.edu.tr/sayfadetay?SayfaId=495&ParentMenuId=54>
- Moreira, Nádia Xavier, Ludmila Fontenele Cavalcanti, and Rodriane de Oliveira Souza. “The meanings assigned to disablement based on military ‘habitus’”. *Ciência & Saúde Coletiva* Vol. 21, No. 10 (2016): 3027-3035.
- Neighbours, Valiente. *Racialized Bodies and Phantom Limb Citizenship: The Case of the Filipino World War II Veterans*. (PhD Thesis, Santa Cruz California University, 2016).
- Neveu, Erik. *Bourdieu’s Capital(s): Sociologizing an Economic Concept*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- O’Brien, Stephen, and Mairtin O Fathaigh. “Bringing in Bourdieu’s theory of social capital: Renewing learning partnership approaches to social inclusion”. *Irish Educational Studies* Vol. 24, No. 1 (2005): 65-76.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*. 2.bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Osiel, Mark J. *Obedying Orders*. New Jersey: Transaction Publishers, 1998.
- Özel, Mehmet. *2000’li Yıllara Girerken Türk Ordusu*. 1.bs. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999.
- Özgüç, Mithat. *Askerlik Psikolojisi ve Psikolojik Tecrübe Esaslarına Göre Askerlik Eğitimi*. 1.bs. Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1948.
- Öztürk, Saygı. ““Sayıları 2 bin 400’e inen emekli binbaşılar, bir platform oluşturdu; sorunlarını anlatıyor ama sonuç alamıyorlar””, 31 Aralık 2019. [https://www.indyuturk.com/node/111076/haber/“sayıları-2-bin-400’e-inen-emekli-binbaşılar-bir-platform-oluşturdu-sorunlarını](https://www.indyuturk.com/node/111076/haber/“sayıları-2-bin-400’e-inen-emekli-binbaşılar-bir-platform-oluşturdu-sorunlarını”).
- Pendlebury, Jarrod. “Bourdieu in the Military: The Field of Officer Training in Three Air Forces”. In *Processes and Practices in Military Training and Education*, 21-37. Helsinki: National Defence University, 2019.
- “Pierre Bourdieu” 1997, < <https://www.britannica.com/biography/Pierre-Bourdieu> > , (5 Mayıs 2021).
- Powell, Christopher, ve François Depelteau. *İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler*. çev. Özlem Akkaya. Ankara: Phoenix, 2015.

- Powell, Walter W. and Paul DiMaggio. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: University of Chicago Press.
- Raluca, Oana Csernaton. "A Bourdieusean Analysis of a Practice-Oriented Strategic Culture The Romanian Security and Defence Field". Central European University, 2011.
- "Raporlar", <https://www.agarastirma.com.tr/arastirmalarimiz> [Erişim Tarihi: 07.01.2022].
- Reich, Kersten. *A New Theory of Forms of Capital in the Twenty-First Century*. Cologne: University of Cologne, 2018.
- Remond, Sarah, Sherrie Wilcox, Shawna Campbell, Alice Kim, Kimberly Finney, Kaytlin Barr, ve Anthony Hassan. "A Brief Introduction to the Military Workplace Culture." *Work* Vol. 50, No. 1 (2015): 9-20.
- Ridha, şule Sağlam. "Türkiye'deki Askerî Okulların Tarihi" , İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma 25, (2016): 5.
- Rosen, Leora N. and Moghadam, Linda Z. "Impact of Military Organization on Social Support Patterns of Army Wives" , *Human Organization*, Vol. 48, No. 3 (1989): 191-193.
- Sapiro, Gisèle. "Habitus: History of a Concept". *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* Vol. 10 (2015): 484-489.
- Schutz, Alfred, and Thomas Luckmann. *The Structures of the Life World*. Evanston: Northwestern University Press, 1973.
- Sewell, William H. "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation". *American Journal of Sociology* Vol. 98, No. 1 (1992): 1-29.
- Siisiäinen, Martti. "Two concepts of social capital: Bourdieu vs. Putnam". *International Journal of Contemporary Sociology* Vol. 40, No. 2 (2003): 1-26.
- Smith, Alison, and Jeffrey Minson. "See Under: Discipline". *Economy and Society* Vol. 26, No. 2 (1997): 191-210.
- Soeters L. Joseph, Winslow J. Donna ve Weibull Alise. "Askerî Kültür" . *Askerî Sosyoloji*. ed. Giuseppe Caforio. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, 237-254.
- Swartz, David. *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

- Thornbury, Paul Charles. *Military Culture and Security: Boundaries and Identity in the UK Private Military Security Field*. (PhD Thesis, London School of Economics and Political Science, 2020).
- “Trust in the Army” , “Türkiye’yi Anlama Kılavuzu 2010” , http://ec.europa.eu/public_opinion/cf [Erişim Tarihi: 17.12.2022].
- Training and Doctrine Command (TRADOC) Army Spouse Protocol and Social Guide, Fort Eustis, Virginia, (2017).
- “TSK’daki asker sayısı açıklandı” 2015, < <https://www.odatv4.com/guncel/tskdaki-asker-sayisi-aciklandi-0109151200-80971>> , (31 Şubat 2021).
- Turner, Jonathan H. *Theoretical Sociology: 1830 to the Present*. Thousand Oaks California: SAGE Publications, Inc, 2012.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu (6413 S.K.), 28561 (2013).
- Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu (926 S.K.), 12670 (1967).
- “Türkiye’yi Anlama Kılavuzu 2010” , http://www.arastirmakutuphanesi.com/staticfiles/files/Ipsos_KMG_Turkiyeyi_Anlama_Kilavuzu_Ozet_Bulgular_vff.pdf [Erişim Tarihi: 27.12.2022].
- Uluçakar, Mustafa, ve Ali Çağlar. “Turkish Professional Military Education and Civilian Control”. *Bilig*, S. 79 (2016): 173-198.
- “Understanding the Military: The Institution, the Culture, and the People, 2010”. Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2010.
- Wacquant, Loic. "Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi" . *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 53-76.
- Wacquant, Loic. “Simgesel İktidar ve Grup Oluşumu: Pierre Bourdieu'nün Sınıfı Yeniden Çerçevelemesi Üzerine” , *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 76 (2014): 203.
- Walendowski, Edmund. *Combat Motivation of the Polish Forces*. Basingstoke: Macmillan, 1988.
- Weininger Elliot B. “Bourdieu’nün Sınıf Analizinin Esasları” *Sınıf Analizine Yaklaşımlar*, ed. Erik Olin Wright. (Ankara: Notabene Yayınları, 2014), 116.

- Yalçın, Osman. “Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci”. *Gazi Akademik Bakış* C. 9, S. 17 (2015): 229-260.
- Yıldırım, Oktay. *Astsubay Hakkında Her Şey*. 1.bs. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Tolga. “Türk Askerî Disiplin Hukukunun Güncel Sorunları ve Amirlerin Suçta Kıyas Yetkisine Farklı Bir Bakış”. *Ankara Barosu Dergisi* C. 77, S. 1 (2019): 47-88.
- Yiğitgüden, Remzi. *Askerlik Psikolojisi*. 1.bs. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1941.
- Yongjian Xu, Yongjian, and Liqun Liqun Xu. “Cultural Capital Theory and College Students' Cultural Competitiveness.” In *2015 International Conference on Mechanical Science and Engineering*. Paris, France: Atlantis Press, 2016.

EKLER

Ek 1: Kullanılan Anket Formu

1- Cinsiyetiniz

Erkek ()

Kadın ()

2- Medeni durumunuzun bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Bekâr ()

Evli ()

Boşanmış ()

Eşi Vefat Etmiş ()

3- Bulunduğunuz yaş kategorisini işaretleyiniz.

20' nin altında ()

20-29 ()

30-39 ()

40-49 ()

50-59 ()

60-69 ()

69 üstü ()

4- Sahip olduğunuz rütbeyi işaretleyiniz.

Astsubay ()

Teğmen ()

Üsteğmen ()

Yüzbaşı ()

Binbaşı ()

Yarbay ()

Albay ()

5- Görev yaptığınız kuvvet ya da komutanlığı işaretleyiniz.

Kara Kuvvetleri ()

Hava Kuvvetleri ()

Deniz Kuvvetleri ()

Jandarma Genel Komutanlığı ()

Sahil Güvenlik Komutanlığı ()

7-Sahip olduğunuz çocuk sayısını işaretleyiniz. (Evli değilseniz, bu soruyu boş bırakabilirsiniz.

1 ()

2 ()

3 ()

4 ve üzeri ()

6-Mezun olduğunuz lise türünün bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Düz Lise ()

Anadolu Lisesi ()

Meslek Lisesi ()

Süper Lise ()

Fen Lisesi ()

Öğretmen Lisesi ()

Askerî Lise ()

7- Sahip olduğunuz diploma türünün bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Lise ()

Ön Lisans ()

Lisans ()

Yüksek Lisans ()

Doktora ()

8- Eşinizin Mesleğinin bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

(Evli değilseniz bu soruyu boş bırakabilirsiniz.)

İşçi ()

Asker (Subay) ()

Asker (Astsubay) ()

Esnaf- Tüccar ()

Serbest Meslek (Doktor, Mühendis, Muhasebeci vs.) ()

Çiftçi ()

Ev Hanımı ()

İşsiz ()

Memur (Sivil) ()

Diğer ()

9- Annenizin Mesleğinin bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Öğretmen ()

İşçi ()

Asker (Subay) ()

Asker (Astsubay) ()

Esnaf- Tüccar ()

Serbest Meslek (Doktor, Mühendis, Muhasebeci vs.) ()

Çiftçi ()

Ev Hanımı ()

İşsiz ()

Memur (Sivil) ()

Diğer ()

10- Babanızın mesleğinin bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Öğretmen ()

İşçi ()

Asker (Subay) ()

Asker (Astsubay) ()

Esnaf- Tüccar ()

Serbest Meslek (Doktor, Mühendis, Muhasebeci vs.) ()

Çiftçi ()

İşsiz ()

Memur (Sivil) ()

Diğer ()

11- Eşinizin eğitim düzeyinin bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

(Evli değilseniz bu soruyu boş bırakabilirsiniz.)

Okuma-yazma bilmiyor. ()

Okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil. ()

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Üniversite (Önlisans) ()

Üniversite (Lisans) ()

Üniversite (Yüksek Lisans) ()

Üniversite (Doktora) ()

12- Annenizin eğitim düzeyinin bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Okuma-yazma bilmiyor. ()

Okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil. ()

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Üniversite (Önlisans) ()

Üniversite (Lisans) ()

Üniversite (Yüksek Lisans) ()

Üniversite (Doktora) ()

13- Babanızın eğitim düzeyinin bulunduğu kategoriye işaretleyiniz.

Okuma-yazma bilmiyor. ()

Okuma-yazma biliyor ancak bir eğitim kurumundan mezun değil. ()

İlkokul ()

Ortaokul ()

Lise ()

Üniversite (Önlisans) ()

Üniversite (Lisans) ()

Üniversite (Yüksek Lisans) ()

Üniversite (Doktora) ()

14- Ne sıklıkla kitap okursunuz?

Hiç ()

Nadiren ()

Bazen ()

Sık Sık ()

15-) Müze ya da sanat galerisi, opera ve tiyatroya gider misiniz? Giderseniz ne sıklıkla?

Hayır, hiç gitmem. ()

Evet, sık sık. ()

Evet, ara sıra. ()

Evet, nadiren. ()

16- Kira haricinde sahip olduğunuz bir eviniz var mı?

Evet ()

Hayır ()

17- Bir yabancı dil biliyor musunuz?

Evet ()

Hayır ()

18- Giyim alışverişlerinize aylık olarak harcadığınız miktarın bulunduğu kategoriyi işaretleyiniz.

0- 500 TL ()

500 TL- 1000 TL ()

1000 TL- 1500 TL ()

1500 TL- 2000 TL ()

2500 TL- 3000 TL ()

3000 TL- 3500 TL ()

3500 TL- 4000 TL ()

4000 TL ve üzeri ()

19- Otomobilinizi satın aldığınız fiyatın bulunduğu kategoriyi işaretleyiniz.

(Bir otomobile sahip değilseniz bu soruyu boş bırakabilirsiniz.)

0- 50.000 TL ()

50.000- 100.000 TL ()

100.000 TL- 150.000 TL, ()

150.000 TL- 200.000 TL ()

200.000 TL- 250.000 ()

250.000 TL- 300.000 TL ()

300.000 TL- 350.000 TL ()

350.000 TL- 400.000 TL ()

400.000 TL- 450.000 TL ()

450.000 TL- 500.000 TL ()

500.000 TL ve yukarısı ()

Lütfen aşağıdaki ifadeleri "kesinlikle katılmıyorum" ile "kesinlikle katılıyorum" arasında değerlendiriniz.

20- Sahip olduğum rütbe sivil hayatta ayrıcalık sağlar.

Kesinlikle Katılmıyorum ()

Katılmıyorum ()

Kararsızım ()

Katılıyorum ()

Kesinlikle Katılıyorum ()

21- Ordu evleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin kendisine verilen hizmet rütbeye göre farklılık gösterir.

Kesinlikle Katılmıyorum ()

Katılmıyorum ()

Kararsızım ()

Katılıyorum ()

Kesinlikle Katılıyorum ()

22- Ordu evleri, kamplar, lojmanlar ve çeşitli askerî sosyal tesislerde askerî personelin ailesine verilen hizmet rütbeye göre farklılık gösterir.

Kesinlikle Katılmıyorum ()

Katılmıyorum ()

Kararsızım ()

Katılıyorum ()

Kesinlikle Katılıyorum ()

23- Sahip olduğum rütbe, ordu alanı dışındaki sivil alanlarda ast ve üstlerimle olan ilişkilerimi etkiler.

Kesinlikle Katılmıyorum ()

Katılmıyorum ()

Kararsızım ()

Katılıyorum ()

Kesinlikle Katılıyorum ()

24- Uzmanlıktan astsubaylığa, astsubaylıktan subaylığa geçiş yapılsa da geçiş yapanlar önceki rütbelerine göre muamele görmeye devam ederler.

Kesinlikle Katılmıyorum ()

Katılmıyorum ()

Kararsızım ()

Katılıyorum ()

Kesinlikle Katılıyorum ()

25- Ordu alanı içinde ailem benim sahip olduğum rütbe üzerinden tanınır.

Kesinlikle Katılmıyorum ()

Katılmıyorum ()

Kararsızım ()

Katılıyorum ()

Kesinlikle Katılıyorum ()

**Ek 2: Türkiye’deki Bazı Orduevleri ve Askerî Kamplar; Sadece Sb.
Orduevi ve Askerî Kampları**

1. Ankara Merkez Subay Orduevi
2. Ankara Sıhhiye Subay Orduevi
3. Ankara Gazi Subay Orduevi
4. Balıkesir Akçay Özel Eğitim Subay Askerî Kampı
5. Çanakkale Subay Orduevi
6. Çanakkale Gelibolu Subay Orduevi
7. Erzincan Subay Orduevi
8. Eskişehir Subay Orduevi
9. İstanbul Büyükçekmece Subay Orduevi
10. İstanbul Sarıyer Kalender Subay Orduevi
11. İstanbul Şişli Harbiye Subay Orduevi
12. İstanbul Fenerbahçe Subay Orduevi
13. İzmir Konak Subay Orduevi
14. İzmir Kordon Subay Orduevi
15. Konya Subay Orduevi
16. Muğla Bodrum Özel Eğitim Subay Askerî Kampı

**Ek 3. Türkiye’deki Bazı Orduevleri ve Askerî Kamplar; Sadece Astsb.
Orduevi ve Askerî Kampları**

1. Ankara Etiler Astsubay Orduevi
2. Ankara Tandoğan Astsubay Orduevi
3. Ankara Sıhhiye Astsubay Misafirhanesi
4. Balıkesir Ören Özel Eğitim Astsubay Askerî Kampı
5. Çanakkale Astsubay Orduevi
6. Çanakkale Gelibolu Astsubay Orduevi
7. Erzincan Astsubay Orduevi
8. Eskişehir Astsubay Orduevi
9. İstanbul Büyükçekmece Astsubay Orduevi
10. İstanbul Sarıyer Maslak Astsubay Orduevi
11. İstanbul Kadıköy Selimiye Astsubay Orduevi
12. İzmir Alsancak Astsubay Orduevi
13. İzmir Konak Astsubay Orduevi

Ek 4. Türkiye’deki Bazı Orduevleri ve Askerî Kamplar Hem Subay Hem de Astsubay Orduevi Askerî kampları (Önemli Bir Kısımında Bölümlenme İçeride Yapılıyor; Misafirhanenin, Çamaşırhanenin, Lokantanın, Kumsalın, Plajın Rütbeye Göre Ayrılması Gibi)

1. Adana Orduevi
2. Ağrı Orduevi
3. Ağrı Patnos Jandarma Askerî Gazinosu
4. Antalya Karpuzkaldıran Askerî Kampı
5. Aydın Güzelçamlı Jandarma Kampı
6. Balıkesir Orduevi
7. Balıkesir Erdek Özel Eğitim Askerî Kampı
8. Balıkesir Bandırma Askerî Gazino
9. Bilecik Söğüt Askerî Gazino Müdürlüğü
10. Bolu Askerî Gazino
11. Burdur Askerî Gazino ve Orduevi
12. Bursa Orduevi
13. Bursa Gemlik Özel Eğitim Askerî Kampı
14. Bursa Mudanya Jandarma Askerî Gazinosu
15. Denizli Askerî Gazinosu
16. Çanakkale Özel Eğitim Askerî Kampı
17. Edirne Keşan Askerî Gazinosu

18. Elâzığ Orduevi
19. Erzurum Orduevi
20. Giresun Jandarma Askerî Gazinosu
21. Gümüşhane Jandarma Askerî Gazinosu
22. Hatay İskenderun Askerî Gazinosu
23. Hatay Uluçınar Özel Eğitim Askerî Kampı
24. Hatay Gülcihan Özel Eğitim Askerî Kampı
25. Hatay Jandarma Askerî Gazinosu
26. Isparta Askerî Gazinosu
27. Isparta Eğirdir Askerî Gazinosu
28. İstanbul Sarıyer Özel Eğitim Askerî Kampı
29. İstanbul Kasımpaşa Orduevi
30. Kastamonu Ilgaz Askerî Eğitim Kış Kampı
31. Kayseri Kocasinan Orduevi
32. Kayseri Erciyes Askerî Eğitim Kış Kampı
33. Kocaeli Orduevi Müdürlüğü
34. Kütahya Askerî Gazinosu
35. Malatya Askerî Gazinosu
36. Kırşehir Jandarma Askerî Gazinosu
37. Şanlıurfa Askerî Gazinosu

38. Kahramanmaraş Askerî Gazinosu
39. Muğla Marmaris Deniz Askerî Gazinosu
40. Muğla Marmaris Özel Eğitim Askerî Kampı
41. Samsun Orduevi
42. Sivas Orduevi
43. Tokat Askerî Gazinosu
44. Trabzon Askerî Gazinosu
45. Tekirdağ Çorlu Askerî Gazinosu

Ek 5. Her Rütbeden Faile Hizmet Veren Gazino ve Kamplar (Uzman Çavuş ve Sivil Memurların Yararlanabildiği Tek Kategoridir)

1. Adana Seyhan Jandarma Komutanlığı Askerî Gazino ve Misafirhanesi
2. Afyon Orduevi
3. Ağrı Eleşkirt Askerî Gazino
4. Ağrı Doğubeyazıt Askerî Gazino
5. Ağrı Doğubayazıt Vardiya Yatakhane Müdürlüğü
6. Amasya Askerî Gazino
7. Amasya Merzifon 5. Ana Jet Üs Komutanlığı
8. Ankara Gülhane Misafirhane Müdürlüğü
9. Antalya Orduevi ve Gazino
10. Artvin Askerî Gazinosu
11. Aydın Jandarma Sosyal Tesisleri
12. Balıkesir Edremit Askerî Gazinosu
13. Çanakkale Gökçeada Askerî Gazino
14. Çankırı Askerî Gazinosu
15. Edirne Askerî Gazinosu
16. Erzurum Oltu Askerî Gazino
17. Eskişehir Jandarma Askerî Gazinosu
18. Gaziantep Jandarma Gazino Müd.

19. Hakkâri Çukurca Askerî Gazinosu
20. Hakkâri Şemdinli Vardiyalı Yatakhane
21. İstanbul Beşiktaş Yenikent Askerî Gazinosu
22. İstanbul Fatih Sarayburnu Askerî Gazinosu
23. İstanbul Beşiktaş Orhaniye Askerî Gazinosu
24. İstanbul Zeytinburnu Askerî Gazinosu
25. İzmir Alsancak Uzman Erbaş Orduevi
26. Kars Sarıkamış Askerî Gazinosu
27. Kastamonu Jandarma Askerî Gazinosu
28. Kırklareli Askerî Gazinosu
29. Kırklareli Lüleburgaz
30. Kırklareli Babaeski
31. Manisa Akhisar Jandarma Askerî Gazinosu
32. Mardin Midyat Askerî Gazinosu
33. Mardin Kızıltepe Askerî Gazinosu
34. Tekirdağ Askerî Gazinosu
35. Tunceli Askerî Gazinosu
36. Iğdır Askerî Gazinosu
37. Osmaniye Askerî Gazinosu

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yılmaz, İsmail Tufan
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Üniversite ve Bölüm	Mezuniyet tarihi
Lisans	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Antropoloji	04.10.2017
	Anadolu Üniversitesi Sosyoloji	16.09.2019

Yabancı Dil

İngilizce